

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

2019

TARİH ABD

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

**OSMANLI DEVLETİNDE YASAKLANMIŞ İÇECEKLER
(1603-1807)**

DOKTORA TEZİ

NESLİHAN FULİN

DOKTORA TEZİ

NESLİHAN FULİN

**GAZİANTEP
KASIM 2019**

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİNDE YASAKLANMIŞ
İÇECEKLER
(1603-1807)

DOKTORA TEZİ

NESLİHAN FULİN

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇELİKDEMİR

GAZİANTEP
KASIM 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Osmanlı Devletinde Yasaklanmış İçecekler (1603-1807)

Neslihan FULİN

Tez Savunma Tarihi: 22.11.2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ERKAN
SBE Müdürü

Bu tezin doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇELİKDEMİR
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Doktora tezi olarak oy birliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ (Jüri Başkanı)

Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ

Doç. Dr. Fettah KUZU

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇELİKDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Erdiñç GÜLCÜ

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Neslihan FULİN

22.11.2019

ÖZ

OSMANLI DEVLETİNDE YASAKLANMIŞ İÇECEKLER (1603-1807)

FULİN, Neslihan
Doktora Tezi, Tarih Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇELİKDEMİR
Kasım 2019, 169 sayfa

Osmanlı Devleti'nde yasaklanmalarına ve caydırıcı cezalara rağmen şarap, rakı vs. sarhoş edici içeceklerle afyon, tütün, enfiye, tömbeki, kahve gibi keyif verici içecekler, Osmanlı toplumunda gizli de olsa kullanılmıştır. Özellikle şarap ve rakı gibi içeceklerin kullanılmasındaki en büyük etken şüphesiz Osmanlı toplumunda gayrimüslimlerin var olmasıdır. Topraklarını genişletmesiyle birlikte farklı kültür ve dindeki toplulukları kendi kültürüyle birleştiren Osmanlı Devletinde gayrimüslim toplulukların inançları gereği içki içilmesine yönelik herhangi bir yasak söz konusu değildir. Gayrimüslimlere tanınan bu ayrıcalık, Osmanlı Devletinde, içki kültürünün yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Osmanlıdaki içki kültürünün yaygınlaşmasında meyhaneler önemli rol oynamaktadır. Müşteri kitlesi alt tabakadan olan meyhanelerde; kavga, adam yaralama ve öldürme olaylarına rastlandığı için zaman zaman kapatılsa da meyhaneler Osmanlı içki kültüründe önemli konuma sahiptir. Meyhanelerin yanı sıra kahvehaneler de insanların bir araya geldiği mekânlar arasında yer almaktadır. Kahvehaneler, ilk zamanlarda insanların bir araya gelip hoş vakit geçirdiği bir mekân iken daha sonra meyhane amaçlı kullanılmıştır. Buralarda içkiler içilmekte afyon, esrar gibi içecekler kullanılmakta devlete yönelik dedikodular yapılmaktaydı. Durum böyle olunca devlet kahvehaneleri kapatmıştı. Ancak hem halkın kahvehanelere rağbet göstermesi, hem de kahvehanelerin meyhaneler kadar fesat yuvası olmadığını anlaşılması, Osmanlıda kahvehanelerinin çeşitlenerek yaygınlaşmasını sağlamıştır. Böylelikle kahvehaneler, Osmanlı toplumunun kültürel hayatında önemli bir konuma taşınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İçki, Şarap, Rakı, Tütün, Enfiye, Afyon, Tömbeki, Osmanlı Toplumunu, Osmanlı Devleti, Gayrimüslim, İçki Kültürü, Meyhane, Kahvehane, Ceza, Yasak

ABSTRACT**THE PROHIBITED DRINKS IN THE OTTOMAN STATE
(1603-1807)**

FULİN, Neslihan

Doctoral Thesis, Department of History

Thesis Advisor: Dr. Academic Member Murat ÇELİKDEMİR

November 2019, 169 Pages

Despite the prohibition and deterrent punishments in the Ottoman Empire, wine, raki (aniset) etc. Drunken drinks with alcoholic beverages such as opium, tobacco, snuff, coffee, tombeki (water pipe tobacco) was used in the Ottoman societies. The biggest factor in the use of beverages, especially wine and raki, is the existence of non-Muslim in the Ottoman society. With the expansion of its territory, the Ottoman Empire, which includes the communities of different cultures and religions, is not subject to any prohibition of drinking by the beliefs of non-Muslim communities. This privilege granted to non-Muslims caused a widespread spread of drink culture in the Ottoman Empire.

Gin mills play an important role in the spread of the drink culture in the Ottoman Empire. Although the gin mills are closed from time to time which has clientele from the rabble, where the masses are fighting, hurting and killing, the pubs have an important position in the Ottoman drink culture. In addition to gin mills, coffee houses are among the places where people come together. The coffeehouses were a place where people had a good time in the early days, then they were used for gin mills. Drinks were used there and drugs such as opium, cannabis were used and rumors about the state were being made. When this was the case, the state closed the coffeehouses. However, both the public's demand for coffeehouses and the coffeehouse were not as much as gin mills, Ottoman coffeehouses became diversified. Thus, coffeehouses have become an important position in the cultural life of Ottoman society.

Keywords: Drink, Wine, Raki, Tobacco, Snuff, Opium, Water pipe tobacco, Ottoman Society, Ottoman Empire, Non-Muslim, Drink Culture, Gin Mill, Coffee house, Criminal, Punishment.

ÖNSÖZ

İlk uygarlıklardan bu yana toplumların yaşam biçiminde alkollü ve keyif verici içeceklerin rolü büyüktür. Sümerlerden tutun da günümüze kadar içki ve keyif verici içecekler bazı toplumlar tarafından kullanılmıştır. Bazı zamanlarda Türklerde de içkinin kullanıldığı söylenebilir. Türklerin çeşitli amaçlarla düzenlemiş oldukları törenler içkinin içildiği yerlerdendir. İslam Dininde alkollü içkiler yasak olmasına rağmen Müslüman Türklerin bir kısmı yine de bu eğlence hayatlarını devam ettirmiş ve içkili eğlence kültürünün Osmanlıya intikal etmesinde önemli rol oynamışlardır. Ancak bu yasaktan dolayı Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan Müslümanların içki içmemesi için ciddi tedbirler alınmaktadır.

Bu çalışmada, Osmanlı toplumunun alkollü ve keyif verici içeceklere olan bakış açısı, meyhanelerin, kahvehanelerin ve bozahanelerin Osmanlı toplumundaki konumu, şarap, rakı gibi alkollü içeceklerle afyon, enfiye, tütün, nargile ve kahve gibi keyif verici içeceklerin Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik yapısına olan etkilerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde, çalışmanın konusu, kaynakları, araştırmanın amacı ve yöntemleri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci Bölümde, Osmanlıdaki içki kültüründen bahsetmeden önce içkinin ve keyif verici içeceklerin tarihsel süreci ele alınmıştır. Daha sonra İslam Dininin içki ve keyif verici içeceklere olan bakış açısı ele alınmıştır. Üçüncü Bölümde, Osmanlı Devleti'nde sarhoş edici ve keyif verici içecekler başlığı altında şarap, rakı, afyon, esrar, tütün, enfiye, nargile, kahve ve boza hakkında bilgi verilmiştir.

Dördüncü Bölümde, Osmanlıda içki kültürünün ortaya çıkışı ve gelişiminden kısaca bahsedilip Osmanlı topraklarında yaşayan Müslümanların ve gayrimüslimlerin yasaklara ve belirli ölçütlere rağmen içki tüketimi ve devletin buna karşı almış olduğu önlemler anlatılmıştır. Ayrıca bu bölümde Osmanlı sarayındaki içki tüketimi ve Osmanlı padişahlarının içki tüketimine karşı olan tutumundan bahsedilmiştir. Daha sonra İslam Hukuku ve Osmanlı Hukuku açısından içki içenlere verilen cezalar açıklanmıştır. İçki üretiminden ve içki satışından alınan vergilerle içkinin Osmanlı ekonomisine olan katkıları belirtilmiştir. Beşinci Bölümde ise Osmanlı içki kültüründe önemli bir yere sahip olan meyhaneler üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda meyhane gibi kullanılan kahvehanelerden ve bozahanelerden bahsedilerek toplumsal hayat mekânları olarak kabul edilen meyhanelerin, kahvehanelerin ve bozahanelerin Osmanlı toplumundaki yeri ve önemi ele alınmış, meyhane ve kahvehane çeşitlerinden söz edilmiştir.

Çalışma süresince benden yardımlarını esirgemeyen ve fikirleriyle beni yönlendiren çok değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇELİKDEMİR'e, fikir ve önerileriyle çalışmanın şekillenmesine katkı sağlayan tez izlem komitesi üyelerinden Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ'e, ve Doç. Dr. Fettah KUZU'ya teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım. Çalışma süresi boyunca görüşlerinden yararlandığım çok değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Rıfat ÖZDEMİR'e teşekkürü borç bilirim. Çalışmanın tashihinde yardımını esirgemeyen Fırat Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi Birol AZAR'a, teşekkür ederim. Birçok tetkik esere ulaşmam konusunda desteğini gördüğüm Fırat Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarından Selahattin SEZGİN'e minnettarım. Bu tez çalışmasında emeği, yardımı, katkısı olanlara teşekkürü bir borç

bilir, maddi ve manevi açıdan araştırmaya destek veren ve çalışma süresince yanımda olan aileme de teşekkürlerimi sunarım.

Gaziantep-2019
Neslihan FULİN

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
I. Konu ve Kaynaklar	3
II. Araştırmanın Amacı.....	6
III. Araştırmanın Sınırları.....	7
IV. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği.....	8
İKİNCİ BÖLÜM	11
TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE İÇKİ VE KEYİF VERİCİ İÇECEKLER	11
I. İlk Uygarlıklardan Osmanlı Dönemine Kadar	11
II. Mezheplere Göre İslam Dininin İçkiye Bakışı	20
III. Mezheplere Göre İslam Dininin Keyif Verici İçceklere Bakışı	23
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	27
OSMANLI DEVLETİNDE SARHOŞ EDİCİ VE KEYİF VERİCİ İÇECEKLER	27
I. Şarap (Hamr).....	27
II. Rakı (Ara)	34
III. Afyon (Berş) ve Esrar (Beng).....	39
IV. Tütün (Duhan) ve Burun Otu (Enfiye).....	46
V. Nargile (Tömbeki)	55
VI. Kahve	57
VII. Boza	63
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	69
OSMANLI VE İÇKİ	69

I. Osmanlıda İçki Kültürü.....	69
II. Osmanlıda İçki Tüketimi	72
A. Müslümanların İçki Tüketimi	72
B. Gayrimüslimlerin İçki Tüketimi	77
C. Osmanlı Padişahlarının İçki Tüketimi	80
III. Osmanlıda İçki ve Ekonomisi	95
A. İçki Vergisi.....	95
1. İçki Üretiminden Alınan Vergi	96
2. İçki Satışından Alınan Vergi.....	98
IV. İslam Hukukunda ve Osmanlıda Suçlar ve Cezalar	100
A. İslam Hukukunda İçki İçme Suçuna Verilen Cezalar.....	101
B. Osmanlıda İçki İçme Suçuna Verilen Cezalar	102
BEŞİNCİ BÖLÜM	107
TOPLUMSAL HAYAT MEKÂNLARI.....	107
I. Osmanlıda Meyhane Kültürü	107
A. Gedikli Meyhaneler	111
B. Koltuk Meyhaneler.....	113
C. Ayaklı Meyhaneler.....	114
D. Küplü Meyhaneler	115
II. Osmanlıda Kahvehane Kültürü.....	115
A. Mahalle Kahvehaneleri	120
B. Esnaf Kahvehaneleri	121
C. Yeniçeri Kahvehaneleri.....	121
D. Esrarkeş Kahvehaneleri	123
E. Tiryaki Kahvehaneleri.....	124
F. İmaret Kahvehaneleri	125

G. Seyyar Kahvehaneler	126
H. Âşık Kahvehaneleri.....	126
İ. Çalgılı Kahvehaneler	127
III. Osmanlıda Bozahane Kültürü.....	127
SONUÇ.....	132
KAYNAKÇA	134
EKLER.....	148
ÖZGEÇMİŞ.....	159

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Şarap ve Rakı Üretiminden Alınan Vergileri İhtiva Eden Belge.	148
Ek 2. Gayrimüslimlerin Kendilerine Yetecek Kadar Şarap Yapmasına İzin Verilmesini İhtiva Eden Belge.....	149
Ek 3. Şarap İçip Halka Zarar Veren Kişilere Verilen Cezaları İhtiva Eden Belge.	150
Ek 4. İstanbul'daki Meyhanelerin Kapatılmasını İhtiva Eden Belge.	151
Ek 5. Gayrimüslim Bulunmayan Mahallerde İçkinin Satışı Yasak Olup Şayet Bu Mahallere Şarap Ve Rakı Girse Bunlar Üzerinden Vergi Alınmasını İhtiva Eden Belge.....	152
Ek 6. Şarap ve Rakıdan Alınan Zecriyye Vergisini İhtiva Eden Belge.....	153
Ek 7. Osmanlıya Bağlı Kazalara Satılan Müskiratların Miktarı ve Alınan Zecriyye Vergisini İhtiva Eden Belge.....	154
Ek 8. İçki Yasağını ve Şarap Naklini İhtiva Eden Belge.....	155
Ek 9. Bozahanlerin Kapatılmasını İhtiva Eden Belge	156
Ek 10. Osmanlıda Bir Bahçe Köşkünde İşret.....	157
Ek 11. Osmanlıda Meyhane Kültürü	158

KISALTMALAR

AE.SSÜL.II.	: Ali Emiri Süleyman II
AE.SAMD.I.	: Ali Emiri Ahmed I
AÜ.	: Atatürk Üniversitesi
B.O.A	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bk.	: Bakımız
C.	: Cilt
C.ADL	: Cevdet Adliye
C.BLD	: Cevdet Belediye
C.DH	: Cevdet Dahiliye
C.HR	: Cevdet Hariciye
C.İKTS	: Cevdet İktisad
C.ML	: Cevdet Maliye
C.ZB	: Cevdet Zabtiye
çev.	: Çeviren
D.MMK.d	: Bab-1 Defteri Maden Mukataası Kalemî Defterleri
D.MKF.d	: Bab-1 Defteri Mevkufat Kalemî Defterleri
D.MMK.DHN.d	: Bab-1 Defteri Maden Mukataası Kalemî Duhan Dönümü Defterleri
D.MMK.İGE.d	: Bab-1 Defteri Maden Mukataası Kalemî İstanbul Gümrük Emîni Defterleri
DEÜ.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
drl.	: Derleyen
Ed.	: Editör
EŞS	: Eyüb Şeri'yye Sicilleri
g.	: Gazel
H.	: Hicri
HŞS	: Hasköy Şeri'yye Sicilleri
H.z.	: Hazret
h.zl.	: Hazırlayan

İE.DH	: İbnülemin Dahiliye
İE.HR	: İbnülemin Hariciye
İE.ML	: İbnülemin Maliye
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
İŞS	: İstanbul Şeri'yye Sicilleri
KK.d.	: Kamil Kepeci
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MD	: Mühimme Defteri
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MŞS	: Manisa Şeri'yye Sicilleri
s.	: sayfa
S.	: Sayı
ss.	: sayfa sayısı
t.y.	: Basım tarihi yok
TŞS	: Trabzon Şeri'yye Sicilleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
ÜŞS	: Üsküdar Şeri'yye Sicilleri
vb.	: ve başkaları, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	: ve devamı
vs.	: ve saire
Yay.	: Yayın
yy.	: Yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Alkollü ve keyif verici içeceklerin çok eski zamanlardan beri kullanıldığı bilinmektedir. Diğer bir deyişle bu tür içeceklerin tarihi insanlık tarihi kadar eski olup milattan önceki dönemlere kadar dayanmaktadır. Meyve ve tahılların mayalandırılmasıyla oluşan içki, tarih öncesi insanların bunları yemesiyle tesadüfen bulunmuştur. Böylece içki üretildiği günden itibaren toplumlar tarafından kullanılmıştır¹.

Gerek alkollü içkiler ve gerekse keyif verici içecekler her toplumda kendi kültür ve geleneğini yansıtmıştır. Zamanla toplumsal hayatın içerisine giren içkinin ve keyif verici içeceklerin kullanımı dinlerin hükümlerine göre de şekil almıştır. İslam Dini bunların kullanımını caiz görmemiş ve yasaklamıştır. Diğer bir deyişle İslamiyet, zararlı etkisi toplumsal boyutlara ulaşan bütün sarhoş edici içecekleri Müslümanlara kesinlikle haram kılmış ve birtakım cezalarla kullanımını engellemiştir.

Osmanlıda da içki haram kabul edilmiş olup 16. yüzyılda Osmanlı toplumunda bilhassa şehirlerde içki üretimi, fazla olmasına rağmen Müslümanlar arasında alenî bir şekilde tüketilmemektedir. Hatta Müslümanların yoğun olduğu bölgelerdeki meyhanelerin kapatılması öngörülmüştür. Öte yandan şarap, rakı ve benzeri alkollü içecekler ehl-i zimmet malı olduğundan, bu tür içeceklerin gayrimüslim reayaya satılmasına izin verilmiştir². Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan Müslümanların içki üretimi, tüketimi ve meyhane açmaları yasaklanmıştır. İçki ve keyif verici içeceklerin kullanımının Müslümanlara yasak olduğu Osmanlıda, gayrimüslimler bu tür içecekleri belirli ölçütlerle üretip tüketmişlerdir. Gayrimüslimlerin uluorta içki içmeleri ve içkili bir halde Müslümanların yaşadığı mevkilerde dolaşmaları, Müslümanlara içki satışını gerçekleştirmeleri ve içkinin

---

¹SAPAZ, Ahmet, *Bütün Yönleriyle İçki ve Kokteyl Rehberi*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1997, s. 21.

²B.O.A., C.HR. Dosya No: 19, Gömlek No: 945.

vermiş olduğu sarhoşluk etkisiyle toplum düzenini bozacak davranışlarda bulunmaları yasaklanmıştır. Bu yasağı çiğneyenler çeşitli delillerle tespit edilerek hukuken cezalandırılmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde içki içme suçuna yönelik verilen cezalar dönem dönem farklılık arz etmekteydi. Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid ve I. Selim dönemlerine bakıldığında içki içme suçunun cezası iki değneğe bir akçe olarak belirlenmiştir. II. Bayezid döneminde sancak sınırları dâhilinde olan köy, kasaba ve şehirlerdeki düğünlerde veya çeşitli eğlencelerde içki içilirse buna yönelik tedbir kadılarına ve sancakbeylerine gönderilen yasaknameler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. I. Selim ve II. Süleyman döneminde içki hususunda verilen cezalar diğer dönemlerden farklı olup bu dönemlerde Müslümanların içki yapması ve satması da suç olarak görülmüş cezası da iki değneğe bir akçe olarak belirlenmiştir. I. Süleyman zamanında ise Müslüman bir şahıs içki içilen yerde bulunuyor şayet içki içmiyorsa bunun cezası da üç değneğe bir akçe karşılığı tazir cezası olarak belirlenmiştir¹. Aynı zamanda bir kişi şarap içip sarhoş olduğunu itiraf ederse o kişiye had cezası uygulanmıştır. Mesela Üsküdar ahalisinden İlyas b. Abdullah ve Kasım b. Abdullah adındaki şahıslar şarap içtiğini itiraf etmiş ve bunun üzerine bu kişilere had cezası uygulanmıştır².

Osmanlı toplumunda içkiyi sadece alt tabakadan insanlar içmez, devletin ileri gelenleri, eminler vs. toplumun üst tabakası da içerdi. Bunların da şahitler doğrultusunda içki içtiği tespit edilirse tazir cezası uygulanırdı³. İçki içmek suç olduğundan içki içme mekânı olarak تنها yerler, bekâr odaları ve meyhaneler kullanılmaktaydı. Özellikle Osmanlı içki kültüründe çok önemli bir yere sahip olan meyhaneler, İstanbul sokaklarının çoğunda bulunmaktaydı. İçkinin satışı ve tüketimi meyhanelerde zamanla artınca devlet aldığı bir kararla şarap ve rakının İstanbul'a girişini de büyük ölçüde yasaklamıştır. Bu karara göre şarap ister fiçıda, şişede ya da tulumda ister başka bir biçimde olsun gündüzleri herkesin göreceği gibi ortalıkta taşınmayacak, başta Müslümanlar olmak üzere kimseye satılmayacak, yalnızca Müslüman olmayanların özel kullanımı için geceleri taşınabilecekti. Devlet, Müslümanların oturduğu yörelerdeki meyhanelerle şaraphaneleri kapatmıştı. Başka bir kararla da Üsküdar çevresindeki bağlarda yetiştirilen üzümün şarap yapılmasını

¹YAZICI, Muhammed, "Osmanlı Dünyasında İçki İçme Suçuna Dair Bazı Gözlemler (XVI. Yüzyıl)", *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 2012, C. 5, S. 8, s. 1320.

²İSAM İstanbul Kadı Sicilleri Kataloğu Üsküdar Şeri'yye Sicilleri (ÜŞS): 4/207, s. 135.

³ÜŞS: 3/189, s. 112.

yasaklamıştı. Bu yörenin üzümünden yalnızca pekmez ya da sirke yapılabilirdi. Divan kararları içerisinde İstanbul'daki meyhanelere, şaraphanelere ayrıca bozacılar, çay ve kahvehanelere yönelik birçok yasak bulunmaktaydı⁴.

Osmanlı içki kültüründe oldukça önemli bir yere sahip olan meyhanelerin kapatılması hakkında ise şunlar söylenebilir: Meyhaneler hususunda devlet merkezine yansıyan birçok şikâyet vardır. Müslüman mahallelerde meyhane açmak yasak olmasına rağmen bazı kişilerin gizlice meyhane açtığı görülmüştür. Buralardaki meyhaneler Müslümanları fesada sürükleyerek ibadetten alıkoymuştur. Hatta sarhoş olanların yapmış oldukları ahlak dışı davranışlar Müslümanları rahatsız etmiştir. Bunun üzerine söz konusu şikâyetler dikkate alınarak gerekenin yapılması emredilmiştir⁵.

Meyhanelerin yanı sıra kahvehanelerde de içki içilmekteydi. Buralarda içki dışında uyuşturucu özelliği olan berş (afyon), macun ve beng (esrar) kullanılmakta ayrıca nerd (tavla), satranç ve kumar oynanmaktaydı⁶. 16. yüzyıl Osmanlısında insanların hoş vakit geçirmek için bir araya gelip iletişim kurmasına imkân sunan gündelik hayata etki eden kahvehaneler, ilk zamanlarda devletin ve ulemanın gözünde olumlu mekânlar iken daha sonra bu tür yerlere ticaret ve sanatla uğraşan kişilerin gitmesi ve insanların cahil kalması ve çeşitli söylentilerin bu mekânlarda ortaya çıkması kahvehanelerin kaldırılmasına neden olmuştur⁷. Kahvehanelerin kaldırılması emrine uymayan kişilere cezalar verilmiş olup bu ceza ise tekrar kahvehane kuran ve buralara giden kişilere verilmiştir⁸. 16. yüzyıl ortalarından 17. yüzyıl ortalarına kadar kısa süreli kapatmalar hariç kahvehanelerin gerçek manada bir kapanma durumuyla yüzleşmediği görülmüştür⁹.

I. Konu ve Kaynaklar

Ele alınan araştırma konusunun akademik, popüler tarihçiler ve yazarlar arasında tartışmalı bir konu olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu tartışmaların çoğunda alkollü ve keyif verici içeceklerin daha çok dini ve sağlık boyutu ele alınmış ve bu da

⁴AND, Metin, *16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015, s. 170.

⁵85 Nolu Mühimme Defteri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını: 60, Ankara, 2002, B.O.A., MD, No: 500 s. 307.

⁶YAZICI, "... İçki İçme Suçuna Dair Bazı Gözlemler", s. 1325.

⁷BİNGÜL, İlyaz, *Osmanlıda Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, Ankara, Gram Yay., 2013, s. 176.

⁸7 Nolu Mühimme Defteri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını: 37, Ankara, 1998, B.O.A., MD, No: 155, s. 84.

⁹BİNGÜL, *Osmanlıda Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, s. 110.

konuya sınırlılık katmıştır. Osmanlı Devletinde alkollü ve keyif verici içeceklerle ilgili yapılan birçok çalışma, Tanzimat dönemiyle sınırlı kalmış olup Tanzimat öncesi yeterince araştırılmamıştır. Bu nedenle tez konusuyla ilgili arşiv belgelerine, kroniklere, tetkik eserlere ve seyahatnamelere ulaşılarak bu alandaki boşluklar bir nebze de olsa doldurulmaya çalışılmıştır. Bu durum çalışmanın başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Çalışmanın konusu Müslüman toplumun sosyal ve dini hayatından yola çıkılarak yasak kavramı içerisinde değerlendirilmiştir. Osmanlı idarecileri bu yasak çerçevesi içerisinde şarap, rakı, afyon, enfiye ve tütün gibi içeceklerin tüketilmesi konusunda kanunlar çıkartarak ya da hükümet memurları tarafından takibatta bulunarak bu konuda ciddi manada mücadele vermiştir. Ancak Osmanlı topraklarında gayrimüslimlerin yaşaması, devletin meyhanelerden; hamr (şarap), arak (rakı), tütün ve berş (afyon) üretiminden vergi alması bu tür içeceklerin üretimi ve tüketimi konusunda yasal işlemlerin yetersiz kalmasında etken olmuştur. Bunun üzerine Osmanlı Devleti yasakladığı ve kontrol altına aldığı içkiyi belirli bir denetim ile gayrimüslimlerin kullanmasına izin vermiştir. Çalışma ilk etapta yasaklardan yola çıkılarak hazırlanmış olup daha sonra yapılan ayrıntılı araştırma ile yasak kavramı içerisinde sarhoş edici ve keyif verici içeceklerin sosyal, iktisadi, kültürel, hukuki ve dini boyutları ele alınmıştır. Çalışmanın sosyal, iktisadi, kültürel ve dini konuları içermesi farklı alanlarda inceleme yapılmasını sağlamış ve bu konularla bir bütünlük sağlanarak Osmanlı Devleti'nin Yasaklanmış içeceklere olana bakış açısı ele alınmıştır.

Kaynak olarak çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinden, Şeri'yye Sicillerinden, kroniklerden, seyahatnamelerden, kitap ve makale gibi tetkik eserlerden yararlanılmıştır. Araştırmada faydalanılan Bab-1 Defteri Maden Mukataası Kalemî, Bab-1 Defteri Maden Mukataası Kalemî Duhan Dönümü Defterleri, Kamil Kepeci Defterleri, Cevdet Tasnifi (Adliye, Belediye, Dâhiliye, Hariciye), Ali Emiri Tasnifi vb. çeşitli fonlardaki defterlerin içeriğinde Müslüman toplumun içki içmesiyle ilgili alınan önlemler belirtilmiştir. Ayrıca bu defterler genel açıdan değerlendirildiğinde içki yasağı kapsamında içki içmeyi engelleme çabaları, içki üretimden ve satışından alınan vergilerin devletin ekonomisine olan yansımalarına dair bilgiler içerdiği söylenebilir. Dolayısıyla çalışmanın temelini Osmanlı arşiv vesikaları oluşturmuştur. İçki hakkında oldukça fazla bilgi bulunan seyahatnameler

de çalışmada kullanılan kaynaklar arasındadır. Tarih araştırmalarında sadece hukuki bir kaynak olmaktan çok sosyal, iktisadi, idari alanda da önemli bir kaynak olan Şer'iyye Sicilleri de çalışmada yer alan önemli kaynaklardandır. Şeri'yye Sicilleri, Müslümanların içki imal etmesinin, taşınmasının, içmesinin, ticaretini yapmasının kesin ve hukuki olarak yasaklandığına dair mahkeme kayıtlarını ihtiva etmesi açısından oldukça önemlidir. İslam Araştırma Merkezinin yayımladığı İstanbul Kadı Sicilleri Kataloğunda yer alan Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, İstanbul Şeri'yye Sicilleri, Eyüp Şeri'yye Sicilleri vb. fonlardaki siciller, içki içme suçuna verilen cezalara ve içki üzerinden alınan vergilere yönelik bilgileri ihtiva ettiği için çalışmada bunlardan da istifade edilmiştir.

Çalışmada tetkik eserlerden de faydalanılmış bu konuda Halil İncalcık'ın "*Has Bağçede Ayş u Tarab Nedimler, Şairler, Mutribler*" isimli eseri çalışmaya önemli katkılar sağlamıştır. İncalcık eserinde içki meclisi kurma âdetinin İran'dan Osmanlıya geçtiğini belirtmiştir. Ayrıca Fatih Tıgılı'nın hazırladığı ve içerisinde bazı yazarların yazılarının ve makalelerinin bulunduğu "*Ehli Keyfin Kitabı*" adlı eserle, yine aynı şekilde farklı yazarların yazılarını içeren editörlüğünü Emine Gürsoy Naskali'nin yaptığı "*Tütün Kitabı*" da çalışmada kullanılmıştır. İbrahim Cânan'ın "*Kütüb-i Sitte*" adlı eserinden İbrahim Halebi'nin "*İzahlı Mültekâ El-Ebhur Tercümesi*" adlı eserinden Mustafa Yıldırım'ın "*İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası*" adlı makalesinden yararlanılmıştır. Bunların dışında İmam-ı Gazâli'nin "*Huccet-ül- İslâm Eyyühel Veled Tercümesi*", Abdurrahman El- Cezeri'nin "*Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*", İmam-ı Kastâlanî'nin "*Mevâhib-i Ledünniyye Tercümesi*", Abdüvehhâb-ı, Şa'rânî'nin "*Mîzân-ül Kübrâ*" adlı eserleri içki ve keyif içeceklerle yönelik yasakları daha çok mezhepsel açıdan değerlendirilmesi konusunda çalışmaya katkı sağlamıştır.

Şarap, rakı, tütün, afyon, nargile gibi keyif verici içeceklerin tüketim mekânı olan meyhaneler ve kahvehaneler Osmanlı toplumunda önemli bir yere sahipti. Bu bakımdan Osmanlının içki kültüründe oldukça önemli bir yere sahip olan meyhanelere, kahvehanelere ve bozahanelere de çalışmada yer verilmiştir. Bu konuda Reşat Ekrem Koçu'nun "*Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*" adlı eseri, Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'in "*Bir Zamanlar İstanbul*" adlı eseri, Kemalettin Kuzucu ve M. Sabri Koz'un kaleme aldığı "*Türk Kahvesi*" meyhanenin ve kahvehanenin Osmanlı'daki konumuna ilişkin bilgiler içeren önemli

çalışmalar arasındadır. Bu isimlerin dışında da çalışmada faydalanılan kaynaklar bulunmaktadır.

II. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı 1603-1807 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde yasaklanmış veya üretim, tüketim ve ticareti sınırlandırılmış içeceklerin Osmanlı Devleti'nin sosyal ve iktisadi yapısındaki yeri ve önemini tespit etmektir. Buna göre belirli birkaç amaç belirlenmiş olup bu amaçlar şöyledir:

- * İçkinin tarihsel süreç içerisindeki yerine değinmek,
- * Söz konusu dönem içerisinde Osmanlı toplumunda içki içme suçunun yaygınlığını ve devletin buna karşı almış olduğu tedbirleri ortaya koymak,
- * Devletin içki içenlere verdiği cezaları belirtmek,
- * İçki üretiminden ve satışından alınan vergileri belirtmek,

Araştırma tespit edilen bu amaçlar doğrultusunda yürütülmüştür. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde tamamen yasaklanan üretimi, tüketimi ve ticareti sınırlandırılan ve kontrol altında tutulan içeceklerin durumu neydi sorusuna cevap bulmak için araştırma planlanmıştır. Ayrıca aşağıdaki sorulara da yanıt aranmaya çalışılmıştır.

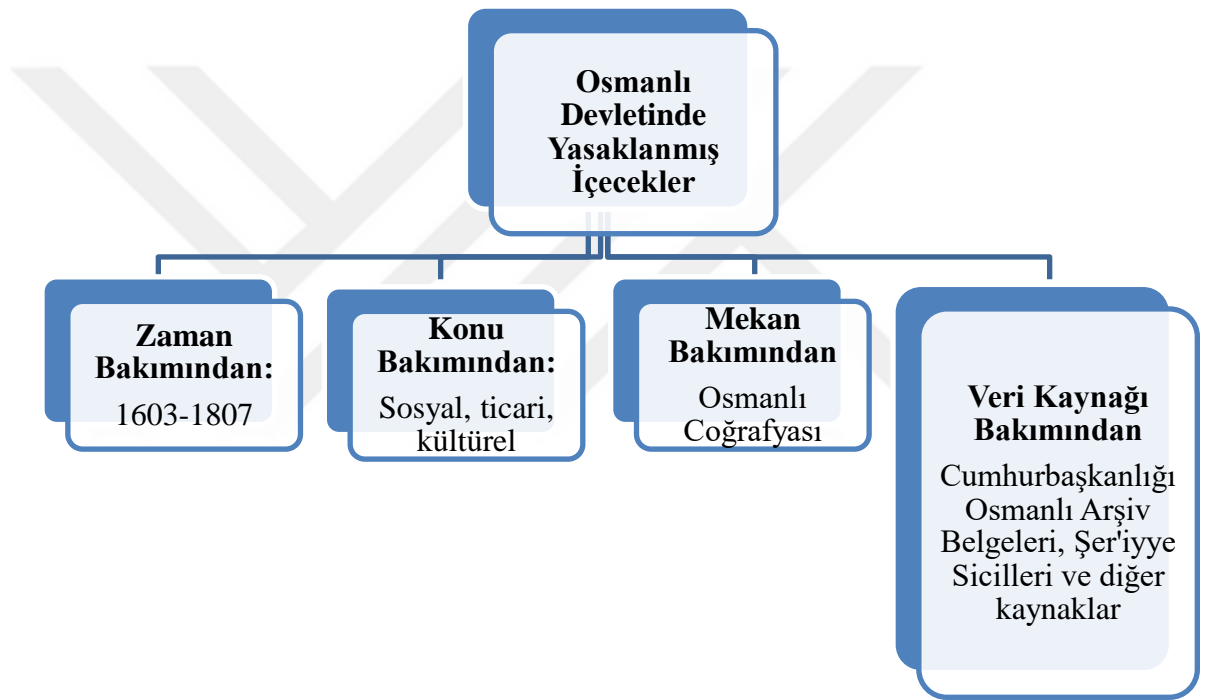
- * Osmanlı Devleti'nde yasaklanan, üretim, tüketim ve ticareti sınırlandırılan, kontrol altında tutulan içeceklerin durumu nedir?
- * Toplumsal hayat mekânları olarak açılan meyhane, kahvehane ve bozahanelerin Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısına olan etkileri nelerdir?
- * Meyhane, kahvehane ve bozahane gibi yerlerin kapatılması konusunda uygulanan yaptırımlar nelerdir?
- * Alkollü ve keyif verici içecekleri üreten ve tüketen şahıslara verilen cezalar nelerdir?
- * Osmanlı Devleti'nin alkollü içecekler üzerinde almış olduğu vergiler nelerdir?
- * Çok köklü bir geçmişe sahip olan içkinin Osmanlı Devleti'ne gelene kadar genel olarak durumu nedir?
- * Osmanlı padişahlarının içkiye olan bakış açısı nelerdir?

III. Araştırmanın Sınırları

Bir araştırmanın yürütülmesi ve kontrol edilmesi için sınırlılık ve kapsam metodu önemlidir. Bu bakımdan çalışmada sınırlılık ve kapsam konusuna dikkat edilmiştir.

Çalışmanın kapsam ve sınırlıkları görsel olarak aşağıda şekil olarak ifade edilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları

Şekil 1’de de görüldüğü üzere çalışmanın kapsamını “Osmanlı Devleti’nde (1603-1807) Yasaklanmış İçecekler” oluşturmaktadır. Bu kapsam içerisinde Osmanlı Devleti’nde yasaklanan veya üretim, tüketim ve ticareti sınırlandırılan, kontrol altında tutulan içeceklerin durumu, söz konusu içeceklerden alınan vergiler, bunları tüketenlere verilen cezalar gibi konular yer almaktadır. Bununla birlikte üretimi, tüketimi ve ticareti sınırlandırılmış içeceklerin Osmanlı Devleti’nin sosyal ve iktisadi yapısındaki yeri ve önemini tespiti de araştırma kapsamında ele alınmıştır.

Araştırmanın sınırları zaman, mekân, konu ve kaynaklar bakımından dört bölüme ayrılmıştır. Bunlar ise tarih ilminin gerektirdiği araştırma metodlarına göre sınıflandırılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinden elde edilen arşiv

belgeleri araştırmanın temel kaynağı olduğu için araştırma zaman bakımından bu belgeler doğrultusunda sınırlandırılmıştır. Söz konusu belgelerin çoğu I. Ahmet ve III. Selim dönemleri arasındaki süreci kapsamaktadır. Bu bakımdan araştırma zaman olarak bu dönemler ile sınırlandırılmış olup gerek Şer'iyye Sicillerinde ve gerekse diğer kaynaklardan da yararlanıldığı için bu kaynaklarda konu ile ilgili olarak I. Ahmet döneminden önceki dönemlere ait bilgiler de yer almaktadır. Dolayısıyla tezde bu bilgilere de yer verilmiştir.

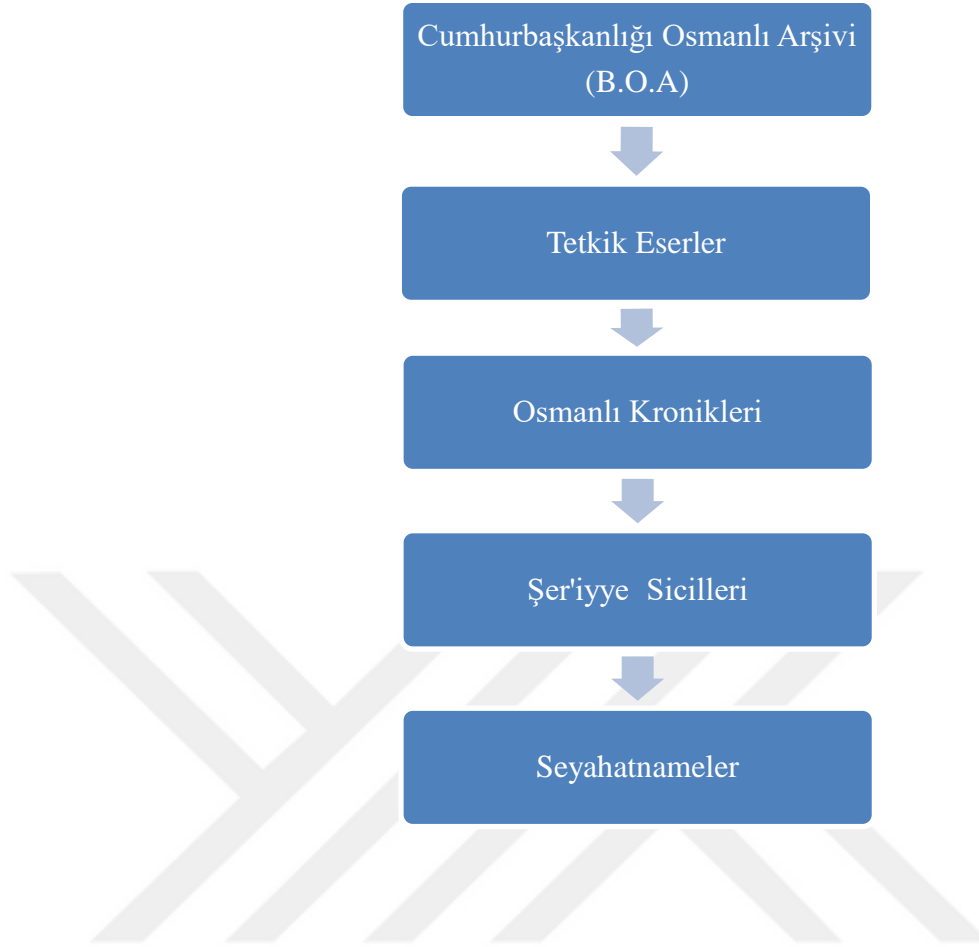
Konu bakımından sosyal, kültürel ve iktisadi konulara değinilmiştir. Mekânsal olarak ise Osmanlı coğrafyası içerisinde bu tür içeceklerin üretimi, tüketimi ve satışının yoğun olduğu alanlar dikkate alınmıştır. Kaynaklar ise araştırmanın son sınırlılık kısmını oluşturmaktadır. Araştırmanın ana belgelerini Osmanlı Arşiv Belgeleri oluştursa da Şer'iyye Sicilleri, kronikler, seyahatnameler ve tetkik eserlerden de istifade edilmiştir.

IV. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Bu araştırmada tarihi dokümanların analizinden faydalanılmış ve araştırma nitelik bakımından araştırma yöntemlerine uygun olarak hazırlanmıştır.

Veri Toplama Süreci:

Araştırmanın konusu belirlendikten sonra konuyla alakalı kaynaklar taranmış ve toplanmıştır. Buna göre yapılan taramalar sonucunda araştırmada kullanılan kaynaklar aşağıda belirtildiği gibidir:

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığında yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda konu ile ilgili bilgileri ihtiva eden belgeler alınmıştır. Tespit edilen bu belgelerin transkripsiyonu yapıldıktan sonra bu belgeler içerik bakımından değerlendirilmiştir. Yine şunu belirtmek gerekir ki araştırma yapılan dönem içerisinde Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı değil de Başbakanlığa bağlı olduğu için çalışmada kaynak olarak gösterilen arşiv belgeleri dipnotlarda o günkü döneme göre düzenlenmiştir. Aynı şekilde Şer'iyye Sicillerinin ve Mühimme Defterlerinin de transkripsiyonu yapılmış ve içerik bilgisi analiz edilmiştir. Aynı zamanda hamr (şarap), arak (rakı), tütün, meyhane, kahvehane vs. üzerine yazılmış kitap, makale, tez çalışmaları ve seyahatnameler incelenip değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi:

Araştırmada öncelikle kaynaklara ulaşılmış, konu hakkında ulaşılan kaynaklar incelendikten sonra elde edilen veriler belli bir sistem dâhilinde sınıflandırılmıştır. Elde edilen veri ve bilgilerin kanıtlanabilir, güvenilebilir ve nesnel olup olmadığı araştırılmıştır. Öte yandan çalışmanın esas temelini oluşturan

belgelerin transkripsiyonu yapıldıktan sonra içerik bilgisi açısından incelenmiş ve bu çerçevede konuyla ilgili birtakım bulgulara ulaşılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE İÇKİ VE KEYİF VERİCİ İÇECEKLER

I. İlk Uygarlıklardan Osmanlı Dönemine Kadar

İçkinin geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. Törenlerde eğlence amaçlı kullanılmış ve birçok medeniyetin sofrasında kendine yer bulmuştur. İlk toplumlar, imkânları doğrultusunda birçok türde içki üretilip tüketmişlerdir. İçki, toplumların kültürel yapılarına göre kutlamalarda ve törenlerde farklı amaçlarla kullanılmıştır.

İçki, arpa, buğday, çavdar, üzüm gibi meyvelerden ve tahıllardan meydana gelen içerisinde alkol bulunan ve içene sarhoşluk hali veren içecek olarak tanımlanmaktadır¹². Aynı zamanda içki, fermantasyon yoluyla elde edilen bira ile şarap ve damıtma yoluyla elde edilen rakı olmak üzere çeşitlilik göstermektedir¹³. İlk içkinin nerede ve ne zaman üretildiğine dair bir kesinlik yoktur. Ancak milattan önceki dönemlerde yaşayan kavimler tarafından bilindiği tarihi kaynaklarda aşıkârdır¹⁴.

Bazı efsanelere göre şarabın tarihi İran hükümdarı Cem'e (Cemşid) dayandırılmaktadır. Buna göre şarabın ilk mucidi Cem dir. Hatta eski İran kaplarında ve özellikle tepsilerde tahtında oturan hükümdara içki sunan sakilerin tasvirlerinin yer alması bunu kanıtlamaktadır¹⁵.

Tarihi bulgulara göre ise birçok kavmin şarap ve bira gibi içkiler yaptığı görülmüştür. Şarap ilk olarak M.Ö. 5000 yıllarında Sümerler tarafından yapılmıştır. Daha sonra bu kavim Babil ve Asur'a göç ederek şarabın buralarda yayılmasını sağlamıştır¹⁶. Mitolojiye göre Sümerlerin şarap ve bira tanrıçaları vardır¹⁷ ve tanrıçalara sunulan şarap ve bira dinlenme ve sağlık amacıyla kullanılmaktadır.

---

¹²ÖZYAZICI, Alparslan, *Alkollü İçkiler Sigara ve Diğerleri*, Ankara, DİA, 2001, s. 8.

¹³ÖZYAZICI, Alkollü İçkiler Sigara ve Diğerleri, s. 18.

¹⁴SAPAZ, ... *İçki ve Kokteyl Rehberi*, s. 21.

¹⁵BOZKURT, Nebi, "İçki", *DİA*, Ankara 2000, C. 21, s. 455.

¹⁶BURSA ECZACI ODASI BÜLTENİ, *Çağların İçkisi Şarap*, Aralık 2000, S. 28, s. 64.

¹⁷BURSA ECZACI ODASI BÜLTENİ, *Çağların İçkisi Şarap*, s. 64.

Sümerler tarafından üretilen ve sikaru olarak adlandırılan bira Sümer kültüründe çok önemli bir yere sahiptir. Tanrılara sunulan “*sikaru*” sıvı ekme demektir¹⁸.

Sümerlilerden sonra Babillilerde de bira yapımı söz konusudur. Bira yapma hususunda usta olan Babillilerin beyaz ve siyah arpa, buğday ve baldan yirmi çeşit bira elde ettikleri görülmektedir ve Babilliler bu biraları evde üretmektedirler. Hammurabi yasaları olarak bilinen Babil yasasında biracılığa dair hükümler olduğu gibi içki içmeyi ve meyhaneciliği düzenleyen maddeler de bulunmaktadır. Yasalardaki maddelerden biri müşterilerden fazla ücret isteyen meyhane sahibinin suda boğularak öldürülmesiyle ilgilidir. Bu yasanın bir diğer maddesi ise günlük bira tayiniyle ilgili olup buna göre normal bir işçi 2 litre, sivil görevli 3 litre, yüksek pozisyonda bir idareci 5 litre günlük bira alabilmektedir. Hammurabi zamanında biranın para ile satılması yasaklanmıştır. Biranın karşılığında arpa alınabilmektedir. Şayet kişi para alırsa boğulmak suretiyle suya atılmaktadır¹⁹.

Şarap ve bira sadece Mezopotamya’da değil Anadolu’da da birçok kavim tarafından üretilip tüketilmiştir. Bu kavimlerin başında Hititler gelmektedir. Yapılan arkeolojik çalışmalar sonrasında Konya Ereğlisi, Alacahöyük ve Alişar’da Hititlere ait altın şarap kadehleri, kabartmalar ve şarap kaplarının bulunması Hititlerin bağ ve şaraba önem verdiğini göstermektedir. Hatta Boğazköy’de yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkan çivi yazılı tabletlerde Hititlerin bağcılık konusunda tecrübeli oldukları, ürettikleri üzümlerden şarap yaptıkları bunu hem içtikleri hem de sattıkları anlaşılmaktadır²⁰. Bu kaynaklara göre Hititler, kurban bayramı dolayısıyla düzenledikleri törenlerde kurbanın kalbini ve ciğerini tanrılara sunarlarken diğer parçalarını bira ve şarabın yanında olmak üzere davetlilere sunmaktaydı²¹. Savaş sonrası yapılan törenlerde de şarap ve bira sembolik bir unsur olarak kullanılmıştı. Bu törenlerde kutsal yerlere şarap ve bira serpilir ve daha sonra kral ekmeğini parçalayarak şarap ve bira ile birlikte tanrılara sunardı²². Bu da şarap ve biranın, Hititlerde önemli bir yere sahip olduğunu ve kutsallaştığını göstermektedir. Açıkçası arkeolojik kazılarda ortaya çıkan bu bulgular, insanoğlunun geçmişte tükettiği içkilere dair bilgileri gün yüzüne çıkartmakta ve bu konuyla ilgili bilinmezlikleri az da olsa ortadan kaldırılabilmektedir.

¹⁸EREN, Ercan, *Geçmişten Günümüze Anadolu’da Bira*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2005, s. 28.

¹⁹EREN, ... *Anadolu’da Bira*, s. 33-34.

²⁰KOÇ, İlker, *Hititler*, Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları, 2006, ss. 54-55.

²¹BURSA ECZACI ODASI BÜLTENİ, Çağların İçkisi Şarap, s. 64.

²²TUNALI, Ramazan, *Yahudilik-Hristiyanlık ve İslam’da İçki*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2006, s. 5.

Anadolu'da şarap ve bira üretimine Hititlerden sonra da devam edilmiştir. Örneğin Frigya kralı Midas öldüğü zaman cenaze yemeğinde içerisinde bira, şarap ve balın bulunduğu özel bir içki içilmiştir. Aynı zamanda Gordion, Ankara ve Boğazköy kazılarında çok sayıda şarap ve bira kabının ortaya çıkması ve bunların da Frigyalılara ait olması Frigyalılarda şarap ve bira içildiğinin bir diğer kanıtıdır²³.

Şarabın Yunan kültüründe yer almasında Fenikeliler ve Ege sahillerinde oturan Yunan kolonilerinin önemli rol oynadığı görülmektedir. Deniz ticaretiyle şarap önce Yunanistan'a daha sonra Roma'ya taşınmıştır. Yunanistan ve Roma'da şarap, törenlerin vazgeçilmez içkisi olarak çok değer kazanmıştır²⁴. Hatta Yunan kültüründe şarap ilahlaştırılmış ve Yunanlılarda her şeyin bir tanrısı olduğu gibi şarabın da tanrısı Dionysosdur²⁵. Roma'da ise bir Frigya bitkisi tanrısı olan Bacchus, Dionysos ile özdeşleştirilmiş ve şarap tanrısı olarak kabul edilmiştir²⁶. Şarabın koruyucusu olan Dionysos için düzenlenen dini törenlerde salıklar vecde girmek için şarap içer ve daha sonra sarhoş bir halde ritüelleri uygularlarmış²⁷.

İçki, Arapların sosyal ve iktisadi hayatında da önemli bir yere sahip olmuş ve düzenlenen eğlence meclislerinde içki içilmiştir. Arapçada içki deyince akla gelen ilk şey "hamr"dır. Üzümünden yapılan şarap, hamr olarak tabir edilmektedir. Hamrın birçok çeşidi vardır. Araplar içkileri eski, taze, çabuk sarhoş eden olarak gruplandırırken renge, yapıldığı malzemeye, üretildiği yere ve saklandığı kaba göre de değişik adlar takmışlardır. İçkiye alışkanlık yaptığı için "akâr", sarhoş ettiği için "müskir" denilmiştir. İçki düşkün olanlara "müdmîn" adı verilmiştir. Arapçadaki içkiyle ilgili kelimelerin bir kısmı Yunanca, Farsça ve Süryaniceden ticari ilişkiler sonucu gelmiştir. İçkiler yapıldıkları malzeme açısından "halitân", "fadih", "kındîd", "mizr", "nebiz", "sahbâ", "sekr" gibi isimler almaktadır²⁸. Cahiliye döneminde içki içilen yerler yani meyhaneler "hammâre", "hânût" veya "dikke" diye anılmaktadır. Buralarda içki meclisleri kurulur ve kayne olarak adlandırılan şarkıcı cariyeler ud eşliğinde şarkı çalıp söyler ve dans ederlerdi²⁹. Bu gibi yerler genellikle yollarda ve şehir merkezlerinde bulunur ve bunların işletmeciliğini

²³EREN, ... *Anadolu'da Bira*, s. 41.

²⁴TUNALI, *Yahudilik-Hristiyanlık ve İslam'da İçki*, s. 5.

²⁵BAHADIR, Savaşkan Cem, *16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 13.

²⁶GÜNDÜZ, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara, Vadi Yay.,1998, s. 56.

²⁷DEMİRCİ, Kürşat, "İçki", *DİA*, Ankara 2000, C. 21, s. 457.

²⁸BOZKURT, "İçki", s. 455-456

²⁹BOZKURT, "İçki", s. 456.

Yahudiler gerçekleştirirdi³⁰. Arap toplumunda, sofraların gözdesi olan ve misafirlere özel olarak sunulan içki daha sonraki zamanlarda birtakım sosyal yıkımlara sebep olduğundan yasaklanmış dini açıdan ise haram kılınmıştır.

İçkinin Türklerin günlük hayatında da zaman zaman yer aldığı görülmekteydi. Orta Asya'da çeşitli kültürler ile temas içerisine girmiş olan Uygurlarda "bor" üzüm ve özellikle üzüm şarabı için kullanılan bir terimdi³¹. Eski Türklerde üzüm bağı "borluk" olarak anılmıştır. Ve bu üzüm bağından ettikleri üzümlerle "bor bekili", "bor bekini" ve "bor bekni" olarak farklı deyişlerle ifadelendirdikleri şarabı üretmişler ve bunu "ayak", "çanak" ve "kadeh" denilen kaplarda tüketmişlerdir³². Türkler, içkinin tadının yanı sıra sunulduğu kaplara da büyük bir önem vermiştir. Özellikle bu durumu Göktürlere ve Uygurlara ait kadeh tutan hükümdar ve insan tasvirlerinde görmemiz mümkündür. Aynı zamanda Dede Korkut Hikâyelerinde içki ile ilgili birçok terim bulunmaktadır. "Altun ayak", "çağırlak ayak (şarap bardağı)," "kengeş ayak (kurultay kadehi)" bu terimlerin birkaçını oluşturmaktadır. "Sağrak" ve "idiş" kelimeleri Türklerin içki kadehi anlamında kullandığı diğer iki terimdir³³.

Selçuklular zamanında eğlenceler sultanlar için büyük bir önem arz etmiştir. Bu dönemde gelenek haline gelen eğlencelerin bir kısmı içkili olup, bu eğlenceler genellikle köşk ve saraylarda bilhassa devlet erkânı ile yapılırdı. İçkili eğlence meclisleri, bazı zamanlar devlet yönetimi ile ilgili önemli kararların alınması ve yöneticiler arasında rakip tarafın bertaraf edilmesine uygun bir ortam hazırlamıştır. İçkinin etkisine kapılan sultanlar, bazen de normal zamanlarda yapmayı düşünmedikleri ödüllendirme, affetme veya makam ve rütbe yükseltme gibi kararları dahi almışlardır³⁴.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde bazı sultanların da içki içtiği görülmüştür. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in içkili eğlence meclislerinin varlığını ve Alâeddin Keykubad'ın tahta cülusunun içkili, sazlı sözlü eğlencelerle günlerce kutlandığını dönemin kayıtlarında görmek mümkündür. Aynı zamanda Selçuklu sarayında şarabdâr adlı bir görevlinin bulunması, bu dönemde içki içildiğinin kanıtıdır.

³⁰BAKTİR, Mustafa, "İslam'da İçki", *DİA*, Ankara 2000, C. 21, s. 458.

³¹ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1978, II., s. 328.

³²ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1978, IV., s. 189.

³³BOZKURT, "İçki" s. 456.

³⁴ERSAN, Mehmet, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Temmuz 2006, C. 21, S. 1, s. 93

Şarabdâr adlı bu görevli, sultanların şerbetlerini ve içkilerini hazırlamak, eğlence meclislerinde hizmet etmek, şarabhânelerde hükümdarın içkilerini korumakla görevliydi. Bunun dışında eğlence meclislerinde sakiler, sultana ve konuklara şarap ve şerbet sunar, mutripler şarkı çalıp söyler, eğlenceye katılanları eğlendirirdi. Nedimler ise padişahı hem eğlendirmekte hem de ona arkadaşlık etmekteydi³⁵.

Anadolu Selçuklu sultanlarından I. Alâeddin Keykubad, içki meclislerine ve sanata çok düşküdü ve şarap sohbetlerinde Farsça yazdığı rubâ'ileri okurdu. Onun katıldığı içki meclislerinde eğlenceler, genellikle sazlı-sözlü ve içkili olurdu³⁶. Ancak Selçuklu sultanlarının eğlenceye ve içkiye düşkünlüğü devlet otoritesini sarsmış, mağlubiyet ve yıkımlara sebep olmuştu. Örneğin II. Gıyaseddin Keyhüsrev Köseadağ'da ağır yenilgiye uğratılmıştı. Bu yenilgi Selçuklu Devleti'nin merkezi otoritesini sarsmış, bunu bir fırsat olarak gören Çukurova Ermeni Krallığı, Tarsus'u abluka altına almıştı. Doğa koşullarını ve yiyecek sıkıntısını hesaba katmayarak harekete geçen Selçuklu ordusu doğa koşullarının ağırlaşması ve yiyecek sıkıntısının etkisiyle hareket kabiliyetlerini kaybetmişlerdi. Bu sırada Alâiyye'de bulunan Gıyaseddin Keyhüsrev içki içtiğinden dolayı aniden fenalaşarak ölmüştü. Hem doğa şartlarının etkisi hem de sultanın ölüm haberi üzerine Selçuklu ordusu geri dönmüştü. Sultanın yetenekli olmayışı, etik olmayan davranışlarda bulunuşu, eğlenceye, kadına ve özellikle de içkiye olan düşkünlüğü devlet yapısında bozulmalara ve merkezi otoritenin çöküşüne neden olmuştu³⁷.

Türk geleneğine göre sultanın şöhret ve nüfuzunu yükselten bir çeşit ayin hükmünde olan zaman zaman içki âlemlerinin yapıldığı yerlerden biri de toy ve şölenlerdi. Bir savaşın kazanılması sonrasında veya düğün ve nevrüz gibi kutlamalar dolayısıyla verilen ziyafetleri, toy ve şölenleri Türk geleneğinde tarihin her döneminde görmek mümkündür. Oğuznâme Destanında, beylerin düğün, doğum, ilk av, bir dilek, bir felaketin ortadan kaldırılması, bir zafer gibi vesilelerle sık sık toylar verdiğine dair bilgiler yer almaktadır. Ayrıca toylar ile ilgili bilgiler Göktürk Orhon Anıtları'nda ve Dede Korkut'ta da yer almaktadır. Siyasal ve toplumsal düzenin vazgeçilmez gereği sayılan toy geleneği, Osmanlı'da da hükümdarın vazgeçilmez bir

³⁵SEVİM, Ali, MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara, TTK Yay., 1995, ss. 506-507.

³⁶KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976, s. 193.

³⁷SEVİM, MERÇİL, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, ss. 473-474.

ödevi sayılarak devam etmiştir³⁸. Arap, Acem ve Anadolu yerli unsurlarının kültürleriyle zenginleşen Orta Asya Türk eğlence kültürü Selçuklulara, buradan da Osmanlılara geçmiştir³⁹. Ayrıca Osmanlı içki kültürünün ortaya çıkışını ve gelişimini etkileyen unsurlar arasında İslam öncesi İran, Hind ve eski Yunan kültür gelenekleri ön safhada yer almıştır. Bu gelenek daha çok devlet erkânı ve saray çevresinde görülmüştür⁴⁰.

Osmanlı Devleti'nde içki kullanımı İslam Dininin şartlarına göre şekil almıştır. Bu bağlamda Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslimlerin bazı kısıtlara uymak şartıyla içki içmesi serbestti. Dolayısıyla Osmanlı'da içki tüketiminin varlığı ve yaygınlığı gayrimüslimlerin içki kültürlerini sürdürmelerine İslam Hukukunun serbestlik tanınmasıyla yakından ilişkilidir. İslam Dini her ne kadar alkollü içkileri Müslümanlara yasaklamış olsa da gizliden içenlerin varlığı söz konusudur. Hatta bazı Osmanlı padişahlarının eğlenceye düşkün olduğu, içki meclislerine rağbet gösterdiği ve içki içtiklerine dair bilgiler de bulunmaktadır.

Fatih Sultan Mehmet'in tahta çıkışından sonra, gayrimüslimlere belirli kurallar dâhilinde içki içme ve üretimini yapma izni verilmiştir. Müzik ve şenliklerden hoşlanan II. Bayezid saltanatının ilk yıllarında saraya eğlence kültürünü getirerek burada müzik eğitimi yaptırmış ve bu konuda genç erkek ve kadınları eğittirmiştir. Dinde yasaklanmasına rağmen şarap ve içki içmek zamanla İstanbul'da yaygınlaşarak bir zevk haline gelmiştir. Bu durumun artması devleti önemli tedbirler almaya sevk etmiştir. Kanuni 1555'te Müslümanların içki içmesini yasaklamış ve hatta İstanbul'a şarap getiren gemileri yaktırmıştır. Öte yandan bu dönemlerde Osmanlı ordusu bir savaşı kazandığında, bu zafer bir bayram havasında eğlencelerle kutlanırdı. Üç gün üç gece süren bu eğlencelerde içki serbest olurdu. Biranın yanı sıra bal şarabı, Arap şerbeti, Rus ve Polonya votkası o dönemin en fazla tüketilen içkileri arasındaydı. Bunların yanı sıra, Türk rakısı olarak bilinen bir şarap rakısı daha vardır ki damıtılarak elde edilen, ağzı yakarcasına içimi oldukça sert olan ve anasonsuz olan bu içki "arak" olarak adlandırılmaktaydı. İstanbul'a seyahat eden bir İspanyol yazar, hatıralarında bu konu hakkında şunu belirtmektedir: "Türklerle

³⁸İNALCIK, Halil, *Has Bağçede 'Ayş u Tarab Nedimler, Şairler, Mutribler*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2010, ss. 73-74.

³⁹ERSAN, Mehmet, "Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Aralık 2006, C. 21, S. 2, s. 88.

⁴⁰İNALCIK, Halil, *Has Bağçede 'Ayş u Tarab...* ss. 19-21.

Rumların eğlence sofralarında yemekten önce 2-3 kadeh içme adetleri vardı. Bizdeki beyaz şarap gibi oralarda da rakı vardı”⁴¹.

Bazı dönemlerde yasaklanmasına rağmen Türkler tarafından zaman zaman içilen ve özellikle Kanuni döneminde İstanbul’da bulunan içkiler şöyle sıralanabilir: Eğriboz Şarabı, Gelibolu Şarabı, Girit Şarabı, Marmara Şarabı, Midilli Şarabı, Misket Şarapları, Sakız Şarabı, Trabzon Şarabı, Bal şarabı, Arpa şerbeti, Bira (arpa suyu), Rakı (arak)⁴².

Osmanlı toplumunda sadece içki değil keyif verici içecekler yani kahve, tütün, afyon ve esrarın kullanımı da dönemin şartlarına göre şekillenmiştir. Çoğu kez yasaklanan bu tür içeceklerin tarihsel süreç içerisindeki yerlerine bakıldığında kısaca şunlar söylenebilir:

İlk vatanı Habeşistan olan kahve VIII. asrın sonlarına doğru Yemen’de meyveden üretilmiş bir içki olarak kullanılmaktaydı. X. asrın başında Mısır’a giren kahve, buradan Suriye’ye ve İran’a ve daha sonra da Osmanlıya geçmiştir⁴³. Kahvenin en makbulü Osmanlı vilayeti olan Yemen’de yetişmektedir⁴⁴. Yemen’de ilk önce dini çevrelerde görülen kahve içme geleneği, Kahire’ye X. asrın başında gelmiştir. Kahve, zihni açıp insanı dinç tuttuğundan dolayı, geceleri yapılan dini ayinlerde lüzumlu olarak görülmüş, bilhassa bu muhitlerde fazla ilgi görmüştür⁴⁵.

Kahvenin nasıl ve nereden çıktığı hakkında birçok efsanevi hikâye de vardır. Bir efsaneye göre, çobanın biri koyunlarını kahve bitkilerinin olduğu bir yerde otlatırken hayvanlarda alışılmışın dışında bir canlılık fark eder ve bu durumu kahve bitkisine bağlar. Başka bir rivayete göre ise, Hz. Süleyman, bir yolculuk esnasında uğradığı bir kasabada halkın çaresiz bir hastalığa yakalandığını görür. Cebrail’in buyruğu üzerine Yemen’den getirilen kahve çekirdeğini kavurur ve bundan hazırladığı içeceği hastalara içirir. Hazırlanan bu içeceği içen hastaların zamanla iyileştiği görülür. Bir süre sonra tamamen unutulmuş kahvenin 16. yüzyıl başlarında yeniden ortaya çıktığı belirtilir⁴⁶.

⁴¹ÖNCÜ, Fatih, ÖGEL, Kültegin, ÇAKMAK, Duran, “Alkol Kültürü: Tarihsel Süreç ve Meyhane Kültürü”, *Bağımlılık Dergisi*, 2001, S. 2, s. 138.

⁴²ÖNCÜ, vd “Alkol Kültürü...”, s. 138.

⁴³ YAMAN, Talat Mümtaz, “Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler”, *Ehlikeyfin Kitabı*, hzl. Fatih Tıgılı, Kitabevi, İstanbul 2011, s. 3.

⁴⁴KUZUCU, Kemalettin, KOZ, M. Sabri, *Türk Kahvesi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015, s. 17.

⁴⁵YAMAN, ...Kahvehaneler, s. 5.

⁴⁶HATTOX, Ralph S. *Kahve ve Kahvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğudaki Kökenleri*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998, ss. 10-11.

Kahve, Osmanlı Devleti'nin sınırlarını geçerek 16. yüzyıl sonlarına doğru İslam dünyasının tamamına yerleşmiştir⁴⁷. Payitaht sınırlarını aşan devletin her tarafına yayılan kahve, bir süre sonra şarap olarak anılmış hatta haram kılınmıştır. Kahvenin bu şekilde anılmasının nedeni ise şarap gibi içen kişinin iştahını ve uykusunu kesmesidir. Bundan dolayı haram olarak kabul edilen kahvenin tüketimini önlemek için birtakım önlemler alınmıştır. Ancak daha sonra kahvenin masum bir içecek olduğu ve şarap gibi sarhoş edici etkisinin olmadığı, sadece insanı zinde tutan bir etkisinin olduğu zamanla anlaşılmış ve 16. yüzyılın sonuna kadar kahve içimi gittikçe yaygınlaşmış hatta kent ve kasabalarda bu içeceğin hazırlanması ve satılması için kahvehaneler açılmıştır.

Kahve; alkol ve esrar gibi keyif verici olduğu halde bunlar gibi birtakım fenalıkları çağrıştırmamaktadır. Bu bakımdan kahve; afyon ve esrar gibi kesin hükümlerle yasaklanmamıştır. Kahvenin ortaya çıkışı ve yayılışıyla birlikte birtakım yaşam tarzı ve kültürel unsurlar bu içecek etrafında gelişmiş hatta diğer keyif verici maddelerin kullanıldığı mekân olarak bilinen kahvehaneler, ismini bu içecekten almıştır.

Hammaddesi haşhaş olan afyon ise çok eski dönemlerden beri kullanılmaktadır. İlaç yapımında ve tedavide uyuşturucu olarak kullanılan afyon, Mezopotamya ve Anadolu'da karın ağrısı ve öksürük tedavisinde kullanılmıştır. Hindistan, İran ve Mısır'da ekilen haşhaş Türklerin hâkimiyeti ile Anadolu'da bilhassa Karahisar dolaylarında yetiştirilmeye başlanmıştır. Bazı yazarlar, afyon üretiminin Çinlilere Hintlilerden geçtiğini iddia ederlerken, bazıları ise afyonun Uzakdoğu'ya Müslüman tacirler tarafından götürüldüğünü ileri sürmüşlerdir⁴⁸.

Osmanlı dönemindeki uyuşturucuların başında gelen esrarın hammaddesi ise kenevirdir. Tohumları ilaç olarak kullanılan kenevir, Mezopotamya'da Sümerlerden itibaren tanınmış olup milattan önce VII. asırda İskitler vasıtasıyla Avrupa'ya taşınmıştır. Uyuşturucu olarak kullanıldığına dair ilk bilgiler Herodot Tarihi'nde (M.Ö. V. yy) yer almaktadır. İlk dönemlerde kenevirin farklı kullanım şekilleri bulunmaktaydı. Yaprakları yakılarak dumanı çekilen kenevir, yapraklarından macun ve haplar da hazırlanarak tüketilmekteydi. Aynı zamanda kenevir tömbeki ile karıştırılıp nargilede de içilmekteydi. Kullanımı zaman zaman yasaklanıp içenlerin idamı için fetvalar alınmışsa da esrarın üretimi ve tüketimi konusunda tam bir önlem

⁴⁷KUZUCU, KOZ, *Türk Kahvesi*, s. 35.

⁴⁸BAKTIR, Mustafa, "Afyon", *DİA*, Ankara 1988, C. 1, , s. 442.

alınamamıştır. Hatta İstanbul’da esrar üretimini esnaf-ı bengciyan adlı bir sınıf gerçekleştirirdi. Bunlar Süleymaniye’de Tiryakiler Çarşısında bulunan dükkânlarında macun, şurup, levha halinde esrar içeren uyuşturucu maddeler hazırlayıp satmaktaydı. İstanbul’da esrar şerbetlere konmak için şurup, tütün ile içmek için ise plaka şeklinde hazırlanırdı. Esrarın kokusu şuruplara değişik baharatlar eklenerek gizlenirken; koyu kahve ile pişirilen esrar tozu ile de hamur elde edilirdi. Mermer üzerinde plaka haline getirilen bu hamur levhaların her biri dörder gram halinde dilimlenirdi. Esrar genel olarak toplu halde içilirdi. Buna göre zenginler esrarı dostlarıyla beraber köşkte içerlerken, fakirler ise bu iş için kahvehaneleri mesken tutarlardı. Esrarkeşler, bilhassa Aksaray, Tahtakale, Üsküdar ve İskenderboğazi semtlerinde bulunan kahvehanelerde akşam saatlerinde toplanırlardı ve burada lülesine tütün (tömbeki) ve esrar konulmuş nargileyi yakarak meydana gelen dumanı çekerler ve bir süre sonra bunun etkisiyle kendinden geçerlerdi⁴⁹.

Amerika’nın keşfiyle beraber tütün, Amerika’dan Avrupa’ya taşındı ve daha sonra XVI. yüzyılda yayılarak Akdeniz yoluyla Osmanlı topraklarına girdi⁵⁰. Bir rivayete göre Kristof Kolomb ve arkadaşları Amerika’ya geldikleri sırada Küba adasında, kadın ve erkeklerden oluşan bir topluluğun çubuk içtiklerini fark etmişlerdi. Yeni keşfettikleri bu kıta insanların ağızları ile içtiği ve dumanını etrafa savurduğu bu maddenin ne olduğu konusu Kristof Kolomb kafilesini meraklandırmıştı. Daha sonra Küba ahalisinin kullandığı bu maddenin bir bitki türü yani tütün olduğuna kanaat getirmişlerdi. Ayrıca bu insanlar tütünü yalnızca içecek olarak görmemişlerdi, yaraları tedavi etmek için ilaç olarak da kullanmışlardı. Tütün ilk olarak Amerika’nın Antil adalarından biri olan Tobakodan dünyaya yayılmış, daha sonra ise İngiltere’ye girmişti⁵¹.

Tütünün Osmanlı ülkesine girmesi ve her geçen gün yaygınlaşması 17. yüzyılın ilk yıllarına rastlamaktadır. Tütün Osmanlı ülkesine İngilizler tarafından getirilmiştir. Tütün Osmanlı topraklarına girdikten sonra ilk önceleri “*tabaka/tağa*” daha sonraları ise resmi dilde “*duhan*” halk dilinde “*tütün*” adını almıştır⁵².

⁴⁹BAYTOP, Turhan, “Esrar”, *DİA*, Ankara 1995, C. 11, s. 432.

⁵⁰YILMAZ, Fehmi Yılmaz, “Tütün”, *DİA*, Ankara 2012, C. 42, s. 1.

⁵¹YORULMAZ, “Hüseyin, Divan Şiirinde Tütün ya da Tömbeki”, *Tütün Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 323.

⁵²YILMAZ, “Tütün”, s. 1.

Tütün tüketimi Osmanlı Devleti'nde kısa bir süre sonra hızla yayıldı. Tütünün bu kadar hızlı yayılmasındaki en büyük etken yabancı tüccarlar tarafından her hastalığa çare diye tanıtılmasıydı. Oysaki bu durum dini tartışmalara ve siyasi tepkilere neden oldu. Dini tartışmalarla beraber tütünün haram mı, mübah mı yoksa mekruh mu olduğu konusu gündeme geldi. Bundan yola çıkan din adamlarının bir kısmı tütün içimini yasaklarken bir kısmı da bunda bir sakınca görmedi. Tütüne yönelik siyasi tepki ise bu bitkinin üretimi, tüketimi ve ticareti konusunda yoğunlaşmıştı. Dinen haram kabul edilen tütünün yasaklandığına dair ilk ferman 1609'da çıkarıldı. Bu fermanla, tütün yaprağının içilmesiyle hastalıkların ve ölümlerin arttığı, kullanan insanların günlük yaşantısının olumsuz etkilendiği vs. üzerinde durularak yasak emrine uymayanların şiddetle cezalandırılacağı bildirildi. Yasaklanmanın diğer bir sebebi de bu maddenin geleneksel üretim faaliyetini bozması idi. İstanbul'da çıkan büyük yangının sebebinin tütün olarak gösterilmesi IV. Murat döneminde yasakların artmasını ve kontrollerin daha sıkı bir hal almasını beraberinde getirdi. IV. Murat'ın ölümünden sonra yasak ve kontrollerin etkisi azaldı. Tütün içtiği için Halep kadılığı görevinden alınarak Kıbrıs'a sürgün edilen Bahai Mehmet Efendi'nin şeyhülislam olmasından sonra tütün yasağına dair gevşetici fetvalar verilmesine rağmen yasağın kaldırılması hususunda bir ferman çıkartılmadı. Daha sonra, devletin tütünü resmen vergilendirmesi, tütün kullanımını giderek artırdı hatta Osmanlı çiftçisi bu bitkinin üretimine başlayarak bu işten kâr elde etmeye çalıştı⁵³.

II. Mezheplere Göre İslam Dininin İçkiye Bakışı

İçki insanlık tarihinin ilk zamanlarından beri sosyal ve dini hayatın içerisinde yer almıştır⁵⁴. İslami dönemde içki kullanımı bir süre devam etmiş olsa da kişiye sarhoşluk verdiği ve toplum düzenini bozduğundan dolayı İslam Dini sarhoşluk etkisi olan tüm içkileri yasaklamıştır⁵⁵. Kur'an'da da alkollü içkilerin yasaklanmasına dair hüküm yer almakta ve bu hüküm şu ayetle izah edilmektedir:

“.....Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir. Bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki

⁵³YILMAZ, “Tütün”, s. 1.

⁵⁴BAHADIR, Savaşkan Cem, “Şarap Yasağının XVI. Yüzyıl Divanlarındaki İzleri ve Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Şarap Yasağı”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, t.y., S. 5, ss. 71-72.

⁵⁵BAKTIR, “İslam'da İçki”, s. 458.

ve kumar yoluyla ancak aranızda kin ve düşmanlık sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?.....”⁵⁶

Yasak edilen ve haram kılınan içkilerin başında şarap gelmektedir. Peygamber Efendimiz, “Şarap ve sarhoş eden her içki haramdır”. “Şarabı içmek büyük günahların en büyüğü ve bütün fenalıkların ve günahların anasıdır”⁵⁷. Sözüyle şarabı katiyen haram olarak kabul etmiştir. Bu bakımdan Kur'an'da hamr açıkça yasaklanmış, Müslümanlar tarafından içildiği takdirde hem bu dünyada hem de öteki dünyada ceza gerektiren bir günah olarak görülmüştür. İlgili ayetlerde belirtilen bu yasak öylesine kesindir ki şarabın haramlığını inkâr etmek küfürdür⁵⁸.

Hamrın sadece içimi yasaklanmamıştır. Aynı zamanda onu satmak ve mülk edinmek de yasaklanmıştır. Hz. Muhammed bu konuda şöyle bir rivayette bulunmuştur: “Bir şey ki, onun içilmesi haram kılınmıştır, onun satılması ve bahasını yemek de haram kılınmıştır”⁵⁹. Aynı şekilde necis olduğu için hamrın ekonomik kazanç sağlayıcı amaçlarla kullanılması da kesin olarak haramdır. Kazanç sağlamak için gayrimüslimlerin alenen Müslümanların şehirlerinde ve beldelerinde hamr satmaları caiz değildir. Çünkü hamrın satılmasını âşikar etmek fık-ı âşikar etmektir. O halde hamrın bu şekilde satılması men olunmuştur. Ancak gayrimüslimlerin kendi aralarında hamrı gizli olarak satmaları caizdir⁶⁰.

İslam Hukukuna göre Hanefiler, Şafiiler, Malikiler ve Hanbeliler bütün temel noktalarda uyuşurlar ve kabul ettikleri ana ilkeler birbirine yakındır. Bunlara göre sarhoşluk yapan her türlü içecek miktarı ne olursa olsun fazla içildiği takdirde haram sayılır⁶¹. Osmanlı Devleti'nce resmi mezhep olarak benimsenen Hanefi mezhebinin içecekler konusundaki yaklaşımına bakıldığında dört tür içecek haramdır:

1. “Hamr” yani mayalanma yoluyla sertleştirilen saf üzüm suyu,
2. Üzüm suyu kaynatıldıktan sonra başlangıçtaki hacminin üçte birinden fazlası geriye kalmış olan her türlü içecek
3. Hurmanın kaynatılmamış halinden elde edilen içecekler

⁵⁶Maide, 5/90.

⁵⁷İMAM-I GAZÂLÎ, *Huccet-ül- İslâm Eyyühel Veled Tercümesi*, hzl. Hüseyin Hilmi Işık, İstanbul, Salâh Bilici Kitabevi, 1970, s. 117.

⁵⁸YAVUZ, A. Fikri, *İslâm İlmihali İslâm Fıkhi ve Hukuku*, İstanbul, Çile Yayınevi, 1985, s. 374.

⁵⁹EL-CEZERİ, Abdurrahman, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, çev. Hasan Ege, İstanbul, Bahar Yayınevi, 1979, VII.,s. 47.

⁶⁰EL-CEZERİ, ...*Fıkıh Kitabı*, VII, s. 47.

⁶¹BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, çev. Fatih Dersiâmlarından, İstanbul, Bilmen, Yayınevi, 1970, s. 446.

4. Kuru üzümün kaynatılmadan sadece demlendirilme ve mayalanma yoluyla elde edilmesiyle oluşan içecekler⁶².

Kuru üzüm ve hurmanın az bir miktarda olsa kaynatılmasıyla elde edilen içecekler (nebizler) kişiyi sarhoş etmeyecek miktarda kullanıldığı takdirde dinen bir sakıncası yoktur. Üzüm şırası başlangıçtaki hacminin en az üçte ikisi buharlaşacak şekilde kaynatılır daha sonra mayalandırılır ve bunun sonucunda “müselles” denilen içecek elde edilir bu da dinen caiz sayılan başka bir içecektir⁶³.

Hanefi, Şafii, Maliki ve Hanbeli mezheplerin müctehidleri içki konusunda birbirine yakın görüşler belirtmiş olup bu dört mezhebin hamr ile ilgili aldığı hükümler ise şöyledir:

1. Kur'an-ı Kerim'de içki hamr (şarap) olduğu için kesin olarak haram edilmiş ve yasaklanmıştır. İçkiyi helal olarak kabul edenler ise kâfir sayılmıştır,

2. Bir damla içki içene hadd-i hamr cezası verilir,

3. Alışı ve satışı haram olduğu kadar içki alım ve satımından elde edilen parayı da yemek haramdır,

4. İçkinin ilaç olarak da kullanılması uygun değildir. Şafii mezhebine göre başka ilaç bulunmadığı sürece tıp alanında uzman veya sözüne güvenilir iki Müslüman doktorun önermesi halinde ilaç olarak kullanılabilir. Hanefi mezhebine göre içki antiseptik (mikropları öldürmek için kullanılan ilaç) olarak kullanılırsa mekruh sayılır. Şafiilere göre ihtiyaç olduğu takdirde hamrın ilaçlara katılmasında bir sakınca yoktur; fakat bu diğer katkı maddelerinin daha çok olması şartını gerektirir,

5. Eğer bir hamr uzun süre kalıp kendi kendine sirkeye dönüşür veya içerisinde maya katılarak sirke yapılırsa bunun kullanımında bir sakınca yoktur ve dinen caizdir. Şafiilere göre maya katarak oluşturulan hamrdan sirke yapmak caiz değildir,

6. Bir Müslüman devlet içerisinde bulunan gayrimüslimlerin içki içmesi yasak değildir,

7. Su karıştırılan hamrda eğer su hamrdan çoksa bunu içmek haramdır. Ancak Hanefilere göre bunu içen kişi sarhoş olmadıkça had cezası verilmez. Diğer üç mezhebe göre ise had cezası verilir⁶⁴.

⁶²EL-CEZERİ, Abdurrahman, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, çev. Hasan Ege, İstanbul, Bahar Yayınevi, t.y, III-IV., s. 20.

⁶³EL-CEZERİ, ...*Fıkıh Kitabı*, III-IV., s. 21.

⁶⁴BAYINDIR, Abdülaziz, “İslam Açısından Sarhoş Edici İçkiler”, *İslam Medeniyeti Mecmuası Üç Aylık Dini, İlmî, Edebi Araştırmalar Mecmuası*, C. 4, S. 3, Haziran 1980, ss. 6-7.

Şafiiler, Malikiler ve Hanbeliler açısından bir içecek çok içildiği takdirde insanı sarhoş ediyorsa o içecek haramdır ve içen kişinin de dayak cezasına çarptırılması gereklidir. Hanefiler açısından hamr şeriatın kesin olarak ve reddedilemez biçimde yasakladığı tek içecektir. Hamr içmek ve bundan dolayı sarhoş olmak cezalandırılması gereken suçlardan sayılır. Bu bakımdan her dört mezhebin içeceklere yönelik koyduğu kurallarının uygulanması için sarhoşluk tanımının belirlenmesi temel bir önem taşımaktadır⁶⁵. Her mezhep sarhoşluk tanımının yapılmasında kendine göre ölçütler koymuş ve bu ölçütler arasında önemli farklılıklar vardır. Maliki mezhebine göre sarhoş; sarhoş edici şeyden dolayı dalgınlaşmış ve kafası karışmış hatta güzel ve çirkini ayırt edemeyen kişi olarak tasvir edilmiştir. Şafii mezhebine göre sarhoş, sarhoş edici şeylerden birini kullandığı için ölçülülük ve sakinlik bakımından sahip olduğu niteliklerden uzaklaşan, her zamankinden farklı olarak sözlerinde karışıklık yapan kimsedir. Hanefi mezhebi ise sarhoşu aklı başından gitmiş ve hiçbir şeyin farkında olmayan, erkek ile kadını ya da yer ile göğü birbirinden ayıramayan kişi olarak tanımlamaktadır. O halde Malikiler ve Şafiiler için başı dönen ve saldırgan bir tavırla davranışlarının farkında olmayan kişi sarhoş olarak kabul edilir ve kişinin bu hale gelmesine sebep olan her türlü içki haram sayılır. Hanefilere göre ise bir kişide bilincini kaybedecek derecede sarhoşluk hali ortaya çıkarsa o kişi sarhoş sayılır ve böylece cezayı hak eder hale gelir⁶⁶.

Görüldüğü gibi İslamiyet'in ayrı ama birbirlerine karşı hoşgörülü Sünni dört mezhebi, şarabın sarhoşluk verdiği ve haram olduğu hususunda aynı delillerle farklı yorumlar getirmiştir. Şafii, Maliki, Hanbeli ve Hanefi mezheplerine göre müskir hale geldikten sonra içkinin azını da çoğunu da içmek haram sayılmıştır.

III. Mezheplere Göre İslam Dininin Keyif Verici İçeceklere Bakışı

Afyon, esrar gibi keyif verici içecekler diğer alkollü içecekler gibi eski çağlardan beri insanlığın önemli kötü alışkanlık ve problemlerinden biri olmuş ve insan bünyesine ve toplum yapısına büyük zararlar vermiştir. Bu kötü alışkanlığın ve hastalığın altında birçok sebep vardır. İnsanın zaafı, sorumluluklardan kaçışı,

⁶⁵ŞA'RÂNÎ, Abdüvehhâb-ı, *Mizân-ül Kübrâ*, çev. A. Farûk Meyân, İstanbul, Bereket Yayınevi, 1980, I., ss. 631-632.

⁶⁶ŞA'RÂNÎ, Abdüvehhâb-ı, *Mizân-ül Kübrâ*, s. 632., BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu (Fıkıh Terimleri Ansiklopedisi)*, çev. Hayrettin Yücesoy, Mehmet KILIÇ, Ramazan Tığ, Davut Darı, Ankara, Gündüz Yayınevi, 1996, s. 379.

eğitimsizlik, kötü çevre şartları, fakirlik ve yalnızlığın verdiği çaresizlik bu sebeplerin birkaçını oluşturmaktadır. İslam Dini, kişinin uyuşturucu özelliği olan içecekleri kullanmasına sebep olan etkenlerle ciddi manada mücadele etmiş ve bu içeceklerin neden olduğu sarhoşluğu kesin bir dille yasaklamıştır. Kur'an'a göre içki yasağı insanda sarhoşluk etkisi yaratarak insana hem ruhsal hem de fiziksel açıdan zarar veren bütün katı ve sıvı maddeleri kapsamaktadır. Hadislerde de, miktarı ne olursa olsun sarhoşluk veren her şey içki hükmünde addedilip haram olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan sarhoş eden uyuşturucu özelliği taşıyan içeceklerin vücuda alınması haram hükmünden sayılır⁶⁷.

İslam hukukçuları insanın akli dengesini bozan afyon, esrar gibi keyif verici içeceklerin içki gibi haram olduğu konusunda aynı fikre sahiptirler. Onlara göre içki nasıl ki insan aklını bulanıklaştırıp kötülüğe sürüklüyorsa afyon ve esrar da insan aklına bozukluk verir ve insanı fesada ve musibete götürür⁶⁸. Hukuki açıdan bazı müctehidler afyon kullanımını içkiyle bir tutmamış ve tazir cezası uygulamıştır. Bazı müctehidler ise afyon kullanımını içki içmekle eşit görmüş ve had cezası uygulamıştır. Maliki ve Hanbeli mezhebine bağlı bazı müctehidlere göre afyon kullanan kimsenin akli dengesi yerinde olmayacağından hukuki işlemler geçersiz sayılır. Bu görüş Ahmed b. Hanbel ve İmam Şafii tarafından da desteklenmektedir. Hanefiler ile diğer bazı müctehidlere göre ise, afyon tedavi amacıyla kullanıldığı takdirde hukuki işlemler geçersiz iken, keyif amacıyla kullanılmasında hukuki işlemler geçerlidir⁶⁹.

Fakihler arasında afyon, esrar gibi keyif verici içeceklerin haramlığı noktasında ortak görüş hâkim iken; hükmün sebebi ve delillendirilmesi açısından görüş farklılığı vardır. Esrar afyon vb. gibi içecekleri şarapla kıyaslayan bazı âlimler bu içeceklerin de sarhoşluğa sebep olacağına dair kanaat getirmişlerdir. Yine birçok âlim şarabın sebep olduğu akli dengesizlik, mizaç ve ahlaki bozukluk gibi kötülöklere bunların da yol açtığını belirtmiştir. Diğer taraftan bazı âlimler ise söz konusu içeceklerin uyuşturucu özelliklerine rağmen, farklı etkilerinden dolayı müskir kapsamına girmeyeceği ve şarap ile bir tutulmayacağını ifade etmişlerdir. Hanbeli mezhebine bağlı müctehidler, uyuşturucu etkisi olan içecekleri “*necis (pis ve temiz olmayan)*” olarak kabul etmiş hatta üzerinde taşıyanın namazının geçerli

⁶⁷İLMİHAL, (İslam ve Toplum), Ankara, DİA, 2010, II, s. 69.

⁶⁸İMAM-I KASTALÂNÎ, *Mevâhib-i Ledünniyye Tercümesi*, çev. H. Rahmi Yananlı, İstanbul, Divan Yay., 1983, I., s. 217.

⁶⁹BAKTİR, “Afyon”, ss. 442-443.

olmayacağını, miktarı az olsa dahi içenlere had cezası uygulanacağını belirtmişlerdir. Yine bu müctehidler, bu içeceklerin katı, sıvı, ham ve kavrulmuş halleri arasında bir ayırım yapmaksızın bunları necis olarak görmüşlerdir⁷⁰.

Bu tür içecekler sarhoşluk vermediği veya uyuşturmadığı sürece az miktarda kullanımını konusunda da farklı görüşler vardır. Bir kısım âlimler bunları müskir olarak kabul ettiklerinden dolayı kullanımını hoş görmezlerken bazıları ise kişiye zarar vermeyecek miktarda az kullanımını onaylamışlardır. Öte yandan bazı ağır hastalıklarda tedavi amaçlı olarak kullanılabilmesi de söylenilmektedir. Bu maddeler, tedavi amaçlı kullanılacaksa miktarı doktor tarafından belirlenmelidir. Fakat bu görüş herkes tarafından kabul edilmemektedir. Gerekçe olarak da haram madde ile tedavi yapılamayacağına dair hadisler gösterilmektedir. Bu cins bitkilerin ekimi ve ticaretinin tamamen yasaklanması hususunda veya az miktarda alım satımının yapılabileceğine dair görüşler de vardır. Ancak bunun meşru amaçlar dışında yani keyfi amaçlarla alım satımı caiz görülmeyip bu şekilde satış yapanların tazir ile cezalandırılması öngörülmüştür⁷¹.

Keyif verici içeceklerden olan tütünün İslam dünyasında yaygın bir şekilde kullanılması, tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalara göre bazı, âlimler tütün kullanımı hakkında hüküm vermezken bazıları da tütünü mübah, mekruh ve haram olarak kabul etmişlerdir. Ancak tartışma daha çok haram ve mübah sayanlar arasında ortaya çıkmıştır. Tütünün haram ve mekruh olduğuna yönelik ayet ve hadislerin mevcut olmamasının yanı sıra fiziki ve psikolojik açıdan zarar verici özelliklerinin bulunmayışı yani haram sayılmasına sebep olacak herhangi bir kanıtın olmaması tütün mübahdır diyenlerin görüşünü desteklemiştir. Hanefî mezhebinden bazı müctehidler tütünü helal olarak kabul etmesine rağmen mekruh olarak niteleneceğine dair görüşler de ortaya koymuştur. Bunlardan biri olan “Abdülhay el-Leknevi” bir taraftan tütün içmenin haram olduğuna dair herhangi bir şer’i hükmün olmadığı görüşünü savunurken, diğer taraftan da kötü kokması ve içenlerin serkeş takımına benzemesi nedeniyle tütünün mekruh olduğunu söylemiş ve tütünün mübah olduğunu savunanların görüşünü ise “orta yol” olarak kabul etmiştir⁷².

Öte yandan tütünün mübah olduğunu savunanlar, kullanım şekline göre haram olacağını da söylemişlerdir. Buna göre tütün eğer kişiyi hem dünyevi hem de

⁷⁰BAŞOĞLU, Tuncay, “Uyuşturucu”, *DİA*, Ankara 2012, C. 42, s. 251.

⁷¹BAŞOĞLU, “Uyuşturucu”, ss. 251-252.

⁷²ÖZEN, Şükrü, “Tütün”, *DİA*, Ankara 2012, C. 42, s. 5.

dini görevlerinden alıkoyuyor, bedenine zarar veriyor, şarap gibi haram maddeyle karıştırılıp sarhoşluk etkisi yaratıyor ve israfa neden oluyorsa haram olarak kabul edilmiştir ve bunlar gerekçe gösterilerek kimi zaman da yasaklanmıştır⁷³. Tütünün alım ve satımı konusunda da görüş ayrılığı söz konusudur. Bir mal alınıp satılacaksa o mal dinen haram olmamalıdır. Bu konuda Şafii müctehidlerinden bazıları tütünü mübah olarak görürken Hanbeliler mekruh olarak görmüştür⁷⁴. Kısacası tütünün dini hükmü konusunda müctehidler görüş ayrılıklarına götüren sebeplerden biri bunların o dönemin geçerli bilgilerinden yola çıkarak görüş bildirmeleri diğeri ise tıbbi açıdan yeterli bilgiye sahip olmamalarıdır⁷⁵.

---

⁷³ÖZEN, “Tütün”, s. 5.

⁷⁴ÖZEN, “Tütün”, s. 7.

⁷⁵ÖZEN, “Tütün”, s. 7.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNDE SARHOŞ EDİCİ VE KEYİF VERİCİ İÇECEKLER

I. Şarap (Hamr)

Şarap Arapça bir kelime olup “şurb” kökünden türemiştir. Şurb ise içmek manasına gelmektedir. Şarap “hamr” olarak da adlandırılmaktadır. Hamr ise sözlükte bir şeyi örtmek manasına gelmektedir. Yani insanın akıl yürütme ve düşünme yeteneğini örten sarhoş edici bir madde olarak yorumlanmaktadır. Bazı kaynaklarda şarabın tanımı ise şöyle yapılmıştır. İçilecek şey, şarap, içki, içecek, şurb, mey, bade, meşrubat, meşrub, hamr, müskir, tahammür etmiş, sahba, içeni sarhoş eden üzüm suyu⁷⁶.

Fermantasyon (mayalanma) yoluyla elde edilen şarabın ana malzemeleri su, şeker ve etil alkoldür. Şarabın hammaddesi denince akla gelen ilk şey kesinlikle üzüm olmaktadır. Kuşkusuz üzümünden başka taze meyvelerden de şarap yapılır. Ancak üzüm dışındaki meyvelerden yapılan şaraplar yapıldıkları meyvenin adıyla adlandırılmaktadır. Mesela elma şarabı, vişne şarabı, portakal şarabı gibi⁷⁷.

Her şarabın kendine özgü tadı, rengi ve kokusu vardır. Şarap renklerine göre kırmızı ve beyaz şarap olarak sınıflandırıldığı gibi tadı açısından da yarı tatlı ve tatlı olmak üzere farklı türlere de sahiptir. Şarap içilecek hale gelene kadar birçok işlemden geçmektedir. Bu aşamaları şu şekilde izah etmek mümkündür: İlk olarak şarap olacak üzüm toplanır. Bu toplama işleminin gerçekleşmesi için üzümün içindeki şekerin belli olgunluğa ulaşması gerekmektedir. Toplama işleminden sonra üzümler saplarından ve çekirdeklerinden ayrılır ve üzümün sırası çıkartılır. Çıkartılan şıranın içine maya konularak mayalanması için fiçilerde dinlendirilir. Böylelikle

---

⁷⁶DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2013, ss. 70-371-733-867-1141.

⁷⁷AKMAN, Arif, “Modern Şarap Teknolojisine Kısa Bir Bakış”, *Gıda Dergisi*, Mayıs 1977, C. 2, S. 3, s. 87.

üzüm suyunun içindeki şeker, mayalanmayla alkole dönüşür. Mayalanma işlemi bittiğinde şarabın dibindeki tortuları arındırmak için şarap başka bir kaba aktarılır ve berraklaşması sağlanır. Son olarak da şarap, fiçılara, şişelere doldurulur ve olgunlaştırılır. Bu aşamada şarabın içinde görülen kimyasal tepkimeler şarabın bünyesinde bazı değişikliklere neden olur⁷⁸.

Osmanlı Devleti'nde şarap başta olmak üzere sarhoş edici bütün içkiler, çoğu zaman yasaklanmış ve bunları içenlere birtakım cezalar öngörülmüştür. Öte yandan içki yasağı, insanların ve toplumun içki alışkanlığından kurtulabilmesi için tek başına yeterli olmadığından, içki kullanımına dolaylı yoldan yol açabilen şarap üretene üzüm satmak da yasaklanmıştır. Devlet merkezinin ihtiyaçlarından fazla olan üzümün gayrimüslimler tarafından hamr yapımında kullanılması İstanbul'un üzüm ihtiyacını olumsuz yönde etkilemiştir. Bundan sonra her kim gayrimüslimlere bağlarından elde ettikleri üzümü satarsa o kişi cezalandırılmıştır⁷⁹. Aynı zamanda İzmir kadısına gönderilen hükümde bu şehirdeki üzümlerin İstanbul'a gönderilmesi gerekirken, madrabazların bu üzümleri dilediklerine fahiş fiyatla sattıkları belirtilmiştir. Üzümlere fazla para vererek satın alan gayrimüslimler bunu şarap yapımında kullanmış ve bu şekilde satış yapan kişiler cezalandırılmıştır⁸⁰.

Başka bir hükümde ise İstanbul'a gemilerle gelen üzümlerin İstanbul dışında başka yerlere gönderilmesine ve satılmasına izin verilmemiştir. Satıldığı takdirde İstanbul'da zahire sıkıntısı yaşanacaktı. Bu yüzden dışarıdan gelen üzümün başka yerlere gönderilmemesi ve İstanbul'a gönderilmesi hususunda emir verilmiştir⁸¹.

Osmanlı Devleti'nde Müslümanların şarap satması, üretmesi ve içmesi yasaktı. Bu işler daha çok gayrimüslimler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Ancak şarap içme izninin çok sıkı olduğu ve şarap yasaklarının uygulandığı dönemlerde, gayrimüslim tebaanın da şehirlere şarap getirmeleri ve satmaları yasaklanmış satanlar ise cezalandırılmıştır⁸². Bu yasaklamaya rağmen gayrimüslimler bir şekilde şehre içki sokmaya devam etmiş ve bunun üzerine sorunu çözmek için dönemin

⁷⁸KAYA, Zeliha , “Şarap Üretimi ve Kalite”, *Aydın Gastronomy*, 2017, C. 1, S. 2, ss. 23-27.

⁷⁹6 Nolu Mühimme Defteri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını: 28, Ankara, 1995, B.O.A., MD, No: 41, s. 46.

⁸⁰B.O.A., MD 6, No: 568, s. 324.

⁸¹Tekfurdağı kadısına gönderilen hükümde, İstanbul'a İzmir'den gemilerle gelen üzümlerin Rodoscuk'a gönderilip satılmasına izin verilmemiştir. Çünkü burada üzümler gayrimüslimlere satıldığı takdirde İstanbul zahiresini sıkıntıya sokacaktı. Bunun için İzmir'den gelen üzümün Rodoscuk İskelesinde sattırmayıp İstanbul'a gönderilmesi hususunda emir verilmiştir. B.O.A. MD 6, No: 299, s. 183.

⁸²12 Nolu Mühimme Defteri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını: 33, Ankara, 1996, B.O.A., MD, No: 1063, s. 196.

müftüsünün fetvasına başvurulmuştur. Fetva gereğince Müslümanların yoğun olduğu şehirlere alenen şarap getirmenin uygun olmadığı ve gayrimüslimlerin ihtiyaçları için getirdikleri şarabı ise şehre geceleyin gizlice getirmeleri istenmiştir⁸³.

Şarap Müslümanlara yasak olmasına rağmen bazı Müslümanların şarap içtiği tespit edilmiştir. Fakat birçok Müslüman ceza almaktan korktuğu için bu hallerini inkâr etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda şarap içip sarhoş olarak yakalanan şahıslardan bazıları ifadelerini değiştirerek birilerinin zorlamasıyla şarap içtiklerini söylemişlerdir⁸⁴. Bunun yanında hastalığına şifa bulmak için şarap içtiğini söyleyen şahıslar da bulunmaktadır. Bu bakımdan Ebusuud Efendi, hamrın ilaç olarak kullanılmasını uygun görmemiş ve vermiş olduğu fetvada bunun caiz olmadığını belirtmiştir. Onun yerine sağlıklı olarak pişirilen müsellesin kullanılması gerektiğini ifade etmiştir⁸⁵. Sadece şarap içme konusunda değil şarap ürettiğini inkâr eden şahıslar da olmuştur. Mahkemeye intikal eden bir şarap üretme davası, içki üretimi hususundaki birçok davaya göre oldukça ilginçtir. Kendisine ait bahçede gömülü küplerde şarap bulunduran şahıs, “Haşa ben şarap kastına komayup her yıl idegeldüğüm üzere sirke olmak kastına koyub fakat sirke olmayub şarap olmuş elümden ne gelir” şeklinde ifade vermiştir⁸⁶.

İslamiyet şarabı kesin bir dille yasaklamış ve bu yasağa uymayanlara çeşitli cezalar uygulanmıştır. İslam Hukukuna göre şarap içmek gibi belirli suçların işlendiği konularda hâkim mahkemede karar verir ve suç kesinleşirse suçluyu affetme gibi durum söz konusu olmadığı gibi uygulanacak cezalarda da artırma ve indirme yapılamazdı⁸⁷. Öte yandan suçun oluşması, suçluya cezanın verilebilmesi için de bazı şartların meydana gelmesi gerekmektedir. Şartları sıralamak gerekirse şunlar söylenebilir:

- Cezayı uygulamak için, iki erkek şahidin olması, şarap içen şahsın ikrarı⁸⁸ veya kişinin sarhoşluk halini kanıtlayacak bir durumun olması gerekir. Şahit yok ve

⁸³ALTINAY, Ahmet Refik, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, hzl. Abdullah Uysal, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 85.

⁸⁴ÜŞS: 8/115, s. 112.

⁸⁵DÜZDAĞ, Mehmet Ertuğrul, *Şeyhülislam Ebusuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1972, s. 147.

⁸⁶Trabzon Şeri'yye Sicilleri (TŞS): 1819, s. 13.; YAZICI, “... İçki İçme Suçuna Dair Bazı Gözlemler, s.132

⁸⁷AKBULUT, İlhan, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2003, C. 52, S. 1, s. 173.

⁸⁸Nefs-i Üsküdar'da mütemekkin olan İsmail b. Abdullah meclis-i şer'ada hamr içtim deyu ikrar idecek şer'an mu'teber görülen mezbur İsmail'e had olup Üsküdar amili Osman b. Gevhertaş ale'l-kanun cezm olunub deftere sebt olundu. Bk. ÜŞS: 1/764, s. 412.

sarhoş şarap içtiğini kabullenmeyip ikrar etmezse, bu durumda kişinin sarhoşluk hali ağzı koklanarak tespit edilir. Ancak had cezasının uygulanması için sarhoşun ağzındaki şarap kokusunun kaybolmaması gerekir. Böyle bir durumda suç zaman aşımına uğrar ve bu halde tazir⁸⁹ cezası uygulanır,

- Suçlunun ifadesi hâkimin doğru karar vermesinde önemli bir etkidir. Hâkim, verilen ifade sonrasında kişinin şarabı ne zaman nerede ve herhangi bir zorlamayla mı ya da isteyerek mi içtiğine dair bir takım bulgulara ulaşır ve ona göre ceza verirdi. Eğer şarap zorla içirilmiş, içmenin üzerinden çok uzun bir zaman geçmiş veya İslam ülkesi dışında içilmişse had cezası uygulanamaz,

- Şarap dışında başka bir şey içerek sarhoş olan kişilere de aynı ceza uygulanır,

- Yeni Müslüman olmuş veya İslam ülkesine yeni yerleşmiş olanlar şarap içmenin yasak olduğunu bilmedikleri için bunlara ceza verilmez,

- Çocuklar, akliselim olmayan kişiler ve gayrimüslimler hiçbir şekilde içki içtiklerinden dolayı cezalandırılmazlar⁹⁰.

Yukarıda sayılan durumlar oluşmuş ve şahsın sarhoşluğu tespit edilmişse, kişiye “*hadd-i şurb*” ya da “*hadd-i sekr*” olarak da adlandırılan had⁹¹ cezası uygulanırdı. Bu ceza, şu şekilde uygulanırdı: Cezası kesinleşen suçlu erkeğe iç çamaşırları hariç bütün elbiseleri çıkarılarak cezası ayakta uygulanır; şayet suçlu kadın ise elbiseleri ile birlikte diz çöker ve cezası bu şekilde uygulanırdı. Darbenin şiddeti çok şiddetli ya da hafif olmamak şartıyla ayarlanır, kafa ve yüz hariç vücudun her tarafına vurulurdu. Eğer kırbaç cezası uygulanacaksa kırbacın düğümsüz olması gerekiyordu⁹². Şarap içen Müslümanlara “*hadd-i şurb*” cezası olarak verilen bu ceza, Osmanlı Devletinde de uygulanmıştır⁹³.

Allah ve peygamber tarafından bu suç için verilen ceza (had) kesin olarak nakledilmediği için uygulanan cezaya bazı hukukçular tazir demiştir⁹⁴. İçki içen

⁸⁹Sözlükte men, red, aşağılama, uslandırma hak üzere olmak, tasarruf, takviye, yardım etme, saygı duyma anlamlarına gelmektedir. İslam Hukukuna göre tazir, hakkında belirli bir ceza ve şer’i had bulunmayan suçlara verilen uslandırma (te’dib) ve cezadır. BİLMEN, Ömer Nasuhi, *İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, hzl. Abdullah Kahraman, İstanbul, Nizamiye Akademi, 2017, s. 197.

⁹⁰BİLMEN, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu...*, s. 380.

⁹¹Allah’ın insan davranışları için kutsal kitapta belirlediği sınır. Kur’an’da yazılı olan kul haklarını aşmak demek bu sınırı aşmak demektir ve yasaklanmıştır. Bk. HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, s. 179.

⁹²BAHADIR, “Şarap Yasağının XVI. Yüzyıl Divanlarındaki İzleri...” , s. 79.

⁹³ÜŞŞ: 1/81, s. 134.

⁹⁴AKGÜNDÜZ, Ahmet, “Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer’i Tahlili”, *İslami Araştırmaları Dergisi*, 1999, C. 12, S. 1, s. 4.

kişiyeye kadı tarafından tazir cezası da uygulanmıştır. Buna göre şarap içen kişiyeye şehirli ya da köylü ayırt edilmeksizin 80 değnek vurulur, eğer para cezası verilecekse 40 akçe ödemesi gerekirdi. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde şarap içme cezasının paraya çevrildiğini de göstermektedir. Bunun dışında kayıklarında şarap bulundurduğu için iki erkek köleye Üsküdar subaşı tarafından tazir cezası da verilmiştir. Şarap içen İshak b. Abdullah ise Müslüman iki erkeğin şahitliği ile değnekle dövülmüş, daha sonra hapisle cezalandırılmıştır. Üsküdar mahkemesine yansıyan başka bir tutanakta, şarap içtiği tespit edilen Başçı Ahmed b. Abdullah adlı köleye ise hapis cezası verilmiştir. Şarap içen kişiyeye kendine geldikten sonra 80 değnek vurulur veya 40 akçe para cezası verilir. Eğer suçlu köle ise bu cezaların yarısı uygulanırdı. Suçun tekrarı cezayı da tekrarlattırmaktadır⁹⁵. Şahsın içki içme suçunu işleme neticesinde verilen bu cezalar sicillerde “*tazir olundu*”⁹⁶ şeklindeki ifadeyle belirtilmektedir.

Yasadışı şarap üretim ve tüketimini engellemenin bir yolu da meyhanelerde veya özel mülklerde şarap bulduranların şaraplarının içine tuz katılarak sirkeye dönüştürülmesidir. Mesela; Haslar, Silivri ve Çorlu kadılarına gönderilen hükümde bu bölgelerdeki şarap küplerinin içine tuz koyulup mühürlenmesi istenmiştir. Buna göre, mühürlenmiş şaraplardan sirkeye dönüşmüş olanların satışına izin verilmesi sirkeye dönüşmemiş olanların ise dökülmesi emredilmiştir⁹⁷.

Şarap yasağı, Osmanlı toplumunda bütün yönleriyle ele alınmıştır. İslam Ceza Hukukunun ve Osmanlı Kanunnamelerinin toplum üzerinde baskın güç olmasından ve caydırıcılığından faydalanılarak şarap kullanımı önlenmeye çalışılmıştır. Hatta bu hususta toplumun yaşadıkları bazı sosyal gerçekler şiirlere bile konu edilmiştir.

Şarap, Divan Edebiyatında hem gerçek anlamıyla hem de tasavvufi anlamıyla kullanılmış olup, klasik Türk şiir geleneğinde de şairlerin şiirlerine kaynaklık etmiştir. Şarap şiirlerinde hem gerçek manada keyif verici ve rahatlatıcı özelliğiyle kendine bir yer edinmiş, hem de sembolik anlamda ilahi aşkı temsil etmiştir⁹⁸. Soyut ve somut anlamlarda kullanılan şarap, Türk Edebiyatının ana malzemesi haline

⁹⁵ERDOĞRU, M. Akif, “On Altıncı Yüzyılda Üsküdar ve Civarında Şarapla İlgili Hukuki Uygulamalar”, 7. *Üsküdar Sempozyumu 1352'den Bugüne Şehir*, 2-4 Kasım, İstanbul 2012 ss. 491-492.

⁹⁶ÜŞS: 1/569, s. 328.

⁹⁷5 Nolu Mühimme Defteri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını: 21, Ankara, 1994, B.O.A., MD, No: 399, s. 71.

⁹⁸KUZU, Fettah, “Klasik Şiirde Şarap Kavramı ve Fehîm-i Kadîm'in Şarab Redifli Gazeli Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2014, C. 4, S. 13, s. 962.

gelmiştir. Bu bakımdan şiirlerde saki, somut anlamda meyhane ve mecliste içki ikram eden meyhaneci, tasavvufi anlamda ise şeyh olarak karşımıza çıkmaktadır⁹⁹.

Şarap, Arap ve Fars edebiyatının da temel malzemesi haline gelmiştir. Şarabın tasavvufi anlam kazanma sürecini anlamak için Arap edebiyatına daha yakından bakmak gerekir. İslamiyet'in kabulünden sonra Arap edebiyatında içki ile ilgili şiirler yazılmaya başlanmıştır. Bu şiirlerde de şarap hem gerçek hem de tasavvufi anlamıyla kullanılmıştır. Ebû Nüvâs, Telafri, Safiyyüddin Hilli vb. Arap şairleri şarabı gerçek anlamıyla konu edinen şiirler yazarken İbn'ül-Fârız, Telmisani, İbni Nübate gibi isimler ise şarabı tasavvufi anlamda ele alan şiirler yazmıştır¹⁰⁰.

Şarap ve benzeri diğer içecekler insanda geçici de olsa bir bilinç kaybına neden olduğundan dolayı yasaklanmış ve İslam Dininde haram sayılmıştır. Buna rağmen zaman içerisinde sembolik anlam kazanan şarap bu yönüyle Klasik şiirde özellikle tasavvufi merkezli şiirde yer edinmiştir. Bu anlamdan kasıt şudur: Şarabın sarhoşluk vermesi ve insan aklını geçici olarak hükümsüz kılması “*sekr*” olarak tabir edilmektedir. Bu hal tasavvufta Allah’a olan sevginin göstergesidir. Nasıl ki gerçek sarhoşluğun sebebi şarap ise mecazî sarhoşluğun sebebi de ilahi aşktır. Ve her ikisi de insanda sarhoşluk etkisi yaratmaktadır¹⁰¹.

Şarabın aşka benzetilmesindeki asıl amaç ilahi aşk olup sekr (sarhoşluk) kavramı ile teşbihte bulunulmuştur. Yani ilahi aşk, sekr kavramı aracılığıyla ortaya çıkmış sekr kavramı da ilahi aşkın üstünlüğünü ortaya koymuştur. Böylece aşk ve şarap arasında benzerlik kurulur, muhabbet (aşk) içkiye benzetilir ve teşbih yapılır. Somut olarak içki nasıl sarhoşluk yapıyorsa ilahi aşk da aynı şekilde sekre neden olur. Haliyle bu iki unsur bu yönleriyle birbirine benzer. Mey-i aşk gibi benzetmeye dayanan tamlamalarda içki kendi temel anlamını korumaktadır. Fakat tamlamadaki aşk, bu benzetme ile imgelemede değil, zihni planda değişime uğramış ve farklı bir anlamda algılanmaya başlanmıştır. Benzeyenin yani aşkın kaldırılmasıyla da içkinin anlamı farklılaşır. Teşbihten istiareye geçiş yani (sevgi, aşk) muhabbet kelimesinin temel anlamı dışında farklı bir anlamda kullanılması, aşkın içkiye benzetilmesi, bu benzetmenin sıkça kullanılması ve bunun sonucunda aşk ve şarabın belli bir anlam içerisinde birbirinin eş anlamlısı gibi olmaları, benzetilenin söylenmeyerek yerini

⁹⁹KUZU, Fettah, “Şeyh Galib’in Sâkiname’sinde İmgesel Söylem”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 2015, C. 4, S. 12, ss. 135-136.

¹⁰⁰SARAÇ, M. A. Yekta, “Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği”, *İlmi Araştırmalar Dil, Edebiyat Tarih İncelemeleri*, 2000, S. 10, ss. 135-136.

¹⁰¹KUZU, “Klasik Şiirde Şarap Kavramı...” ss. 963-964.

benzetildiği unsur olan içkiye bırakmasıyla süreç tamamlanır. Böylece artık şarap sufi idrakinde gerçek anlamını bütünüyle yitirir ve yerini mecazî anlama bırakır¹⁰².

Klasik Edebiyatta şarabın sadece anlamına yer verilmemiştir. Şarabın İslamiyet tarafından yasaklanması konusu da şiiirlerde yer almış olup şairlerin özellikle dini mefhumları şiiirde kullanmaları bu konunun şiiirlerde yer edinmesine aracılık etmiştir. Klasik Edebiyatta şairler, şiiirlerinde bir taraftan şarabın tasavvufi anlamını kastederek, ilahi aşkın insan üzerindeki yarattığı güzelliğe dikkat çekerken diğer taraftan da şarabın insan üzerinde yarattığı sarhoşluk etkisini kötü bir durum olarak izah etmiş ve İslam'daki şarap yasağını okuyucuya hatırlatmıştır.

“Kıldı menden ref” teklif-i namazı mestlik

Saldı Hak bir neş’e-i câm-i mey-i gül-gun mana”

“Sarhoşluk benden namaz vazifesini kaldırdı. Allah bana gül renkli bir kadehin neşesini verdi”¹⁰³.

Yukarıdaki beyit Fuzuli’ye ait olup şair bu beyitte İslam Dininde mevcut olan şarap yasağını ele almıştır. Şair birinci mısradaki sarhoşken namaz kılmanın doğru olmayacağını belirtmiş ve burada şaraba gerçek bir anlam yüklemiştir. İkinci mısradaki ise şarabın tasavvufi anlamını kastederek, Allah’a olan sevgiyi şarap dolu bir kadehin neşesine benzetmiş ve şarabın tasavvufi manasına değinmiştir¹⁰⁴.

Şairler yazmış oldukları şiiirlerle yaşamış olduğu dönemdeki toplumun sosyal gerçeklerini gözler önüne sermektedir. Şarap içme hususunda uygulanan yasaklar bir toplumun sosyal gerçeğini oluşturduğu için bu durum şiiirlere çeşitli şekillerde yansımıştır. Şairler yasak kavramını şarap-ceza kavramı ile bütünleştirerek şiiirlerine bu şekilde yansıtılmışlardır. Muhtesibin şarap içenleri tespit etme ve gerekli olan cezaları uygulama gibi vazifesi olduğu için şairler şiiirlerinde muhtesipten bahsetmiş ve böylelikle şiiirlerinde anlam bütünlüğü sağlamışlardır.

“Gonce mey içmiş yasağın tutmamış şâh-ı gülün

Kokayın ağzın sabâ didi bu hod evkâr mest”

“Gonca, gül şahının (dalının) yasağını dinlemeyip şarap içmiş. Sabâ rüzgârı ağzını koklayın bu zil zurna sarhoştur dedi”¹⁰⁵.

Muhibbi yukarıda şarap ile ilgili toplumsal bir hakikati şiiire yansıtmıştır. Osmanlı Devlet’inde Müslüman bir kişinin şarap içtiğini tespit etmek muhtesibin

¹⁰²SARAÇ, “Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş...” ss. 140-141.

¹⁰³ Fuzuli, g. 13/2; BAHADIR, “Şarap Yasağının XVI. Yüzyıl Divanlarındaki İzleri...”, s. 76.

¹⁰⁴BAHADIR, “Şarap Yasağının XVI. Yüzyıl Divanlarındaki İzleri...”, s. 76.

¹⁰⁵Muhibbî, g. 203/3; BAHADIR, “Şarap Yasağının XVI. Yüzyıl Divanlarındaki İzleri...”, s. 80.

görevi olup muhtesip bu tespiti ise sarhoş kişinin ağzını koklamakla gerçekleştirirdi. Beyitte anlatıldığına göre; gonca, gül dalının yasağına rağmen gizlice şarap içmiş ve bu sabah rüzgârının şahit olmasıyla kanıtlanmıştır. Beyitte bir insanın şarap içtiğini kanıtlamak için sabah rüzgârı muhtesip olarak düşünülmüş ve kişinin ağzı koklanarak bu durum ispat edilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda suçlu bulunan goncaya had cezası verilecektir. Bu cezanın verilebilmesi için de beyitte şahit, muhtesip, ağız koklamak ve yasak kavramların yer alması beytin şarap ve ceza ilişkisi içerisinde kurulduğunu göstermektedir¹⁰⁶.

“Bâkî yine saçıldı nemek bâde-i nâba
Bilsek acebâ aslı nedir bu şeker-âbun”

“Bâkî yine saf şaraba tuz saçıldı. Acaba bu kırgınlığın aslı nedir bir bilsek”¹⁰⁷.

Yukarıdaki beyitte ise Bakî şarap içimini engellemenin bir başka yönünü ele almıştır. Bu beyite göre, şarabın içine tuz katılarak sirkeye dönüştürülmesinin sebebi şarap yasağıdır. Şair “şeker-âb” ifadesi ile şarap yasağından kaynaklı şarapla insanlar arasında meydana gelen soğukluğu yani şarap içmemeyi kastetmektedir¹⁰⁸.

Kısacası şarap birçok şairin şiirinde vazgeçilmez bir unsur olarak görülmüştür. Şarap dini kitaplarda, tarihi belgelerde yer edinmiş ve bunun neticesinde Klasik Edebiyatın bir parçası durumuna gelmiştir. Edebi metinlerde şarap kavramı, gerçek anlamından sıyrılmış tasavvufi bir anlam kazanmıştır. Tasavvufi olarak düşünüldüğünde Allah aşkı ile şarabın vermiş olduğu sarhoşluk bir tutulmuştur. Aynı zamanda şarap yasağı ile ilgili konuların şiire girmesi şaraba toplumsal bir boyut kazandırmıştır.

II. Rakı (Arak)

Rakı, “Araki” ya da “Ariki” sözcüğünden türemiştir. Arapça’da “Araki” “terleten” anlamındadır. Araki “Arak” tan türeyen bir sözcük olup Arak ise “ter” anlamına gelmektedir¹⁰⁹. Aslında rakıya arak denilmesinin sebebi onun üretim tekniğine dayanmaktadır. Çünkü sonuçta rakı damıtma işlemi sırasında ter damlacıkları halinde damla damla düşmekte ve birleşerek oluktan dışarı

¹⁰⁶BAHADIR, “Şarap Yasağının XVI. Yüzyıl Divanlarındaki İzleri...”, ss. 80-81.

¹⁰⁷Bâkî, g. 269/5; BAHADIR, “Şarap Yasağının XVI. Yüzyıl Divanlarındaki İzleri...”, s. 86.

¹⁰⁸BAHADIR, “Şarap Yasağının XVI. Yüzyıl Divanlarındaki İzleri...”, s. 86.

¹⁰⁹ZAT, Vefa, *Adabıyla Rakı ve Çilingir Sofrası*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 121.

akmaktadır¹¹⁰. Aynı zamanda rakı sözcüğünün iri, uzun taneli ve kalın kabuklu “*Razaki*” üzümünden yapılan anasonlu rakıdan gelme ihtimali de vardır. Şöyle ki razakı kelimesi ile rakı kelimesinin söyleyiş bakımından benzerlikler göstermesi rakı kelimesinin bu üzüm türünden gelebileceğini ortaya koymaktadır¹¹¹. Rakının ilk kez Irak’ta üretilmesi ve buradan komşu ülkelere yayılmış olması “*Iraki*” sözcüğünden gelme ihtimalini de doğurmaktadır. Bugün Irak’ta bilhassa Kerkük ve çevresinde üretilen bir içki çeşidi vardır ki buna da “*arak*” denilmektedir. Bu içki, kuru üzümünden yapıp anason ile aromalandırılarak damıtma yöntemi ile elde edilmektedir¹¹².

Bilindiği üzere rakı kimi zaman arak kimi zamanda razaki olarak adlandırılırken halk arasında ise “*Aslan Sütü*” olarak ifade edilmiştir. Bazı söylentilere göre bu ifade koltuk meyhanesi ve gedikli meyhaneler arasında bir seviyede olan eski küplü meyhanelerden gelmektedir. Bu meyhanelerde rakılar “*aslan kabartmalı*” küpler içerisinde korunmaktaydı. İşte bu kabartmalardan yola çıkılarak rakı “*aslan sütü*” olarak anılmıştır. Bir diğer görüşe göre ise berrak ve saydam olan rakıya su katıldığı zaman alkol derecesi 37-38’den aşağıya düştüğünde süt beyazına benzer bir hal alması, rakının halk arasında aslan sütü olarak adlandırılmasına neden olmuştur¹¹³.

Rakının ilk defa kimler tarafından ve nerede üretildiği de tartışmalı bir konu olmuştur. Rakının ilk defa Osmanlı topraklarında üretildiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Hatta Kanuni Sultan Süleyman’ın döneminden kalan tarihi belgeler bunu ispatlar niteliktedir. Bu belgelere göre Kanuni’nin saltanatı sırasında İstanbulluların kullandığı içki çeşidi oldukça fazladır. Ayrıca bu dönemde milli içki olarak nitelendirilen rakı keşfedilmiş ve içki yasağına rağmen gizliden gizliye üreilmeye başlanmıştır. Bu belgelerden başka yayımlanmış olan ansiklopedilerin hemen hepsi de rakının “*Türk içkisi*” olduğunu belirtmektedir. Buna göre Türk rakısının başka rakılara benzetilmemesi şartıyla ilk defa ülkemizde üretilmiş olduğu söylenebilir. Türk içkisi olarak kabul edilen ve alkol oranı açısından şarabın iki katı alkol içeren rakının üretim tekniği ise şu şekildedir¹¹⁴:

¹¹⁰GÜRSOY, Deniz, *Çilingir Sofrasında Rakı*, İstanbul, Oğlak Yayınları, 2001, s. 11.

¹¹¹ZAT, Vefa, *Biz Rakı İçeriz (Rakının Geçmişi ve Bugünü)*, İstanbul, Overteam Yayınları, 2012, s. 13.

¹¹²ZAT, *Biz Rakı İçeriz...*, s. 13.

¹¹³ÖNCÜ, Fatih, ÖGEL, Kültegin, ÇAKMAK, Duran, “Alkol Kültürü 2: İçki Kültürü ve Edebiyatta İçki”, *Bağımlılık Dergisi*, 2002, S. 3, ss. 32-33.

¹¹⁴ZAT, *Adabıyla Rakı ve Çilingir Sofrası*, ss. 124-125.

Rakı, kuru ve yaş üzüm sumalarının %92-94 alkol içermesi sonucunda üretilir. Elde edilen yaş ve kuru üzüm suması özel imbiklerde kendine has bir yöntemle ve içerisine anason katılmak üzere ikinci defa damıtılır ve birtakım işlemlerden sonra rakı üretilir. Üretim tekniği ve üretiminde kullanılan hammaddelerin özelliklerinin dışında, rakıyı rakı yapan esas madde anason olup bu madde rakıya karakteristik bir özellik vermiştir. 17. yüzyılda rakı yapımında ıhlamur, karanfil, nane ve tarçın gibi birçok bitki denenmesine rağmen rakının anasonla aromalandırılmasına karar verilmiştir. Anason tohumunun rakıya ilave edilmesi bu içkinin Türk içkisi olarak anılmasında etken olmuştur¹¹⁵.

Gelenekleriyle görenekleriyle, bir Türk içkisi olarak kabul edilen rakı, birçok dönemde yetişkin erkekler tarafından içilmektedir. Gençlerin ve kadınların rakı içmesi pek hoş karşılanmamaktadır. Hatta meyhanelerde bu kişilere çok nadir rastlanmıştır. Rast gelindiğinde ise onların bu hali yadırganmıştır. Öte yandan erişkin oğlunun rakı sofrasına oturup rakı içmesi bazı babaları gururlandırmıştır. Belirli kurallar doğrultusunda içilen rakı, zaman içinde meyhane kültürüne hatta içki kültürüne hâkim olmuş içki kültürü rakı adabıyla şekillenmiştir¹¹⁶.

Kendine özgü içim kurallarıyla özenli sofraların ve sohbetlerin içkisi rakının geçmişi Osmanlının ilk dönemlerine kadar dayanmakla beraber üretimi çeşitli sebeplerden dolayı çoğu kez yasaklanmıştır. H.1101/M.1689 yıllarında rakı üretimi belirli bir denetim altında tutulmuştur. Yine bu dönemlerde şarap ve rakı üretenleri, satanları engellemekle görevli bir makamın mevcut olduğu görülmüştür. Devlet tarafından gönderilen ferman gereği vazifeli olan mübaşir rakının üretildiği ve satıldığı kazaya gelip şarap ve rakı emini, şehrin ileri gelenleri ve yöneticiler aracılığıyla hepsinin nezdinde teftiş ve kontrol edip şarap ve rakı üretenleri, satanları engellemeye çalışmıştır¹¹⁷.

Osmanlı döneminde rakı üretmek ve tüketmek Hıristiyan ve Yahudi azınlıkların uğraşydı. Osmanlı (Müslüman) Türklerinin içki üretmesi ve içmesi hemen hemen her dönemde yasaktı. Ancak bu yasaklamalara rağmen Osmanlı Türklerinin ara sıra rakı tükettikleri görülmüştür. Galata ve civarındaki meyhaneler Müslümanların uğrak yeri olmuş, buralara gizlice gelen Müslümanlar alkollü içki

¹¹⁵ZAT, Adabıyla Rakı ve Çilingir Sofrası, ss. 131-136.

¹¹⁶ZAT, Biz Rakı İçeriz..., s. 9.

¹¹⁷B.O.A., AE.SSÜL.II. Dosya No: 1, Gömlek No: 8.

olarak şarabı, şarap bulamasalar da rakıyı tüketmişlerdir. Bu duruma engel olmak için rakı ve şarabın boşa akıtılması hususunda emir verilmiştir¹¹⁸.

İstanbul'da Galata'dan sonra meyhanelerin yoğun olarak bulunduğu ve içki âlemlerinin yapıldığı yerlerden biri de Üsküdar'dır. Burada da içki meclisleri kurulup kadınlı ve erkekli şarap ve rakı içildiği tespit edilmiştir¹¹⁹. Kişinin şarap veya rakı içerken yakalanması suç olduğu için Müslüman ahaliden bazı kimselerin evlerinde toplanarak rakı içip fisk ve fücûr ettikleri de görülmüştür¹²⁰. Kayıtlardan da tespit edildiği üzere, şarap ve rakı içmek Müslümanlara yasak olsa da Müslümanlardan bazıları gizli bir şekilde içkiyi temin etmiş ve tüketmiştir. Hatta Osmanlı döneminde içki tüketen şahısların, şarap bulamadığı durumlarda alkollü içki olarak rakı içtiği görülmüştür.

Türk içkisi olarak kabul edilen rakının ilk olarak İstanbul'da üretilmesinden sonra Anadolu'nun birçok yerinde de üretilmeye başlandığı görülmüştür. Rakının çıkış noktası aslında şarap içilen yer olan meyhanelerdir. Meyhaneler en çok İstanbul'da var olup rakının anayurdu ise Anadolu'dur. Bu bakımdan geleneksel rakı türlerinin üretildiği ilk yer İstanbul olsa da rakının ana yurdu Anadolu topraklarıdır. Geleneksel rakı üretiminde kullanılan üzümlerin çoğu bu topraklarda yetiştirilmiştir¹²¹.

Osmanlı içki kültüründeki en büyük etken, Hıristiyan ve Yahudi azınlıklar olmuştur. Mesela, 1776-1777 yılları arasında Yahudi ve Hıristiyan taifesinden bazı kimselerin, zaman zaman Gemlik Körfezine, Darıca, Kartal, Pendik ve Tuzla civarlarına gelip ahalinin üzümlerini satın aldıkları ve kiraladıkları mahzenlerde şarap ve rakı yaptıkları görülmüştür¹²². Öyle ki içki üretimi ve tüketimi, gayrimüslimlere tanınan ayrıcalıklarla çok büyük boyutlara ulaşmıştır. İçkinin tüketimi ve satışı zamanla artmıştır. Ancak bir müddet sonra toplumsal bozukluklara sebep olduğu için devlet aldığı bir kararla şarap ve rakının İstanbul'a girişini engellemiş ve Anadolu civarındaki bağlarda yetiştirilen üzümün, şarap ve rakı yapımında kullanılması yasaklanmıştır.

Yasak olmasına rağmen içki meclislerinde içilme adabıyla, sofrasıyla, mezesiyle, bardağıyla ayrı bir öneme sahip olan rakı, klasik şiirlerin vazgeçilmezi

¹¹⁸B.O.A., C.HR. Dosya No: 19, Gömlek No: 945.

¹¹⁹ÜŞS: 4/100, s. 102.

¹²⁰İSAM İstanbul Kadı Sicilleri Kataloğu, Eyüb Şeri'yye Sicilleri (EŞS): 26/275, s. 245., EŞS: 27/113, s. 124.

¹²¹ZAT, Adabıyla Rakı ve Çilingir Sofrası, s. 155.

¹²²B.O.A., C.BLD. Dosya No: 137, Gömlek No: 6844.

olarak edebi metinlerde de yerini almıştır. Arak, klasik şiirlerde üzümden veya bilhassa şaraptan üretilen ve tadı ondan daha sert ve etkili olan bir içki yani saf şarap olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda arak halk arasında, aslan sütü olarak adlandırılmış, bu yönüyle şiirlerde yeni bir anlam kazanmış besleyen, doyuran, olgunlaştıran bir olgu olarak kabul edilmiştir. Süt, nasıl çocukların gelişimi için önemli bir besin kaynağı ise, şarap ve rakı da sarhoşlar için bir besin kaynağı olarak kabul edilmiştir. Şarabın verdiği sarhoşluk, yetersiz olacağından daha tesirli olan arak devreye girmektedir. Şaraptan arak üretmek oldukça zahmetli olup imbikten damıtılarak elde edilmektedir. Bu sürecin zorluk ve meşakkati görünmeyen unsur olan imbikle tasvir edilmiştir ve imbik kişinin olgunlaşma sürecinin somutlaşmış karşılığı olarak kabul edilmiştir. Bilindiği üzere şiirlerde şairlerin yapmış olduğu hayali kurgulamaların bir kısmı tasavvufi bir anlam içermektedir. Şiirlerde kurgulanmış bir sembol olan içki, gerçek ve saf olan aşka ulaşmada bir araç olarak görülmüştür¹²³.

Osmanlı döneminde şiirleriyle ünlü olan Divan Edebiyatı şairlerinden Nedim ise rakıyı rind¹²⁴lerin içkisi olarak görmüş ve bir şiirinde rindlerin şişesinden (sırça kabından) bahsetmiştir:

“Sâkiya meclise gel cismime gelsin canım
Ahdlar, tövbeler ol sağara kurban olsun
Ayağını sakınarak basma aman sultanım
Dökülen mey kırılan şişe-i rindan olsun”

“Ey saki, içki meclisine gel ki vücuduma can gelsin. İçki almam artık diye verilen andlar, tövbeler o kadehe kurban edilsin, hükümsüz kalsın, aman sultanım, kadehi sakınarak yere basma, sürçersen dökülen şarap, kırılan rindlerin şişesi (sırça kabı) olsun”¹²⁵.

Görüldüğü üzere geçmiş dönemlerde rakı rindlerin içkisi yani özel bir içki olarak kabul edilmiştir. Şiirde rindlerin şişesi olarak şarap sürahisi kullanılmış olsa da geçmiş dönemlerde rakı servisi için ibrik kullanılmıştı¹²⁶.

Sonuç olarak rakı her ne kadar şarap gibi yoğun olarak tüketilmese de bir süre sonra meyhaneye ve içki kültürüne yerleşmiştir. Osmanlı dönemindeki meyhanelere

¹²³KUZU, Şeyh Galib’in Sâkiname’sinde İmgesel Söylem, ss. 136-137.

¹²⁴Dünya işlerini hoş gören ve dünya işlerini önemsemeyen kimse, kalender, gönül eri. Bk. YEGİN, Abdullah, *Osmanlıca-Türkçe (İslami, İlmi, Edebi, Felsefi)Yeni Lügat*, İstanbul, Talat Matbaacılık, 1991, s. 585.

¹²⁵ZAT, *Adabıyla Rakı ve Çilingir Sofrası*, s. 191.

¹²⁶ZAT, *Adabıyla Rakı ve Çilingir Sofrası*, s. 191.

bakıldığında daha çok şarap içildiği görülmektedir. Ancak zaman içerisinde meyhanelerdeki sofralara rakı hâkim olmuş şarap kültürü yerini yavaş yavaş rakı kültürüne bırakmış buralarda daha çok rakı içilir olmuştur. Gerek üretim tekniği ve gerekse üretiminde kullanılan hammaddelerinin özelliği ile rakı Türk içkisi olarak kabul edilmiş hatta içki yasağının katıldığı dönemlerde mahalle aralarında yer alan küçük ve özel işletmelerde, evlerde kaçak olarak üretilmiş ve gizlice içilmiştir. Milli bir içki olarak kabul edilen rakı edebi açıdan birçok şiirde de yer almış ve şiirlerde rakı, masası ve kadehiyle özel bir içki olarak tasvir edilmiştir.

III. Afyon (Berş) ve Esrar (Beng)

Yunanca “*opion (süslü bitki)*” kelimesinden türeyen afyon, haşhaş sütünden elde edilmiş olup içerisinde “*narkotin*”, “*morfin*”, ve “*kodein*” gibi bazı zehirli maddeler bulundurmaktadır¹²⁷.

Anadolu’da bilhassa Karahisar çevresinde üretimi oldukça fazla olan afyonun kullanımını çok eski dönemlere yani milattan öncelere kadar götürülebilir. Bir dönem ecza dolaplarında kendine yer edinen afyon hastalıkta tedavi amaçlı kullanılmıştır¹²⁸. 19. yüzyılda çocukların uykuya kolayca dalabilmesi için afyon katkılı sıvı şuruplar yaygın biçimde kullanılmıştır. Hatta bu dönemin tanınmış afyon tiryakileri bağımlılıklarının sebebini çocukluk döneminde içtikleri afyonlu ilaçlara bağlamaktadır¹²⁹.

Haşhaştan elde edilen uyuşturucu bir madde olarak kabul edilen afyon, Osmanlı’da yaygın olarak kullanılan keyif verici içeceklerin başında gelmektedir. Klasik Dönem Osmanlı toplumunda halk arasında değişik özelliklere sahip uyuşturucu maddeler kullanılmakta olup bunlar içerisinde en yaygını “*hayranluk*”, “*maslak*”, “*esrar*”, “*berş (afyon)*” dir. Bu uyuşturucu maddelerini en çok tarikat mensupları, gemiciler ve yeniçeriler kullanmaktadır¹³⁰. Türkler arasında afyon kullanımının nedeni şarap yasağına bağlanmaktadır. Kimi tiryakiler, kenevir, karabiber, tarçın, tatula, afyon sütü, hindistan cevizi tohumu vb. baharatlardan

¹²⁷ERKAL, Abdulkadir, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2007, C. 14, S. 33, s. 26.

¹²⁸BAKTIR, “Afyon”, s. 442.

¹²⁹ERKAL, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, s. 26.

¹³⁰ IŞIN, Ekrem, *İstanbul’da Gündelik Hayat*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 65.

şekerden veya buna benzer bir karışım olan dilberdudağından yapılan afyon veya haşhaş, kimileri ise gurabi gibi toz ilaçlar alıp kafayı bulmaktaydılar¹³¹.

Afyonun macun haline getirilip tüketilmesine Osmanlı Devleti herhangi bir tepki vermeyip anlayışla karşılamıştır¹³². Fazla miktarda kullanılması hoş karşılanmayan, dini hükmü şarap kadar kesin olmayan, şarabı bırakanların kendilerini afyona verdiklerini ifade eden D’Ohsson afyonun nasıl hazırlandığını şöyle anlatmaktadır:

“.....Genellikle aşağı tabakanın kullandığı alelade afyon hap şeklinde hazırlanır. Küçük kutular halinde yanlarında taşıdıkları bu hapları, tiryakiler yarım bardak su veya bir fincan kahve eşliğinde günde bir, iki veya fazlasını yutarlar. Ayrıca bu maddeye oldukça düşkün olan bazı kişiler başparmak büyüklüğünde afyon yuttuğu ve bunu gün içerisinde üç hatta dört kez tekrarladığı olur.....”¹³³.

Osmanlıda afyon “*tiryak*” olarak anılırken afyon bağımlısı ise “*tiryaki*” olarak anılmaktaydı. İstanbul’da afyon satışını gerçekleştiren bir sınıf vardı ki buna da “*esnaf-ı bengciyan*” denilmekteydi. Tiryakiler şurup, macun, levha gibi esrar içeren uyuşturucu maddeleri genellikle Süleymaniye semtindeki Tiryakiler Çarşısından elde ediyorlardı¹³⁴. Bu çarşıya gelen tiryakilerin kullandığı afyonların büyüklüğü zeytin kadardı. Bunlardan bir tane yutanlar bulunduğu gibi dört tane alan insanlar da vardı¹³⁵. Halkın birçoğunun afyon kullandığı ve afyonu her daim zaruri bir ihtiyaç gibi hap halinde ceplerindeki kutularda taşıdıkları görülmüştür. Bu durum bir dönem afyon kullanımının serbest olduğunu göstermektedir¹³⁶. Afyona düşkün olduğu halde Özdemiroğlu Osman Paşa’nın sadrazamlığa getirilmesi de afyonun bir dönem serbest olduğunun bir diğer kanıtıdır. Hatta Anadolu’nun bazı yerleşim yerlerinde içine afyon veya birtakım uyuşturucu maddeler konularak oluşturulan berş satışı önemli bir gelir kaynağı olmuştur¹³⁷. 18. yüzyıl ile birlikte afyon üretiminde ciddi manada bir artış görülmüştür. Bu durum afyon gibi maddelerin ihracatını da artırmış ve bundan elde edilen gelir, bu yüzyıl boyunca önemli bir ekonomik unsur

¹³¹BİNGÜL, *Osmanlıda Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, ss. 152-153.

¹³²FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Elif Kılıç, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s. 263.

¹³³D’OHSSON, M.de M, *XVIII. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler*, çev. Zerhan Yüksel, İstanbul, Tercüman Yay., 1972, s. 53.

¹³⁴ERKAL, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, ss. 27-28.

¹³⁵BAYKARA, Arzu, *İki Savaş Arası (1856-1877) İstanbul’da Gündelik Hayat*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006, s. 150.

¹³⁶ERKAL, Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, s. 28.

¹³⁷FAROQHI, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam...*, s. 263.

olarak devam etmiştir¹³⁸. Aynı zamanda bu döneme ait layihalarla halk afyon üretimi konusunda bilgilendirilmiştir¹³⁹.

Afyon kullanımının serbest olduğu zamanlarda, afyon tiryakileri bu keyif verici maddeyi alenen kahvehanelerde içerlerdi. Özellikle afyon tiryakilerinin yoğun olarak bulunduğu yerler İstanbul'daki Süleymaniye Cami çevresindeki kahvehanelerdi. Afyon tiryakilerinin bir kısmını, zamanında esnaflık yapmış ama yaşlanınca bu işten elini eteğini çekmiş ve evinde oturan kişiler oluşturmaktaydı. Bu kişiler boş vakitleri çok olduğundan evde oturmaktansa kahvehanelere gidip afyon içmeyi tercih ederlerdi. Afyon tiryakilerinin diğer bir kısmını da gençliklerinde içkiye düşkün olan ancak ihtiyarlık dönemlerinde içkiyi terk etmek zorunda kalan kişiler oluşturmaktaydı. Bunlar ise içkinin vermiş olduğu o neşeyi afyonda bulmuşlardı. Durum böyle olunca yani İstanbul'da afyon tiryakiliği giderek yaygınlaşmış ve ilmiye sınıfındaki kişiler tarafından da afyon kullanılmaya başlanmıştı¹⁴⁰.

16. yüzyıldan itibaren kahvehane kültüründe yer alan afyon sarayda da en çok kullanılan keyif verici içeceklerin başında yer almıştır. 1573-1574 yılında saraya 12 kg afyon ve afyon benzeri uyuşturucu maddeler alındığına dair bilgiler mevcuttur¹⁴¹. Öteden beri afyon memleketin her tarafında ve her tabakası arasında yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı. Edirne ve İstanbul'da bu keyif verici içeceğe ilgi çoktu hatta satıcısı da alıcısı da bulunurdu. Büyük şehirlerde Tiryakiler Çarşısı, Tahmis Hanı, Duhan Emaneti gibi adlarla vergi alan dairelerin varlığı keyif verici içeceklerin hem yaygınlığını hem de geçer akçe olduğunu kanıtlar nitelikteydi¹⁴².

IV. Murat tahta geçer geçmez fazla alındığı sürece kişiyi sarhoş eden ve zarar veren bütün içecekleri halkına yasaklamıştı. Bu içeceklerin içerisinde afyon da yer almaktaydı. Afyon yasağının uygulandığı bu dönemde padişah ilk olarak Hekimbaşı Emir Çelebi'ye ceza vermişti. Bağdat Seferi sırasında IV. Murat'ın yanında olan Emir Çelebi bu sırada afyon macununu gizlice kullanmaktaydı. Bu durum padişaha bildirilmiş padişah da bunun üzerine Emir Çelebinin üzerini arattırıp sakladığı yerden afyon macununu çıkarttırmış ve Emir Çelebi'ye hepsini yedirtmişti. Ve

¹³⁸QUATAERT, Donald, "19. Yüzyıla Genel Bakış Islahatlar Devri (1812-1914)", *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 2*, Ed. Halil İnalcık-Donald Quataert, Eren Yayınları, İstanbul 2004, s. 967.

¹³⁹ERKAL, "Divan Şiirinde Afyon ve Esrar", s. 28.

¹⁴⁰ERKAL, "Divan Şiirinde Afyon ve Esrar", ss. 28-29.

¹⁴¹BİNGÜL, *Osmanlıda Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, ss. 153-154.

¹⁴²BİNGÜL, *Osmanlıda Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, s. 152.

akşam komaya giren Emir Çelebi ölmüştü¹⁴³. IV. Murat'ın vefatından sonra kısa bir süreliğine de olsa afyon yasağı uygulanmıştı. Bu zaman zarfı içerisinde sadece afyon tüketimi değil macun gibi keyif veren, sarhoşluk getiren ve tiryakilik yapan uyuşturucu maddeler yasak olduğundan bu gibi keyif verici içecekleri üreten dükkânlarda kapatılmaktaydı. Bir şahsın afyon şurubu dükkânı açması yasak olup şayet bu dükkânlar gizli bir şekilde açılırsa mühürlenmekte ve dükkân sahiplerine tazir cezası uygulanmaktaydı¹⁴⁴.

IV. Murat'ın ölümünden sonraki afyon yasağı fazla uzun sürmemiş, bir süre sonra afyon kullanımı iyice yayılmıştı. Bu dönemlerde tiryakilerin Ramazan'da afyon içmesi hoş karşılanmazdı. Bunun üzerine tiryakiler afyonu macun haline getirir, iki üç kat kâğıda sararak sahurda öylece kullanırlardı. Ancak bu durum insanın sağlığı için büyük tehlike oluşturmaktaydı. Çünkü kimi zaman kâğıda sarılı afyon macunu midede eriyip dağılırken kimi zamanda afyon kâğıdının zor parçalanıp kana karışması geç olduğu için tiryaki krize girer çevredekilerini anlama ve algılamada zorluklar yaşayarak birtakım tepkiler verirdi. İşte bu hal günümüzdeki “*daha afyonu patlamamış*” deyimine karşılık gelmekteydi¹⁴⁵. Aynı zamanda afyon kullanıcıları afyonu hap haline getirir Ramazan ayında sahurda kullanırlardı. Bugün halk arasında yaygın bir biçimde kullanılan “*hapı yutmak*” deyimini ise buradan gelmekteydi¹⁴⁶.

Ramazanda ayyaşların iftar vaktinde şarap yerine afyon şurubu içtiği de görülmüştü. Afyon tiryakileri, afyonun etkisiyle hayal âlemine kapılıp uydurma sözler söylemeye başlardı. Ancak cahil halk bunu pek anlamaz bunların her söylediğine değer verir bunları da kerem sahibi sanırlardı. Afyon tiryakiliğinin önüne geçilemeyip durum daha vahim bir hal alınca devlet, 1723'te şeyhülislamın fetvasına başvurmaya başladı ve alınan fetva ile birçok afyon tiryakisi değişik bölgelere sürgün edildi¹⁴⁷.

Osmanlı'da yaygın olarak kullanılan diğer bir uyuşturucu maddesi esrardır. Kenevirden elde edilen ve içen kişide uyuşturucu etkisi oluşturan bu keyif verici içecek bulunduğu bölgeye göre farklı isimlerle anılmaktadır. Kimi bölgede “*beng/benc*”, “*banga*”, “*ganja*” kimi bölgede “*haşış*” ve “*kif*” kimi bölgede ise

¹⁴³D'OHSSON, *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, s. 51.

¹⁴⁴İSAM İstanbul Kadı Sicilleri Kataloğu, İstanbul Şeri'yye Sicilleri (İŞS): 21/65, s. 129., İŞS: 21/ 68, s. 131., İŞS: 21/71, s. 133., İŞS: 21/ 72, s. 133., İŞS: 21/ 132, s. 211.

¹⁴⁵ERKAL, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, s. 30.

¹⁴⁶ERKAL, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, s. 49.

¹⁴⁷ERKAL, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, s. 30.

“*marijuana*” adlarıyla tanınmaktadır¹⁴⁸. Yetiştirildiği bölgeye göre farklı adlarla anılan esrarın hammaddesini oluşturan kenevir bitkisinin özellikleri ise şöyledir: Gövdesi kısa ve sert tüylü, yaprakları ise uzun ve sivri olan, yeşil renkli otsu bir bitkidir. Özellikle ılıman bölgelerde yetiştirilen bu bitkinin nerede yetiştirildiği tam olarak bilinmemektedir. En çok Batı ve Orta Asya’da yetiştirildiği tahmin edilmektedir¹⁴⁹.

Osmanlı zamanında esrar ve afyonun keyif verici olarak kullanımı kesin olarak yasaklanmış ve bunlarla ciddi manada mücadele edilmiştir. Şöyle ki dönemin en önemli şeyhülislamlarından Ebusuud Efendi bunların kullanımını şiddetle menetmiş, vermiş olduğu fetvalarda “esrarın azını da çoğunu da keyif amaçlı içmek haramdır” şeklinde bir hüküm vermiştir. Hatta esrar kullananlara şer’an tazir-i şedid cezasını vermeyi uygun görmüştür. Ebusuud Efendi’ye göre esrar hadd-i sekre varmayınca şer’an haram olmaz. Eğer bir kişi afyon ve esrar satarsa o kişinin bunlardan elde ettiği kazanç da helal olmaz¹⁵⁰. Esrarın kullanımı hem Ebusuud Efendi’nin fetvalarıyla kesin olarak haram kılınmış hem de bunu kullananlara IV. Murat dönemi başta olmak üzere birçok dönemde şiddetli cezalar uygulanmıştır. Alınan tedbirler esrar kullanımını sınırlasa da hem haşhaş ve kenevir üretiminin yaygın oluşu, hem de kahvehanelerin ortaya çıkmasıyla birlikte bazı kahvehanelerde esrar, afyon ve benzeri keyif verici içeceklerin kullanımının artması bunların büsbütün ortadan kaldırılmasına engel olmuştur¹⁵¹. Hatta 17. ve 18. yüzyıllarına bakıldığı vakit esrar kullanımını giderek artmış öyle ki devlet memurları dahi gizli olarak kullanmaya başlamıştır¹⁵².

Osmanlı zamanında esrar çeşitli kahvehanelerde tüketilirdi. Esrar tiryakilerine göre esrarın içildiği kahvehaneler “*tekke*” olarak anılmaktaydı. Esrar kahvehaneleri İstanbul’un en kötü virane yerlerden en lüks yerlerine kadar mevcut olup bu kahvehaneler daha çok Yedikule, Tahtakale, Galata, Tophane ve Azapkapusu’nda yer almaktaydı¹⁵³. Osmanlı’da esrarkeş takımını serseri, işsiz takımı oluşturmaktaydı. Bu kişiler esrar kahvehanesinin kapanmasıyla birlikte sarhoşluğun etkisiyle İstanbul

¹⁴⁸BAYTOP “Esrar”, s. 431.

¹⁴⁹BAYTOP “Esrar”, s. 431.

¹⁵⁰DÜZDAĞ, *Şeyhülislam Ebusuud Efendi Fetvaları Işığında...*, ss. 144-146.

¹⁵¹BAŞOĞLU, “Uyuşturucu”, s. 249.

¹⁵²ERKAL, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, s. 31.

¹⁵³ŞAHİN, Esmâ, *Bâkî Divanı’na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 360.

sokaklarında başıboş gezip cami avlularında sızıp kalırlardı¹⁵⁴. Bununla birlikte tarikat ve Bektaşî tekkelerine kadar giren esrar, “*abdâl*” ve “*kalenderî*” denilen batınî dervişler arasında da yaygın olarak kullanılmaktaydı¹⁵⁵.

Edebi açıdan bakılacak olursa Fuzuli'nin “*Beng ü Bâde*”si divan şiirinde afyon ve esrar konusunu işleyen tek eserdir. 444 beyitten oluşan bu eserde Fuzuli şarap ve afyonu kıyaslamış; şarabın afyondan üstün olduğuna dair bir kanıt getirmiştir. Daha sonra eseri Safevi hükümdarı Şah İsmail'e sunmuştur. Şair eserde şunu konu almıştır: Güzel ve yakışıklı bir genç olan Bâde; Nebiz, Boza ve Arak adlı arkadaşlarının bulunduğu içki meclisinde kendini methetmeye başlar. Bunun üzerine Saki araya girer ve başka bir mecliste Beng'in kendini övdüğünü ve herkesten üstün gördüğünü söyler. Bu duruma kızan Bâde, Boza'yı elçilik yapmak için Beng'e yollar. Bu sırada Beng ise Macun ve Afyon adındaki arkadaşlarıyla eğlenmektedir. Elçi olarak giden Boza'nın mayasının bozuk olması Bâdeye hainlik etmesine sebep olur ve bunun neticesinde Beng'in yanında yer alarak ona hizmet eder. Boza'nın hainliğini ve Beng'in kendisine rest çektiğini öğrenen Bâde savaşmak ister. Bunun için iki tarafın askerleri karşı karşıya gelirler. Boşuna kan dökülmesin diye araya giren Nukl ve kuş üzümünün çabaları bir işe yaramaz. Beng'in ordusunu yenilgiye uğratan Bâde, Beng ve arkadaşlarını esir alır. Bir yolunu bulup Bâde'nin yanından kaçan Beng o zamandan beri korku içinde ve gizli bir şekilde gezinir. Bâde'nin olduğu mekânlara giremez¹⁵⁶.

Bazı yazarlara göre Fuzuli bu eserde Bâde'yi, Safevi hükümdarı Şah İsmail'e, Beng'i ise Osmanlı hükümdarı Sultan Bayezid'e benzetmiştir. İçki müptelası olan Şah İsmail'in Özbek hükümdarı Şeybek Han'ı öldürerek kafatasından elde ettiği gümüş kapla şarap içtiği bilindiği gibi Sultan Bayezid'in de esrara olan düşkünlüğünü ayrıca Şah İsmail'in aşağılayıcı bir tavırla Bayezid'e hediye olarak macun göndermesini tarihi kaynaklarda öğrenmek mümkündür. İşte, Fuzuli eserindeki bu benzetmeyle şarabı afyondan üstün tutarak Şah İsmail'i desteklediğini ve Şah İsmail'in Bayezid'den üstün olduğunu göstermiştir¹⁵⁷.

Divan şiirinde afyon ve esrar genellikle keyif verici özellikleri ile ele alınmıştır. Aşağıdaki beyitler bunu örnekler niteliktedir:

¹⁵⁴ERKAL, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, s. 32.

¹⁵⁵ŞAHİN, *Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*, s. 356.

¹⁵⁶ERKAL, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, s. 41.

¹⁵⁷ERKAL, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, s. 41.

“Afyon u berş keyfine dil oldu âşına
 Çekdirmede yubûsetini çarh-ı bî-nevâ
 Afyon u berş ü bade ile kahve vü arak
 Cümle mükeyyifâtı yeriz keyfe mâ ittefâk”¹⁵⁸.

Öte yandan divan şiirinde afyon ve esrar “gam” olarak da anılmaktadır. Gam; sıkıntı, keder anlamının yanı sıra esrar anlamını çağrıştırmaya uygun bir şekilde kullanılır. Şiirlerde şarap ve şaraba ait kavramların kullanılması hem kederden dolayı içme hem de esrar sarhoşluğunu gidermek için içme alışkanlığına işaret etmektedir. Ve bu durum şiirlerde gam ifadesiyle kullanılmaktadır¹⁵⁹.

Her ne kadar içki ve şarap konulu sakinâmelerde şairler şarap ile afyon, esrar ve macunu kıyaslayarak şarabı üstün tutmuş olsa da bazı dönemlerde uygulanan sıkı şarap yasağı nedeniyle şarap düşkünleri şarabın yerine esrar, afyon vb. keyif verici içecekleri kullanarak bunlara bağımlı bir hale gelmişlerdir. Şairler bazen bu konulara gönderme yapmışlardır.

“İhtirâz itmedünüz aldılar elden câmı
 Vâkîf itmen sakının kimseyi esrara meded”

“Sakınmadınız kadehi elden aldılar. Aman dikkat edin kimseye esrarı bildirmeyin”¹⁶⁰.

Yukarıdaki beyit Bâkî’ye ait olup bu beyitte Bâkî şarap yasağından dolayı şarap içerken yakalanan meclis arkadaşlarının esrar içerken dikkatli olmalarına dair uyarıda bulunmuştur. Çünkü şarap düşkünleri şaraptan mahrum kaldıklarında esrara başvuracakları için esrar da ellerinden giderse büyük zorluk çekeceklerinden, şair “aman sakın kimseye esrar kullandığımızı bildirmeyin, bu sırta kimseyi vâkîf etmeyin” diyerek Bâkî burada şairlikteki ustalığını kullanmış şarap ve esrarı mecazî anlamda ifade etmiştir¹⁶¹.

Afyon ve esrar divan şiirinde tasavvufî anlamda da kullanılmıştır. Bu bağlamda afyon ve esrar kullanımı “bekâ billah (Allah’ta baki olma)” anlayışıyla hakikate yani Allah’a ulaşmanın en güzel yoludur. Fatih Sultan Mehmet, “Avni” mahlasıyla ele aldığı aşağıdaki beyitte Allah yolunda oluşun kanıtlarını görünüşte

¹⁵⁸ERKAL, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, s. 42.

¹⁵⁹ŞAHİN, *Bâkî Divanı’na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*, s. 356.

¹⁶⁰Bâkî, g. 40/4; ŞAHİN, *Bâkî Divanı’na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*, s. 359.

¹⁶¹ŞAHİN, *Bâkî Divanı’na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*, s. 358.

değil ilahi aşkta aramak gerektiğini belirterek esrar ve şarabı buna ispat olarak göstermiştir¹⁶².

“Ta’n idüp hâlete bize eger inkâr ide
Bâde vü beng şühûdiyle isbât idelüm”¹⁶³.

Görüldüğü üzere divan şiirinde birçok şair tarafından esrar ve afyon kullanılmasına yönelik göndermeler yapılmıştır. Birçok unsur soyut anlamı kasteden kelimelerle somut anlamı çağrıştırmış olup esrar ve afyonda bu şekilde kullanılmıştır. Bu bağlamda esrar ve afyona divan şiirlerinde tasavvufi anlam yüklenmiştir. Esrar içip kendinden geçme ve sarhoşluk halini ilahi aşkın insan üzerinde bıraktığı etki olarak görülmüştür. Osmanlı dönemindeki Bâtınî tarikatlarından olan abdâlların sürekli esrar kullanması bundan kaynaklanmaktadır. Öte yandan esrar ve afyon bağımlıları arasında tarikat ehli dervişler, abdâllar olmasına rağmen bu iki keyif verici içeceğin kullanımı bazı dönemlerde men edilmiş hatta bunlardan kaçınılmasına dair tavsiye türünde şiirlerde ortaya çıkmıştır.

IV. Tütün (Duhan) ve Burun Otu (Enfiye)

Tütün uzun yapraklı kokusu ve tadıyla acı ve yakıcı bir tada sahip ve içerisinde nikotin bulunduran yıllık otsu bir bitkidir. Bu bitkinin iki türü bulunmaktadır. Bunlardan biri “*Nicotiana tabacum*” diğeri ise “*Nicotiana rustica*” dır. Bu iki türün içerisinde “*Nicotiana tabacum*” ekonomik açıdan oldukça değerlidir. “*Nicotiana rustica*” ise tütünün en çok kullanılan ve bilinen türü olup diğer türe göre içerisinde daha çok nikotin bulundurmaktadır. Tütünün bu türü ise daha çok Rusya, Kuzey Amerika, Pakistan, Hindistan ve Kuzey Afrika’da yetiştirilmektedir. Ayrıca bu tür Anadolu’da özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde Kahramanmaraş, Gaziantep ve Adıyaman (Kahta) dolaylarında yoğun bir biçimde yetiştirilmiş ve “*yabani tütün*”, “*deli tütünü*”, “*tömbeki tütünü*”, “*Hasankeyf tütünü*” olarak tanınmıştır. Tüketim şekline göre de “*burun otu*”, “*ağız otu*” olarak da adlandırılmıştır¹⁶⁴.

Tütün, kimyasal olarak içerisinde “*karbondioksit*”, “*karbonmonoksit*”, “*benzen*”, “*hidrojen sianid*”, “*nitrojen oksit*”, “*ammonia*”, “*formaldehid*” gibi

¹⁶²ERKAL, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, s. 45.

¹⁶³KARAVELİOĞLU, Murat A., “Muhammed Nur Doğan Fatih Divanı ve Şerhi (Metin, Nesre Çeviri ve Şerh)”, *İlmi Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 2004, S. 17, s. 24.

¹⁶⁴YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı İmparatorluğunda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2005, s. 1.

birçok maddeyi barındırmaktadır. Tütünün türü, yetiştirilen bölge, toprak, yetiştirme ve kurutma koşulları ve şekil tütün içerisindeki nikotini tespit etmek için önemli etkenlerdir. İnsan vücuduna zararlı etkisiyle bilinen ve keyif verici maddeler içerisinde en çok da tütünde bulunan nikotinin tarımda zararlı böcekleri, vücutta ise parazitleri yok etmek için ilaç sanayinde kullanılması tütünün faydalı yönünü ortaya koymaktadır¹⁶⁵.

Günümüzde oldukça yaygın bir biçimde kullanılan tütün 15. yüzyılın sonu 16. yüzyılın başlangıcına kadar geçen süre içerisinde yalnızca Amerika kıtasındaki halk tarafından kendilerine yetecek kadar üretilmiş ve tüketilmiştir. Tütün, Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfiyle birlikte Avrupa'ya getirilmiştir. Kristof Kolomb 1498 yılında Asya'ya ulaşmak için yapmış olduğu üçüncü yolculuğun sonunda bir rastlantı ile Antil Denizinde Venezuela kıyılarının açıklarında bulunan, Trinidad ve Tobago adalarına vardı. Kolomb ve arkadaşları Tobago adasına ulaştığı zaman buradaki yerli halkın ne olduğu tam olarak bilinmeyen bir bitkinin yapraklarını çubuğa sardıklarını daha sonra sarılmış yaprakları yakıp bir çubuk vasıtasıyla dumanını koklayarak içine çektiklerini ve bu işe “*tabaco*” diye adlandırdıklarını fark ettiler. Yerliler bu bitkiyi bir taraftan “*barış çubuğu tütürme*” törenlerinde kullanırken diğer taraftan da tedavi amaçlı olarak kullanmaktaydılar. Tütünün tedavi edici özelliklerinin bulunması Kolomb ve arkadaşlarını etkilemekle kalmadı bu bitkinin kısa sürede Avrupa'ya girmesine ve erkenden kullanılmasına sebep oldu. Sonunda bu bitki ilk önce 1556'da Fransa'ya, daha sonra 1558'de Portekiz'e, 1559'da İspanya'ya ve en son olarak da 1565'te İngiltere'ye gelerek “*tabaco*” adıyla tüm Avrupa'ya yayılmış oldu¹⁶⁶.

Tütün 17. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Osmanlı ülkesine girmiş ve yaygınlaşmıştır. Osmanlı topraklarına 1600-1601 yıllarında İngilizler tarafından getirilmiş olup 1605 yılında yayılmış ve tütün, “*duhan-ı bed-bûy*” yani “*pis kokulu duman*” diye tabir edilmiştir¹⁶⁷. İbrahim Peçevi, “*Peçevi Tarihi*” adlı eserinde İngilizlerin kimi hastalıklara iyi gelir gerekçesiyle tütünü sattıklarını belirterek, ehli keyif olan kişilerin buna alıştıklarını öyle ki ilim ve devlet adamlarından, ileri gelenlerin dahi tütünün bağımlısı olduğunu söylemiştir. Tütünü insanların her geçen

¹⁶⁵YILMAZ, *Osmanlı İmparatorluğunda Tütün...* ss. 1-2.

¹⁶⁶ŞEN, MESUT, “Tütünle İlgili Kelimeler Üzerine”, *Tütün Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 203.

¹⁶⁷YORULMAZ, “Divan Şiirinde Tütün ya da Tömbeki” s. 324.

gün artan yoğunlukta içmeye başlaması, bu keyif verici maddenin Osmanlı toplumu içerisinde hızlı bir şekilde yayıldığını göstermektedir. Peçevi'ye göre;

“.....Tütün insanlar arasında o kadar rağbet gördü ki yoğun duman nedeniyle kahvehanelerde insanlar birbirini görmez oldu. Ellerinde lüleler ile insanlar sokaklarda geziyor ve birbirlerinin yüzüne gözüne tütün dumanını üfleyerek sokakları ve mahalleleri kokutuyorlardı. Bunun kötü kokusu sadece sokakları ve mahalleleri etkilemiyordu. İçen kişinin de sakalını, bıyığını sarartıyor dış ve iç kıyafetlerini hatta evini kokutuyor, eve serilen halıların yanmasına, külü ve dumanıyla etrafın kirlenmesine neden oluyordu. Bir de bunlar yetmezmiş gibi sürekli kullananların ellerini kullanamaz hale getirerek sağlığının olumsuz yönden etkilenmesine sebep oluyordu.....”¹⁶⁸.

Tütünün kullanımının giderek yaygınlık göstermesi haram, mekruh, mübah olup olmadığı ile yasaklanıp yasaklanmayacağı konusunu da beraber getirmiştir. Bu tartışmalarda tütün içmenin haram olduğunu savunanların yanı sıra tütünün zarar vermediği için dinen herhangi bir sakıncasının olmadığını ve yasaklanmasına dair herhangi bir gerekçe olmadığını savunanlar da olmuştur. Katip Çelebi “*Mizânü'l-Hakk fi-İhtiyari'l-Ehakk*” adlı eserinde tütünün ortaya çıkışından ve yaygınlaşmasından bahsederek tütün hakkındaki tartışmalarının odak noktası olarak da tütün yasağını göstermiş ve bu tartışmalara kendi düşüncelerini de eklemiştir. Tütün konusuna yönelik yorumlarını yedi başlık altında belirtmiştir:

Birinci başlıkta birtakım yasaklar koyularak halkın tütünden vazgeçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre tütünü yasaklamak ve içen kişiyi cezalandırmak ise muhtesibin görevidir. Muhtesip verdiği cezalar ile kendine düşen görevi yerine getirir ve tiryakilerin edebiyetle içmesini yani açıkça içmemesini sağlar. İkinci başlıkta “tütün akıl katında güzel midir, çirkin midir”? Sorusuna yanıt vermiştir. Bu bakımdan tütün tiryakiler tarafından güzel bir içecek olarak kabul edilirken sağ akıl yani tütün meraklısı olmayan bir kişi bunun kötülüğünü kabul eder. Üçüncü başlıkta yararı ve zararı açısından tütünü değerlendirmiştir. Katip Çelebi'ye göre tütünün vücuda sağlık açısından zararı oldukça büyüktür. Ancak tiryakiler için bu söz konusu değildir. Çünkü tiryakilik şevkiyle tütünün o zararlı dumanını içine çekenler bundan zarar görmez aksine hastalıklarına şifa olur. “Tütün yakın zamanlarda ortaya çıktığı için şeriata göre bid'at değildir. Ama akıl yönünden bid'at olduğu kesindir. Çünkü Hz. Adem'den bu yana akıllılardan görülmüş ve işitilmiş değildir” diyerek Çelebi

¹⁶⁸PEÇEVİ, İbrahim, *Peçevi Tarihi*, hzl. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, I., s. 259.

tütünün bid'at olup olmadığına dair görüşünü dördüncü başlıkta açıklamıştır. Beşinci başlıkta tütünün mekruh olup olmadığı konusuna değinmiş ona göre tütünün mekruhlığı fazla içip kokmaktan kaynaklanmaktadır. Nasıl ki ağızda kötü koku bıraktığı için camiye giderken çiğ soğan ve sarımsak yemek mekruhsa tütünün de fazla kullanılması ağızda ve giyecekte hoş koku yaratmadığı için mekruhdur. Altıncı ve yedinci başlıkta tütünün haram ve mübah olup olmadığı hususundadır. Kimilerine göre haram olan tütün kimilerine göre mübahtır. Ancak Çelebi'ye göre “tek bir şey hem mekruh, hem haram ve hem de mübah olamaz olursa dahi bu çelişki olur. Örneğin baklava yemek helal iken doyduktan sonra yemek zararlı olduğu için haram olur. Bu bakımdan tütünün fazlası da haramdır”¹⁶⁹.

Tütün konusundaki düşüncelerini bu şekilde izah eden Katip Çelebi eserin bundan sonraki bölümünde “Osmanlı Devleti'ne ait ülkelerde, her yerde tütün yaprağı için ağır mukataalar ihdas edip eminler koysunlar ve okka başına yarımşar kuruş vergi bağlamaya tahammülü vardır. Ve her şehirde belli bir yerde satılıp sokaklarda satılması yasaklansın yılda bin yük akçe elde edilir” diyerek tartışmalara son noktayı koymuştur¹⁷⁰.

Osmanlı yönetim anlayışı devletin bekasını her şeyin üstünde gördüğü için devletin otoritesine zarar getirecek bir duruma kesinlikle imkân vermediğinden yeni tanıştığı bu bitkinin sebep olduğu tartışmalara karşı önlem almaya çalışmıştır. Bu nedenle devlet dini, siyasi ve ekonomik gerekçeleri öne sürerek tütünü birçok kez yasaklamıştır. İlk yasak Sultan I. Ahmet'in 1609 yılında çıkarmış olduğu bir fermanla gerçekleştirilmiştir. Bu yasaklama hükmünü devletin çeşitli bölgelerine gönderilmiş 1610, 1614, 1618 ve 1619 yıllarındaki fermanlar takip etmiştir Bunlarla Osmanlı Devleti'nin merkezi idaresine bağlı kazalarda tütün ekilmesi ve içilmesi kesinlikle yasaklanmıştır¹⁷¹. I. Ahmet zamanında 1614 yılında gerçekleştirilen tütün yasağının sebebi ekonomik olup sarayın ihtiyacı olan mum Manisa ve Biga bölgesinde temin edilmektedir. Ancak bu bölgede tütün ekimine başlanınca bu bölgenin mumları tütünün böceklenmesine karşı kullanılmış bu da mumun kilosunun 1400 akçeden 2400 akçeye yükselmesine neden olmuştur. Bu durum sarayda mumun

¹⁶⁹ÇELEBİ, Katip, *Mizanü'l-Hakk Fi-İhtiyari'l-Ehakk*, hzl. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1980, ss. 42-46.

¹⁷⁰ÇELEBİ, *Mizanü'l-Hakk Fi-İhtiyari'l-Ehakk*, s. 47.

¹⁷¹YILMAZ, Fehmi, “Tütün Üzerine Düşünceler: Batıda ve Bizde”, *Tütün Kitabı*, Ed. Emine Gürsöy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 15.

azalmasına ve fiyatların yükselmesine sebep olduğu için tütün ekiminin ve içiminin yasaklanmasına dair ferman çıkartılmıştır¹⁷².

1617-1618 yılları arasında ise Adana Antakya, Çankırı, Karaman ve Payas kazalarındaki halkın tütün yasağına rağmen bu yasağı uymadıkları bahçelerinde ve tarlalarında tütün ektikleri, sattıkları ve hatta içtikleri görülmüştür. Bu durum tütün tiryakiliğine sebep olduğu kadar insanların işlerinden geri kalmasına ve balmumu fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Bunun üzerine devlet, tarlasında ve bahçesinde tütün yetiştiren, alıp satan ve içen kişileri uyarılmıştır. Bütün uyarılara rağmen eğer bir kişi tarlasında hala tütün ekip biçiyorsa bu tarlaların yakılması emredilmiştir¹⁷³.

II. Osman'ın (1618-1622) özellikle geceleri dışarıya çıkıp tütün içenleri tespit etmeye çalışması bu dönemde de yasağın devam ettiğini göstermektedir. Ancak tütünle ilgili en sert yasak ve uygulama IV. Murat zamanında olmuştur. IV. Murat dönemine ait tütün yasağının gerekçesi olarak Cibali yangını gösterilmiştir. Tütün bu dönemde sert bir biçimde yasaklanmıştır. Bu yasaklar birçok kişinin ölümüne sebep olmuştur¹⁷⁴. Bu bağlamda IV. Murat gizli bir yerde tütün içen aralarında biri mukabele halifesi biri de kapıcıbaşı olmak üzere on dört kişiyi yakalamış ve hepsini de öldürmüştü. Tütün içtiği gerekçesiyle Haccegür'de, Reha'da ve Halep'te aralarında yeniçerinin de bulunduğu birçok kişiyi öldürmüştü. Padişah tütün içenlere en ağır cezalar vererek kiminin eli ayağını kırdırması kiminin de boynu vurdurmuştu.¹⁷⁵ Yine bu dönemde (1630-1631) Edirne kadısına gönderilen bir fermada ise Osmanlı topraklarında tütün ekmek ve içmek yasak olmasına rağmen Edirne'de asker olarak görev yapan bazı kişilerin yasağı uymadıkları bildirilmiş ve yasağı uymayan kişiler her kim olursa olsun gerekli olan cezanın verilmesi emredilmiştir¹⁷⁶.

Tüm yasaklamalara ve korkunç cezalara rağmen tütün kullanımı gizlice devam etmiştir. Kendisi de tütün içen Sultan IV. Mehmet'in döneminde (1648-1687) tütünün helal olduğu kabul edilmiş ve tütün yasağı kaldırılmıştır. Kaldırılan yasak ile tütünün üretimi ve tüketimi artmış bu da tütün ticaretini etkilemiştir. Böylelikle tütün

¹⁷²YILMAZ, Fehmi, "Tütün Üzerine Düşünceler..."s. 15.

¹⁷³82 Nolu Mühim Deferi Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını: 47, Ankara, 2000, B.O.A., MD, No: 343, s. 228.

¹⁷⁴ÜNAL, Metin, "Tütünün Dört Yüz Yılı", *Tütün Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2007 ss. 17-18.

¹⁷⁵ALTINAY, Ahmet Refik, *Eski İstanbul*, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1931, s. 33.

¹⁷⁶B.O.A., MD 85 No: 257 s. 158.

ithalatı üzerinden, ilk gümrük vergisi alınmıştır. Tütün vergilerine ait bilgileri kapsayan maden kalemi defterlerine göre ithalden alınan gümrük resmi 1650 yılına kadar %5 iken bu tarihten sonra %3 olmuştur. İthalat üzerinden alınan bu vergiye ek olarak 10 akçe Yenice tütünün kıyyesinden 8 akçe Kırcaali kıyyesinden olacak şekilde gümrük vergisi alınması kararlaştırılmış ve bu vergi hazinenin yeni gelir kaynağı olarak mukataa-i miriye katılmıştır. İlk zamanlarda toplanacak verginin yıllık miktarı bilinmediği için iltizama verilmeyerek emaneten idare edilmiştir. Bir yıl sonra ise tütünün alenen alım ve satımına izin verilmiş ve bu da tütün mukataası diye ayrı bir mukataanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tütünün bu halde vergilendirilmesi sistemi Tanzimat'a kadar devam etmiştir¹⁷⁷.

Tütün keşfedildikten bir süre sonra, önce Avrupa kıtasına daha sonra bütün dünyaya hızlıca yayıldı. Tütünü tedavi edici bitki olarak gören Avrupalılar bunun tüm dünyaya hızlı bir şekilde yayılmasında etken oldu. Avrupa'nın birçok ülkesinde tütüne yönelik olumlu görüşler ortaya çıktı. Öte yandan tütünün zararlı ve haram olduğuna dair karşıt görüşlerin ortaya çıkması hem tıbbi hem de dini tartışmaları da beraberinde getirdi. Ve bunun üzerine tütün 17. yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren birçok ülkede belirli bir zaman içerisinde yasaklandı fakat yasaklamalar pek çok ülkede netice vermedi. Bu durum tütünün kullanımının giderek yaygınlaşmasına ve çeşitlenerek artmasına neden oldu. Yasaklanan tütün içimine karşılık tiryakiler bu kez de enfiye kullanmaya başladı. 18. yüzyılda enfiye, hem Avrupa'da hem de Osmanlı'da tütün içimini geride bırakınca Avrupa ülkeleri ve Osmanlı Devleti için önemli bir gelir kaynağı haline geldi¹⁷⁸.

Enfiye Arapçada Enf. "burun"; enfiye buruna çekilen tütün tozu anlamına gelmektedir. Enfiye yapılırken önce tütün yaprakları çok ince ve küçük parçalar halinde doğranılır ve tütün yaprakları bu şekilde birkaç kez mayalandırılır sonra içerisine gül, karanfil, lavanta, yasemin esansı konularak çeşitli maddelerle kokulandırılır. Fransa yöntemiyle hazırlanmış olan enfiye en güzel enfiyeler arasındadır. Bu yöntemle hazırlanan enfiyede tütün iki mayalanma sürecinden geçirilmek şartıyla içerisindeki nikotin yok edilir. Ayrıca koku ve keskinlik vermesi içine birtakım katkı maddeleri konulur. Enfiyenin bu şekilde hazırlanması 18-20 ayı bulur. Enfiye bazı yörelerde buruna çekilirken bazı yörelerde diş etlerine sürülerek kullanılır. Diş etlerine sürülerek yani emilerek kullanılan enfiyede öncelikle

¹⁷⁷ÜNAL, "Tütünün Dört Yüz Yılı", s. 18.

¹⁷⁸YILMAZ, Fehmi, "Tütün Üzerine Düşünceler..."ss. 15-16.

kurutulan tütün yaprakları toz haline getirilir daha sonra içerisine mazı, meşe odunu külü, nane ve tarçın karıştırılarak tatlandırılır. Bu şekilde hazırlanan tütün tozu iki dudağın arasına konulmak üzere emilir. Bu karışım “*ot çanağı*” denilen kaplarda muhafaza edilir. Türkçede birçok isimle anılan enfiye halk arasında en çok burun otu olarak anılır¹⁷⁹.

Zihin açıcı gibi bir özelliğe sahip olan ve keyif amacıyla kullanılan enfiyenin sigara gibi tiryakilik yapma özelliği vardır. Enfiye çekme alışkanlığı ilk olarak 17. yüzyılda İngiltere’de görülmüş daha sonra ise 18. yüzyılda bütün dünyaya yayılmıştır. Bu dönemlerde enfiye tiryakileri burunlarına çekecekleri enfiyeyi o anda rendelemek için yanlarında özel rendeler taşırldı. Bu madde Osmanlı toplumunda da yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandı. Enfiye sadece Osmanlı’da değil Batı ülkelerinde de bir zamanlar en çok rağbet gören keyif verici maddeler arasındaydı. Bazı tarihi kaynaklar I. Napoleon ve Büyük Friedrich’in de enfiye tiryakisi olduğunu ve Napoleon’un enfiyeye düşkünlüğünü fırsat bilerek düşmanlarının onun enfiyesine zehir koyduğunu ve bu şekilde suikast girişiminde bulunduğunu belirtmektedir¹⁸⁰.

Osmanlı toplumunda halkın meşgalelerinden birisi de hiç şüphesiz enfiyeciliktir. Özellikle enfiye kârhanelerinde üretilen bu keyif verici madde bazen müste’men¹⁸¹ tayfasına ait gemilerle ve bazen ise Rumeli halkından Arnavut olan kişiler tarafından İstanbul’a getirilmektedir. Çoluk çocuk herkes İstanbul sokaklarında, humbaracı ve lağımçı kışlalarında, bekâr odalarında, hanlarda, baruthanelerde, Rum ve Yahudilere ait evlerde bu maddenin gizlice alım ve satımını gerçekleştiriyordu¹⁸². Bu durum devletin gelirine ciddi manada zarar veriyordu. Çünkü devletin kârhanelerinde yapılan miri enfiyenin satışı bununla engellenmiş oluyordu. Bunu önlemek amacıyla kolcu teşkilatı kuruldu. Bu teşkilat ile devlet, miri enfiyeden başka enfiyenin üretilmesine ve satılmasına engel olmaya çalıştı. Bu iş için de kolcuları görevlendirdi. Kolcular ise bu işi çok ciddiye almaz ve bunu kavuşturamazlarsa sorumlu tutulurlardı. Kolcuların yakaladıkları kimselerin önce

¹⁷⁹İSİNA, Almagül, “Kazak Kültüründe Nasıbay”, *Tütün Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 243.

¹⁸⁰İSİNA, “Kazak Kültüründe Nasıbay”, s. 243.

¹⁸¹Osmanlı Devleti ile barış halinde olmayan ve herhangi bir antlaşma ile anlaşma yapmayan devletlere ve bunların uyruklarına harbî denirdi. Elçilerle onlara mensup olanlardan başka harbîlerinden Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde oturmalarına izin verilenlere müste’men denirdi. Bk. TÜRKAY, Cevdet, “XVIII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul’da Enfiye Dükkânları”, *Ehlikeyfın Kitabı*, hzl. Fatih Tıgılı, Kitabevi, İstanbul 2011, ss. 353-354.

¹⁸²ERDOĞAN, Muzaffer, “İstanbul’da Enfiyecilik.”, *Ehlikeyfın Kitabı*, hzl. Fatih Tıgılı, Kitabevi, İstanbul 2011, ss. 349-350.

enfiyeleri ellerinden alınır, sonra ya küreğe mahkûm edilmek yahut da bir kaleye kapatılmak şartıyla cezaları verilir¹⁸³.

Enfiyeci esnafını yakından izleyen kolcular, bunların alışverişlerine dikkat eder eğer şartlara aykırı bir davranış yani kârhane enfiyesinden başka enfiye satanları fark ederse enfiye eminine bildirerek bunlara gereken cezayı verirlerdi. Aynı zamanda açılan bir gediğin başkasına verilmesinde nizam ustalarının oy ve bilgilerine başvurarak bu hususta çok titiz davranırlardı. Açıkçası Osmanlı toplumunda enfiye, kullanıldığı için değil devletin kârhaneleri dışında yani yasal olmayan yerlerde satıldığı için yasaklanmıştı. Yasağın sıkı takipçisi olan kolcular sayesinde miri enfiye satışı zamanla artmış enfiye mukataasına bağlı olan enfiye dükkânları İstanbul'un çeşitli semtlerine dağılmıştı¹⁸⁴. Enfiye dükkânlarının çoğalmasıyla birlikte Osmanlılarda kübera, halk ve özellikle ulema sınıfındaki bazı kimseler arasında enfiye kullanımı pek yaygın bir hale geldi¹⁸⁵.

Tütünün tarihi, Osmanlı topraklarına girişi ve enfiye hakkında bilgi verildikten sonra şairlerin bu konu ile ilgili görüşlerine bakıldığı vakit şunlar söylenebilir: Bir toplum içerisinde şairler ve sanatkâr yaradılışlı kimselerin de kimi zaman ehl-i keyf olduğu görülmüştür. Bu bakımdan şairler başta tütün ya da tömbeki olmak üzere afyon, enfiye ve esrar gibi keyif verici içecekleri şiirlerine konu etmişlerdir. Mesela Nâilî bir şiirinde kıvrıla kıvrıla boşlukta kavisler çizerek kaybolan tütün dumanını “âh” a benzetir. Ona göre tütün dumanı ağızdan âh soluğu gibi çıkartılır:

“Boyatıp hasret-i zülfünle duhana şeb ü rûz
Veriş-i âh ederiz dūd-ı mu'anber yerine”

Bilindiği gibi acı ünlemi olan “âh” Divan şiirinde âşığın aşk ateşine bağlı gönlünden çıkardığı duman olarak düşünülür. “Âh” denildiği zaman, ağızdan çıkan bu dumana hüsn-i talil sanatıyla edebi bir anlam katılmıştır¹⁸⁶.

Şeyhülislam Bahayi Efendi de, IV. Murat'ın bir taraftan tütünü yasaklamasını onaylarken diğer taraftan da Nâilî gibi dumanı “âh” a benzetir ve bu yasakla padişahın âşıkları “âh” tan men ettiğini şu beytinde dile getirir:

“Bahayi âhdan men etdi uşşâkı o mîr-i hüsn

¹⁸³TÜRKAY “...İstanbul'da Enfiye Dükkânları”, s. 354.

¹⁸⁴TÜRKAY “...İstanbul'da Enfiye Dükkânları”, ss. 354-355.

¹⁸⁵ABDÜLAZİZ BEY, “Enfiye Mendilleri, Enfiyeler, Enfiye Kutuları”, *Ehlikeyfin Kitabı*, hzl. Fatih Tıǧlı, Kitabevi, İstanbul 2011, s. 366.

¹⁸⁶YORULMAZ, “Divan Şiirinde Tütün ya da Tömbeki” ss. 326-327.

Duhanı gördü kim âh-ı şehinşâhda yasağ oldu”

Bosnalı Alaaddin Sabit ise tütünün, eski tiryakiler tarafından bir can otu olarak kullanıldığını şu sözleriyle anlatmıştır:

“Ağır bahâlara çıksa aceb mi cân otudur

Duhanı zâhid-i har sanmasın yabân otudur”

Bu beyit, tütünün bir zamanlar pek pahalıya satıldığını, sofî ve zahidlerin tütüne karşı olumsuz düşüncelere sahip olduklarını belirtmektedir¹⁸⁷. Aynı zamanda Nâbî de tütün içme alışkanlığına karşı olan olumsuz tavrını şiirlerine yansıtmıştır. Urfalı şair, divanında konuyla ilgili yer alan bir kıtasında “tütün içmenin abesle iştigal olduğunu belirtir ve hava toprağına boş yere duman tohumu ekmekteyiz” mealinde şunları söyler:

“Ne şugl abesdir bize tönbâkû

Kim hâk-i hevâya tohm-ı dûd ekmedeyiz

Tâ sönmeye deyu dûdmân-ı lüle

Avurd ile dem-be-dem kürek çekmedeyiz

Ayrıca Nâbî gazellerinden birinde yer alan,

Gâh şimşîr-i sitem gâh azâb-ı ateş

Küşte-i kavm-i nasârâ gibidir tönbâkû”

Ayrıca şair bu beyitte kıyılan ve ateşle yakılan tütünü gâvur ölüsüne benzetir¹⁸⁸.

Nabî “Hayriye” isimli didaktik mesnevisinde oğluna tütün ve benzeri keyif verici içeceklerin zararlarını anlatırken bu tür alışkanlıkların insanı azdırdığını, kötü huylu, kötü kalpli, kötü yüzlü ve kötü sözlü yaptığını belirtir. Ona göre böyle bir ahlaka sahip bir insan halk arasında rezil olur. Keyif verici içeceklere bağımlı kişilerin keyif anı gelince ve geçince farklı tepkiler verirler. Bir taraftan kulakları tırmalanacak derecede heyecana kapılırken bir taraftan da sanki korku içerisindeymiş gibi telaşa düşerler. Bu tür alışkanlıklarla zinde vücutları, ölüye dönen insanların vücuduna benzer, yanaklarının rengi dahi perişan bir hal alır¹⁸⁹.

“Müptelâdır zurafâ şimdi bütün

Bûy-ı ikrâm verir kahve tütün”

“Âdet et killet-i isti’ mâli

¹⁸⁷YORULMAZ, “Divan Şiirinde Tütün ya da Tömbeki”, ss. 327-328.

¹⁸⁸YORULMAZ, “Divan Şiirinde Tütün ya da Tömbeki”, s. 329.

¹⁸⁹YORULMAZ, “Divan Şiirinde Tütün ya da Tömbeki”, s. 329.

Zararından ola tab'ın hâlî
 Tütüne boğularak nice denî
 Kapanıp burnu kurur hem deheni
 Anların ekseri âvâre olur
 Sakalı sarı dişi kara olur”
 “Hoşça bir keyf idi enfiye habis
 Etmese rîş u burnunu telvîs
 Anladın işte bu keyfiyyâtı
 Âdemin keyfi gerekdir zâtî”

Yukarıdaki beyitler ise Sünbülzâde Vehbi'ye ait olup Sünbülzâde bu beyitlerde tütün bağımlısı olan seçkinlerin misafirlerine de bunu ikram ettiklerini, tütün ya da enfiyenin insana sağlık açısından zarar verdiği için az kullanılması gerektiğini belirtir. Öte yandan bu konuya dair şiirin sonunda enfiyenin tehlikeli olmasına ve burnu kirletmesine rağmen iyi bir keyif verici olduğunu ve insanın keyfinin kendine göre olması gerektiğini söyler¹⁹⁰.

V. Nargile (Tömbeki)

Kelime anlamı olarak nargile, Arapçada Hindistan cevizi anlamına gelen “*narçil*” den gelmektedir. Bu alet “*narçil*” olarak adlandırılan büyük Hindistan cevizinin kabuğuyla elde edilmiş ve ilk defa Hindistan’da icat edilmiştir. Mısırdaki kâmiş sokulmuş kabaklarla esrar içildiğinden buranın halkı da bu alete ilgi göstermiş ve buna “*nargil*” ismini vermişlerdir. Birçok bölgede “*narçil*” olarak adlandırılan bu alet Araplarda “*nargil*” ya da “*nargile*” biçimini almıştır. Bu ise Arapların “c” harfi yerine “g” harfini kullanmasından kaynaklanmaktadır. Daha sonradan bu alet İranlılar tarafından benimsenmiştir. İranlılar kendi kültürlerine göre bu aleti şekillendirmiş ve “*narçil*” yerine fayanstannargile şişesi bronzdan başlık yaparak buna da “*narpuç*” yani “*büklüm yılan*” adını vermişlerdir. Keşan, Şiraz ve İsfahan’da ettikleri kaliteli ve lezzetli tömbekileri nargilede kullanmaya başlamışlardır. İranlılar bu şekilde kullandığı nargileye *galyan* demişlerdir¹⁹¹. Türk kültürüne girişi İran yoluyla gerçekleştirilen nargileye aynı zamanda “*tömbeki*” ve “*tenbâkû*” da denilmiştir. Tenbâkû, Ferit Devellioğlu’nun sözlüğünde tömbeki,

¹⁹⁰YORULMAZ, “Divan Şiirinde Tütün ya da Tömbeki”, s. 331.

¹⁹¹BOZYİĞİT, A. Esat., “Nargile”, *Ehlikeyfin Kitabı*, hzl. Fatih Tıgılı, Kitabevi, İstanbul 2011 s. 394.

nargile ile içilen tütün olarak belirtilmiştir¹⁹². İlk zamanlarda “*tabaka/tağa*”, “*tobacco*” olarak anılan “*tenbâkû*” Farsça’dan gelen bir kelime olma münasebetiyle Farsça’da “b” nin etkisi neticesinde dudak benzetmesi ile bize “*tömbeki*” söyleyişle geçmiştir. Çağdaş Türk şivelerinin çoğunda “*tanbâkû*” kelimesinin, değişik söyleyiş ve yazımlar ile tütün anlamında kullanıldığı görülmüştür¹⁹³.

Tütünün Avrupa’ya getirilişinin üstünden tam elli yıl geçmesine rağmen bu keyif verici içecek İran’da yaygınlaşmış ve nargile de burada kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraki süreçte ise nargile kullanımının İran’dan Osmanlı’ya geçtiği tespit edilmiştir¹⁹⁴. Nargile, Osmanlı’ya padişah IV. Murat zamanında yani 1623-1640 yıllarında gelmiştir. Bilindiği üzere IV. Murat tütün ve nargileyi şiddetle yasaklamış ve bu yönüyle Osmanlı padişahları arasında adından en çok bahsedilen padişah olmuştur. Yasak bu dönemde gerçek manada uygulanmış olup padişahın adamları, evlerin bacalarını koklayarak tütün ve nargile içilen evleri tespit eder ve yakalanan tiryakilere ise idam cezası verirlermiş¹⁹⁵. Tütün içmenin haram değil de mübah olduğuna dair fetva verilmesi nargilenin yaygın bir şekilde kullanılmasına etken olmuştur¹⁹⁶.

Yeni kıtanın keşfinden sonra tütün ve tütünle alakalı objeler veya konular işlenmeye başlanmıştır. Bu bakımdan tütün ilk olarak sağlık alanındaki kaynaklara konu olurken daha sonra edebi kaynaklara konu olmuştur. Edebi metinlerde “*tömbeki*”, “*tenbâkû*”, “*duhân*”, “*nargile*”, “*sigara*” gibi isimlerle anılan tütün mısralarda ve beyitlerde “*tönbâkû*” ve “*duhân*” olarak anılmıştır. 17. yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı şairlerinden Ahmed Fasîh Dede’nin “*Tenbâkû-nâme*” adlı eseri bu konu hakkında ele alınmış mensur bir eser olmakla birlikte bazı küçük manzum parçalar da barındıran, önemli eserlerden biridir. Eserde Fasîh tömbeki üzerine birtakım değerlendirmeler yapmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda tömbekiyi şarap ile karşılaştırmış ve neticede tömbekiyi, şaraba tercih etmiştir¹⁹⁷. Aynı zamanda eserde şair tömbekinin kendine has özelliklerini şu şekilde anlatmıştır:

“.....Tömbeki/nargile lülesinin şeklinden dolayı, duman içe çekildiği sırada suyun fokurdayarak şekil alması, sayısız kıvrım ve katmanları olan güzellerin

¹⁹²DEVELLİOĞLU, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1255.

¹⁹³ŞEN, “Tütünle İlgili Kelimeler Üzerine”, s. 210.

¹⁹⁴ÖZTÜRK, Göksel, ÖZTÜRK, Gürcan “İstanbul’da Nargile Mekânları”, *Tütün Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 567.

¹⁹⁵BOZYİĞİT, “Nargile”, s. 395.

¹⁹⁶İÇLİ, Ahmet, “Fasîh’in Tenbâkû-nâmesi”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, t.y, C. 7, S. 31, s. 150.

¹⁹⁷İÇLİ, “Fasîh’in Tenbâkû-nâmesi”, s. 152.

saçı gibidir. Tömbekinin kamçısıyla çıkardığı o boğumlu ses bülbülün menekşe bahçesindeki güzel ve alçak sesle şarkı söylemesidir. Böylelikle ağza alındığında şeker kamışı tadıyla insana büyük bir zevk vermektedir. Tömbekinin kamçısı adeta halkârî/telkârî gibi işlenmiş olup bu ise tömbekinin süsü ve ziyetidir. Tütün yapraklarının düzenli bir şekilde sarılmasıyla oluşturulan tömbeki, bu yönüyle bağı yanık âşığa sevgiliden gelen ve ona mutluluk veren mektuplar gibidir. Tömbekinin marpucu, gül bahçesinin en görkemli taze fidanıdır ve bu bakımdan içen kişinin gönlünde yer edinmektedir. Tömbeki, karayağız bir Habeşidir ki gösterişiyle kadın erkek herkesi kendine âşık etmiştir. Yani tömbeki, içen kişi de tiryakilik oluşturmakta ve vazgeçilmez bir içecek haline gelmektedir. Tömbeki, eğlence meclislerinin vermiş olduğu şevkin ud ve miski amber gibi hoş kokularla birleşmesidir Son olarak tömbekinin dumanı, ilim ve irfan sahibi kişilerin sohbetlerini daha da koyulaştıran bir lütuf aracıdır.....¹⁹⁸.

Kısacası, 17. yüzyılda Osmanlı coğrafyasına gelen tütünün giderek kullanımının yaygınlaşması yasakları da beraberinde getirmiştir. Ancak daha sonra ise şeyhülislamın haram olmadığına dair fetva çıkartması tütünü gündelik yaşamın bir parçası haline getirmiş bu yüzyıl ile birlikte tütün artık nargile olarak kullanılmıştır. Halk tarafından yaygın bir şekilde kullanılan nargile bu yönüyle şairlerin ve yazarların dikkatini çekerek edebi metinlerde de işlenmiştir. Böylelikle çeşitli şiirlerde özellikleri, tanıtımı yapılan ve benzetme ögesi olarak da kullanılan tömbeki/tütün edebi metinlere de konu olmuştur¹⁹⁹.

VI. Kahve

Keyif verici içeceklerden biri de kahvedir. Kahvenin etimolojik olarak kökeni hakkında tam bir birlik söz konusu değildir. Bu konu hakkında birtakım yorumlar bulunmaktadır. Arapça kökenli bir sözcük olan kahve, sözlüklerde “*kahva*” veya “*qahwa*” olarak telaffuz edilmiştir. Şiirlerde ise şarap anlamında kullanılmıştır. Yemen’de kahveye “*bunn*” denilmiştir. Bu ise kahve çekirdeği ve kahve meyvesi anlamına gelmektedir. Kahvenin adını Güney Habeşistan (bugünkü Etiyopya)’nın bir bölgesi olan “*Kaffa*”dan aldığına dair görüşlerde bulunmaktadır. Kahve bitkisi bu bölgede yoğun olarak yetiştirilmektedir. Kaffa bölgesi ile kahvenin etimolojik benzerliği bu bitkinin bu bölgeden geldiği görüşünü desteklemektedir²⁰⁰.

¹⁹⁸İÇLİ, “Fasîh’in Tenbâkû-nâmesi”, s. 153.

¹⁹⁹İÇLİ, “Fasîh’in Tenbâkû-nâmesi”, s. 157.

²⁰⁰ŞAHBAZ, Selin, *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler, Kahvehanelerin Sosyal Yaşamdaki Yeri ve Önemi: Aydın Merkez Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2007, s. 4.

Öte yandan bazı araştırmacılara göre kahvenin içeni dinç tutma özelliğinin olması bunun Arapça güç ve kudret anlamındaki “*kuvve*” sözcüğünden gelme ihtimalini güçlendirmektedir. Ancak bu yaklaşım kimi araştırmacılara göre mümkün olmayan bir kanıdır²⁰¹. Kahve kelimesinin kökenine yönelik bir diğer yorum ise onun “*geheh*” “*koyu/ kara*” anlamına geldiği ve bu kelimenin İbranice olduğu ve daha sonra Arapça’ya geçtiği yönündedir. Ayrıca bazı araştırmacılar bu kelimenin “*iştah olmamak*” anlamına gelen “*qahiya*” fiil kökünden gelebileceğine dair birtakım fikirler de öne sürmüşlerdir²⁰². Etimolojik olarak farklı adlandırmalarla anılan kahvenin nasıl ve nereden çıktığı konusunda yeterince belge olmadığından bu konu hakkında bugüne kadar bilinen şeyler tamamen efsanevi bir mahiyet arz eder. Kahvenin tarihine ilişkin aslında üç tane efsane bulunmaktadır. Bu efsanelerin en yaygını bir keçi çobanı olan Khaldi’ye dayandırılmaktadır.

Yemende Khaldi adındaki bir çoban, otlatığı keçilerinin bazı geceleri çok canlı ve zinde olduklarını anlayınca bu durumu araştırır. Ancak kendisi işin içinden çıkamayacağını anlayınca, durumu bölgenin ünlü âlimlerinden birisine izah eder. Bu kişi, keçilerdeki bu değişikliğin sebebi olarak yedikleri otları gösterir. Yapılan inceleme sonucunda keçilerin yedikleri otlar içerisinde kahve bitkisinin olduğu ve bu bitkinin hayvanlara canlılık kazandırdığı ortaya çıkar²⁰³.

İkinci bir efsaneye göre; Kahve Ömer adındaki Şazili dervişi tarafından 1258 yılında Moka’da keşfedilir. Bulduğu bölgeden sürgün edilip ıssız bir çöle gönderilen derviş, uzun bir süre bu bölgede aç ve susuz yaşamaya devam eder. Ancak bir süre sonra bitkin düşen derviş açlığını giderebilecek bir şeyler bulma arayışına girer ve bu sırada o bölgede yer alan bir cins ağacın tanelerini kaynatır ve üç gün boyunca bu suyu içerek yaşamına devam eder. Dervişin bu hali arkadaşlarından ikisini meraklandırır ve bunun üzerine bu iki arkadaş dervişe yardım etmek için bu bölgeye gelir. Ne var ki arkadaşların her ikisi de buraya geldiği sırada uyuza yakalanmıştır. Bunlarda yakalanmış oldukları bu hastalığa karşı dervişin içtiği içeceği içerler. Sekiz gün boyunca hem derviş hem de arkadaşları bu içeceği içerek hastalıklarına derman bulurlar. Derviş ve arkadaşlarının yaşadıkları bu olay kısa süre içerisinde Moka’da duyulur ve halkın bu bitkiye karşı olan merakı artar, halk bu bitkiyi toplayarak kullanmaya başlar ve bundan sonra bütün hastalıklara derman

²⁰¹KUZUCU, KOZ, *Türk Kahvesi*, s. 25.

²⁰²TAŞTAN, Yahya Kemal, “Süfi Şarabından Kapitalist Meta’ya Kahvenin Öyküsü”, *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, Ankara 2009, C. 2, S. 4, s. 56.

²⁰³KUZUCU, KOZ, *Türk Kahvesi*, s. 28.

olarak bu bitkiyi kullanırlar. Böyle şifalı bir bitkinin derviş tarafından bulunması padişahın da dikkatini çeker. Bunun üzerine derviş padişah tarafından affedilerek yurduna geri döner. Kendisine şeyh unvanı verilerek bundan sonra Şeyh Ömer olarak anılmaya başlar²⁰⁴.

Son efsane ise Hz. Muhammed'e dayandırılır. Hz. Muhammed bir gün çaresi olmayan bir hastalığa yakalanır. Bir gece, Cebrail adlı melek dumanı tüten ve siyah olan bu içeceği şifa olması için Hz Muhammed'e getirir. Peygamber içtiği bu içecekten hemen şifa bulur. Bu efsaneyle kahve, peygamber tarafından kullanılan şifahi bir içecek olarak kabul edilir.²⁰⁵

Ortaya çıkışı efsanelere dayanan kahve, ilk zamanlarda insanların ekmek ihtiyacını karşılamak için kullanılmıştı. Habeşistan halkı tarafından ekmek olarak kullanılan kahve, kavurulduktan sonra un haline getirilir. Un halindeki bu kahvenin içerisine daha sonra su ve yağ katılır, karışım hamur halini alır ve fırına vermek suretiyle ekmek olarak yenilirdi. Kahvenin bu hali 500 yıl kadar uzun bir süre devam etmişti. 15. yüzyılda Habeşistan'dan Arabistan'a geçen kahve ilk zamanlarda Araplar tarafından da ekmek olarak kullanılmıştı. Fakat daha sonra kahvenin bu haldeki tadını beğenmeyen Araplar bunu içecek olarak kullanmaya devam etmişlerdi. Kahve, Arabistan ve Mısır yolu üzerinden 15. yüzyıl ortalarında Osmanlı'ya gelmiş ve burada keyif verici içecek olarak kullanılmıştı²⁰⁶. Kahve ilk olarak 1552 yılında özel amaçla kullanılmıştı. Kanuni'nin tahta geçişinin ilk yıllarında birçok çevre tarafından bilinen kahve, padişahın özel doktoru olan "Bedreddin el-Kûsûni" tarafından her derde deva olarak kabul edilmişti. İlaç olarak kullanılan kahve bu yönüyle tiryaka benzetilmiş ve tüketimi konusunda herhangi bir sakınca görülmemiştir²⁰⁷.

Kahvenin Osmanlıya ne zaman geldiğine dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bazı kaynaklara göre kahvenin İstanbul'a getirilişi ilk defa I. Selim'in Mısır Seferinden sonra olmuştur. Müslüman tüccarlar aracılığıyla Cidde, Kahire ve Yemen şehirlerinden İskenderiye deniz yoluyla İstanbul'a getirilen kahve, Eminönü'deki kahve depolarında işletildikten sonra İstanbul'un birçok bölgesine dağıtılmıştır. I. Selim döneminde kahvenin ismi duyulmuş ve kahve bu tarihten sonra

²⁰⁴D'OHSSON, M. de M., "Kahveye Dair, *Ehlikeyfin Kitabı*, hzl. Fatih Tıgılı, Kitabevi, İstanbul 2011, s. 72.

²⁰⁵ŞAHBAZ, *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler...*, s. 7.

²⁰⁶GÖKTAŞ, Erbil, "Osmanlı Döneminde Kahvehaneler, Kırathaneler ve Bunların İşlevleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1999, S. 11, s. 68.

²⁰⁷ŞAHBAZ, *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler...*, s. 10.

birçok bölgede içilmeye başlanmıştır. Başka kaynaklara göre kahvenin Osmanlı coğrafyasına gelişi ilgili bir diğer tarih ise Kanuni Sultan Süleyman zamanına yani 1543 yıllarına denk gelmektedir. Kahve ilk kez bu dönemde “Habeşistan Valisi Özdemir Paşa” tarafından Yemen yoluyla Rumeli’ye ve İstanbul’a getirilmiştir²⁰⁸. Bu konu hakkında birtakım kaynaklarda farklı tarihler verilmiş olsa da Kanuni döneminde kahvenin İstanbul’a girişinin olduğuna ve bu dönemde kahvenin tüketilmesi için birçok kahvehanelerin açıldığına dair veriler bulunmaktadır.

16. yüzyılın başlarından itibaren kahve, Osmanlı hayat tarzının önemli öğelerinden biri iken bu yüzyılın sonlarına doğru dönem dönem farklı gerekçelerle yasaklanmıştır. Kahvenin yasaklanmasındaki en önemli gerekçe olarak insan vücuduna zarar vermesi gösterilmiştir. Osmanlıda ilk kahve yasağı Şeyhülislam Ebusuud Efendi tarafından getirilmiştir. Ebusuud Efendiye göre kömürleşinceye kadar kavruan bu maddenin tüketilmesi İslamiyet’e göre uygun bir davranış olmadığından bu madde şeyhülislam tarafından haram kabul edilmiştir²⁰⁹. Hatta bir kişinin kuvvet için ve hazmı kolaylaştırdığı gerekçesiyle kahve içmesi bile helal değildir, mekruhdur. Kahvehanelere gidip meclis kuran, satranç, tavla gibi oyunlar oynayan ve kahve içen kişiler Allah katında Ehl-i İslam’a göre lanetlenmiştir²¹⁰. Ebusuud Efendi’nin vermiş olduğu bu fetva sonrasında İstanbul’a gelen kahve yüklü gemilerin dipleri delinmek şartıyla bu gemiler imha edilmiştir. Kahveye yönelik verilen olumsuz fetvalar sonrasında Osmanlı padişahlarının birçoğu bununla mücadele etmiştir. Buna göre II. Selim, III. Murat ve I. Ahmet dönemlerinde uygulanan kahve yasağı çok etkili olmamış ve kısa sürede kaldırılmıştır. IV. Murat dönemine bakıldığı vakit bu dönemdeki yasak ciddi manada uygulanmış ve Sultan IV. Murat yapmış olduğu baskınlar sonrasında kahve içenleri tespit etmiş ve bunları ölüm cezasına çarptırmıştır²¹¹.

Tüm bu yasaklara ve verilen cezalara rağmen Osmanlıda kahve tüketimi engellenememiş; hatta büyük kentlerin pazarlarında kahve satışından alınan ve tahmis-i kahve olarak adlandırılan vergi, devletin önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Şöyle ki; kahve giderek itibar kazanmış, IV. Mehmet zamanında saray içeceği olarak kullanılmıştır. Her şeyin belli usuller ve kurallar dâhilinde işlendiği

²⁰⁸ŞAHBAZ, *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler...*, s. 10.

²⁰⁹EMEKSİZ, Abdulkadir, “İstanbul Kahvehaneleri”, *Karaların ve Denizlerin Sultanı İstanbul*, hzl. Filiz Özdem, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, C. 2, s. 124.

²¹⁰DÜZDAĞ, *Şeyhülislam Ebusuud Efendi Fetvaları Işığında...*, ss. 148-149.

²¹¹EMEKSİZ, “İstanbul Kahvehaneleri”, s. 124.

sarayda, kahve ve ikramı da bir adap ve erkân içerisinde gerçekleştiriliyordu. Bunun için de kahveocağı kurularak başına kahvecibaşı tayin edilmişti. Kahvecibaşının görevi padişaha kahve hazırlamak olup bu işi emrindeki kahvecilerle beraber adeta özel bir törenle yapardı²¹².

Osmanlıda keyif verici içecek olarak kullanılan kahvenin önceleri yasaklanıp haram olduğuna dair fetvalar verilmişse de kahve saray hayatına ve Osmanlının gündelik hayatına kısa sürede girmiş, bu içeceğin kullanımı yaygın bir hal alınca kahvehane denilen mekânlar ortaya çıkmıştır. Kahvehaneler de kahve içmeye gelen tiryakiler için sohbet ortamı sağlamıştır.

Kahvenin şeyhülislam tarafından yasaklanması ve kahvehanelerin kapatılması konusu sadece tarihi kaynaklarda değil edebi eserlerde de yer almıştır²¹³. Hatta rengi, kokusu, yasaklandığı süreç ve kendine has sunumuyla kahve, klasik Türk şiirinde yer edinmiş ve kahvenin bu yönleri şiirlerde daha çok mecaz ve benzetme yoluyla ele alınmıştır²¹⁴. Tarihi kaynaklarda kahve ve kahvehaneye yönelik bilgiler olayın daha çok sosyal yönünü belirtmektedir. Yani tarihçilerin vermiş olduğu bu bilgiler kahve ve kahvehanenin devletle olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Edebi metinlerde ise şairlerin vermiş olduğu bilgiler kahve ve kahvehanelerin daha çok gündelik hayatına yöneliktir. Bu eserler, kahvenin gündelik hayatını gözler önüne sererek ve bunun hayata kattığı canlılığı yansıtmıştır²¹⁵.

Klasik Türk şiirinde kahve konusunu ele alan divanlar bu konu hakkında zengin bilgiler içermektedir. Bu divanlar, kahvenin Türk kültür dünyasındaki yeri ve önemine dair birtakım bilgiler de sunmaktadır. Divanlarıyla ünlü olan 16. yüzyıl şairlerinden Ahmet Nâmî divanlarında kahveden çokça bahsetmiştir. Şair divanlarında kahvenin daha çok kökeni, fiziki özellikleri ve kokusu üzerinde durmuştur. Aşağıdaki kıtada ise kahveye olan düşkünlüğünü dile getirmiştir:

“Kahve-i rû-siyehi bun sanur idüm Nâmî
Meger ol rind-i Üveysî imiş aslı Yemenî
Âşinâdur gibi gâlib nefes-i Rahmâna

²¹²AYGÜN, Cengiz, “Sohbetin Olmazsa Olmazı Kahve”, *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, 2016, S. 26, s. 152.

²¹³AÇIKGÖZ, Namık, “Kahvenin Edebi Serüveni”, *Osmanlı Kültür ve Sanat*, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C. 9, s. 151.

²¹⁴YALAP, Hakan, “Klasik Türk Edebiyatı Işığında Edebiyat ve Kültür Tarihimizde Kahve ve Kahvehaneler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2017, C. 6, S. 3, s. 1909.

²¹⁵AÇIKGÖZ, “Kahvenin Edebi Serüveni”, s. 151.

Cân meşâmına irişdürdi şemîm-i Kareni”²¹⁶.

Kanuni döneminde şairler sultanı unvanı alan Bâkî aşağıdaki beyitte 16. yüzyılda kahvenin yaygın bir şekilde kullanıldığını söyleyerek gönül sahibi insanların hüznünlü oldukları anda içtiği kahve ve afyon şurubu ile neşe bulduklarını ifade etmektedir:

“Dil-i mahzun bulurdı kahve vü berş ile Bâkî zevk

Dirigâ aradan zevk-i dil-i mahzûn ise gitdi”²¹⁷.

Ancak Türk kahvesinin Osmanlı Devleti’nde ehl-i keyf arasında bu kadar yaygın olması ciddi çekişmelere ve büyük tartışmalara neden olmuştur²¹⁸. Bir zamanlar kahve mey olarak kabul edilirken kahvehaneler meyhane olarak kabul edilmiştir. Bu durum bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Toplum içerisinde görülen bu tartışma haliyle şairlere de yansımıştır. Bazı şairler mey ve meyhane olarak gördüğü kahveyi ve kahvehaneleri kötülerken, bazı şairlerde kahve ve kahvehaneyi övmüşlerdir²¹⁹.

Bu bağlamda Nev’î aşağıdaki kıtada edebi sanatları da kullanarak kahveye övgüde bulunmuştur:

“Muhtesib kahve-furûşa ne ta’aadi eyler

Yoksa kâfir mi olur içse Müslüman kahve

İRte derse çıkamaz gice kitaba bakamaz

Eğer içmezse müderris iki fincan kahve”²²⁰.

16. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Belîği ise ilk beytinde şarabı, kahveye tercih etmiş olsa da aşağıdaki gazelinde, kahveyi şarapla mukayese ederek kahveyi övmüştür:

“Kahvenün bâde gibi gerçi ki yokdur anı

Isıcakdur o kara yüzlinün ammâ ki kanı

Misli mânendi mi var müşteri kızdurmakda

Isıcak yüzi göricek her kişi ister anı

Puhtedür bâde gibi gördi igen hâm değül

Şeyh u şabûn ana bir pâre ııındı cânı

Kâtı’-ı demdür anunla dimenüz dem olmaz

²¹⁶YALAP, “...Kültür Tarihimizde Kahve ve Kahvehaneler”, ss. 1909-1910.

²¹⁷YALAP, “...Kültür Tarihimizde Kahve ve Kahvehaneler”, s. 1911.

²¹⁸YALAP, “...Kültür Tarihimizde Kahve ve Kahvehaneler”, s. 1911.

²¹⁹AÇIKGÖZ, “Kahvenin Edebi Serüveni”, s. 151.

²²⁰AÇIKGÖZ, “Kahvenin Edebi Serüveni”, s. 151.

Kase kase içelüm nolsa gerekdür kanı
 Mısır u Şam u Haleb'i gezdi gelicek Rum'a
 Ayağın aldı şarabun o cihan fettânı
 Nakde mâyl olup ortada gezer akçalaşır
 Bilmezem kahvecinün kahbe midür oğlanı
 Söyle ol rû-siyehün bana ne keyfiyyeti var
 Ey Belîği akıdur ayağına yârânı"²²¹.

Divan şairlerinden olan Bağdadlı Rûhî de kasidelerinde ve gazellerinde kahveyi konu almış ve gazellerinin birinde kahvenin olumlu yönüne değinerek kahve içen ve kahvehaneye giden kişilerin mutlu olduklarını dile getirmiştir. Görüldüğü üzere, kahve taraftarı olan şairler kadar kahveye muhalif olan şairler de vardır. Bunlar da eserlerinde özellikle meyhanelerin kapatılması ve bunun sonucunda kahvehanelere yönelmenin verdiği üzüntülerini anlatmışlardır. Bu şairler, şiirlerinde kahvenin gittikçe şarabın yerini aldığını ve kahvenin içkiye göre daha çok içildiğini ifade ederek, şarabın zevk verici, kahvenin ise hüznün ve keder verici özelliği olduğuna inanmışlardır, soruna kahve ve şarabın fonksiyonları açısından bakıp şarabın tarafını tutmuşlardır²²². Öyle ki şairler kahvenin toplum hayatına getirdiklerine kayıtsız kalmamış, kahveye taraftar olanlar kadar muhalif olanlar da görüşlerini şiirler aracılığıyla aktararak edebiyatta farklı bir şiir imajı oluşturmuşlardır.

VII. Boza

Çok eski dönemlerden bu yana yapılan bu içeceğin hammaddesini arpa, buğday, çavdar, darı, mısır ve yulaf gibi tahıl ürünleri oluşturmaktadır. Boza bu tahılların birtakım işlemlerden geçip fermente edilmesiyle elde edilen bir tür içecektir. Boza aslında Farsça bir kelime olup "*buzze*" yani darı anlamına gelmektedir²²³. Birçok dilde farklı anlamlarda kullanılan boza Arapçada "*bûza*", Yunancada "*bozas*", Bulgarca, Hırvatça, Macarca, Sırpça ve Arnavutçada "*boza*", İngilizcede "*boza*" veya "*bosa*" şeklinde geçmektedir. Aynı şekilde Moğol dilinde de "*bodso*" şeklinde telaffuz edilen bozanın Soğd diline kadar uzandığı

²²¹AÇIKGÖZ, "Kahvenin Edebi Serüveni", s. 152.

²²²AÇIKGÖZ, "Kahvenin Edebi Serüveni", ss. 157-158.

²²³KOÇ, ÜMİT, "Klasik Dönem Osmanlı Ülkesinde Boza", *Acısıyla Tathısıyla Boza*, Ed. Ahmet Nezih Turan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 59.

söylenmektedir²²⁴. Uygurlarda boza, bira ve şaraba karşılık gelmekte ve “bor” ifadesi ile kullanılmaktadır. Karahanlı devrinin ünlü sözlüğü Divan-ı Lügati’t Türk ise “bengiye” boza olarak tanımlamaktadır²²⁵. Aynı zamanda boza, Kafkas halklarından olan Karaçay Malkarlılar tarafından tören içeceği olarak da kullanılmaktadır. Buna göre bu halk kutlamalarında bozayı tören içeceği olarak sunmakta, boza ve bozayı yapan kişiyi de övgü dolu söyleşilerle kutsamaktadırlar ve bozaya yönelik yapılan bu söyleşiye de “algış” demektedirler²²⁶.

Bir Türk içeceği olan bozanın kullanımı giderek geniş coğrafyalara yayılmıştır. Bozanın kısa sürede geniş coğrafyalara yayılmasındaki en büyük etken Türk göçleridir. Böylelikle Akdenizli tüccarlar tarafından deniz yoluyla Kafkaslara oradan da Asya’ya ulaşan boza özellikle Türklerin yoğun olarak bulunduğu Anadolu, Balkan ülkeleri, Kafkasya, Kırım, Türkistan ve bazı Arap ülkelerinde 11. yüzyıldan bu yana bilinmekte ve tüketilmektedir. Tarihi süreç içerisinde kullanımı gittikçe çoğalan boza Selçuklular tarafından da bilinmekteydi. Bu dönemde sevilerek içilen bu içecek arpa ve darının testi içinde olgunlaşması sonucunda elde edilir ve buna “bekni” adı verilirdi²²⁷.

Birçok kaynakta Türklerin çok eski dönemlerden beri boza ürettiği ve içtiği belirtilmiştir. Hatta bu geleneğin Osmanlılara da yansıdığı görülmüştür. Fatih Sultan Mehmet’in en sevdiği içeceklerden biriside bozaydı. Bu döneme ait saray muhasebe defterlerinde padişahın bozası için alınan darı ve testiler hakkında birtakım bilgilerin var olması padişahın boza düşkün olduğunu kanıtlamaktadır. Hatta bu defter içerisinde bu dönemde bir kereye mahsus olmak üzere saraya 51 testi boza alındığına dair bilgi de yer almaktadır. Fatih’ten sonra da sarayda boza tüketimi devam etmiştir. Mesela IV. Murat dönemine ait kayıtlarda bozanın padişah mutfağının 16. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulan helvahane kısmında yapıldığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu arada yalnız sarayda değil taşradaki şehzade sancağı saraylarında da boza içilmektedir. Mesela III. Murat ve III. Mehmet’in art arda sancakbeyliği ettikleri Manisa sarayının harcamaları içerisinde 1595 yılı “Baha-i maye-i boza” adlı boza

²²⁴ÖCALAN, Hasan Basri, “Bursa’da Boza ve Tarihi Bozahaneler”, *Acısıyla Tatlısıyla Boza*, Ed. Ahmet Nezih Turan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 110.

²²⁵TURAN, Ahmet Nezih, “Bozayı Kurcalamak”, *Acısıyla Tatlısıyla Boza*, Ed. Ahmet Nezih Turan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 18.

²²⁶İGÜS, Esmâ, “Balkanlar’dan Anadolu’ya Boza ve Türleri ile Türkiye’deki Balkan Kökenli Bozacılar”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, S. 1, C. 6, s. 102.

²²⁷İGÜS, “Balkanlar’dan Anadolu’ya Boza ve Türleri...”, ss. 102-103.

mayası giderlerinin varlığı bunun delilidir²²⁸. Öte yandan içki yasaklarının başladığı Kanuni dönemine kadar yaygın olarak kullanılan boza, bu yasaktan nasibini almış ve bu dönemde boza içenlere gerekli cezalar verilmiştir. Buna rağmen Evliya Çelebi yazmış olduğu Seyahatnamesinde Osmanlı'da bozacılık kültürünün yaygın olduğunu belirtmektedir. Evliya Çelebi, 300 dükkân ve 1005 bozacısıyla 17. yüzyıl İstanbul'unda boza kültürünün önemli bir yeri olduğunu kaydeder. Evliya Çelebi'ye göre "bozacılar orduda gayet lazımlı kavimdir bozaya sekir verecek miktarda içmek haramdır ama şarap gibi katresi haram değil yani sekir vermeyecek kadar içmek mübahdır"²²⁹. Metin And ise "16. yüzyılda İstanbul, Kent-Saray-Gündelik Yaşam" adlı eserinde 16. yüzyılda İstanbul'daki boza kültüründen bahsederek 16. yüzyıl siyasi iktidarının bozahanelere eleştirel bir gözle baktığını şu cümleleriyle belirtmektedir²³⁰:

Bozacılar, darının mayalanmasıyla elde edilen ve içine hindistancevizi katılarak tatlandırılan koyu kıvamlı ve ekşi bir tada sahip ve bir tür içki olan bozanın içildiği mekânlardır. İçerisinde az bir miktar alkol bulunduran boza, üzümden yapılmayıp tahıldan yapıldığı için içilmesinde herhangi bir sakınca yoktur yani günah değildir. Bozacılara genellikle Tatarlar ve alt tabakadaki kişiler gittiği için buralara gidip bu kişilerle muhatap olmak doğru değildir. Buralara sık sık gidip ekşi boza içmektense arada bir gidilmelidir Yani ekşi boza içmek yerine kişinin kendi evinde tatlı boza içmesi daha iyidir. Bu yüzden fetva ile ekşi bozanın içilmesi yasaklanmış ve bozahanelere giden kişi meyhaneye gitmiş kadar suçlu sayılmıştır²³¹.

Aynı zamanda 1567 yılında çıkartılan divan kararlarının birçoğunda İstanbul'daki meyhanelere, şaraphanelere hatta bozacılara, çay ve kahvehanelere yönelik yasaklar da bulunmaktadır. Bunun üzerine çıkartılan kararlar ile şaraphaneler, meyhaneler, kahvehaneler kapatılarak boza dâhil mayalanma yoluyla edilen bütün içecekler yasaklanmıştır²³².

Bozahaneler zamanla hukuki ve toplumsal konumu tam olarak belli olmayan bir kurum haline gelmiştir²³³. Bu nedenle meyhanelerle birlikte bozahanelerde

²²⁸TURAN, "Bozayı Kurcalamak", ss. 22-23.

²²⁹EREN, Ercan, "Bira Yoksa Bozada mı Yok", *Acısıyla Tatlısıyla Boza*, Ed. Ahmet Nezihi Turan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 42.

²³⁰Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde devletin bozahanelere yönelik bazı düzenlemeler yaptığına ve bazı bozahanelerin kapatılmasına dair belgeler mevcut olup içlerinde rakı ve şarap satılacağı gerekçesiyle bozacı dükkânlarının kapatılması emredilmiştir. B.O.A., MD 7 No: 1453, s. 136.

²³¹AND, *16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam*, s. 169.

²³²AND, *16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam*, s. 88.

²³³HATTOX, ...*Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğudaki Kökenleri*, s. 107.

kapatılmıştır. Bozahanelerin kapatılmasının diğer bir nedeni ise kahvehanelerde olduğu gibi bozahanelerde de devletin iktidarını sarsacak bazı söylentilerin ortaya çıkması burada bazı kişilerin gizlice içki satmalarıdır. Aynı zamanda içki yasağının sıkı olduğu dönemlerde içki yasaklarının boza ile delinmesi bozahanelerinde kapatılmasını beraberinde getirmiştir²³⁴.

Bozanın bira olduğu ve bugünkü bilinen biranın öncesi olduğu şeklinde birtakım yaklaşımlar bulunmaktadır. Bozanın içki yasakları içerisinde yer alması ve özellikle ekşi bozanın sarhoşluk veren içkiler arasında görülmesinden dolayı Ercan Eren biranın ve bozanın tarihinin ortak olduğunu söylemiştir. Hatta bozayı biranın atası ve tarihteki gizemli akrabası olarak kabul etmektedir²³⁵. Robert Matran da bozanın arpa veya darıdan yapıldığını söyleyerek biraya yakın bir içecek olarak kabul etmektedir. İstanbul'da boza yapan özel imalathanelerin yanı sıra devlet imalathanesinin olduğunu da belirtmektedir²³⁶.

Bozahaneler, Osmanlının devlet hazinesine gerek endüstrisi gerekse ticareti yönünden önemli gelir sağlamıştır. Bu bakımdan bozahanelerin 1476 yılı 28 Ocağında 19 Eylül'üne kadar 7 ay 19 günlük iltizam bedeli 300.000 akçe olup daha sonra bozahanelerin yıllık işletme bedeli de dikkate alınmış ve bozahanelerden elde edilen gelir bu yıl içerisinde 400.000 akçeyi aşmıştır. Böylelikle bozahanelerin devlet hazinesine getirdiği gelir zamanla artmış yıllık para miktarı bayağı yüksek bir meblağı bulmuştur²³⁷.

²³⁴Bursa 'da salihler ve ileri gelenler meclise gelip Osmanlı ülkesinde meyhane ve bozahaneler eskiden hattı hümayun ile yasaklanmış iken Bursa'da halen varlıklarını devam ettiren bozahane dükkânlarının var olduğunu bildirmişlerdir. Ve bu bozahanelerin fesat yuvası olduğu insanların buraya gelip bozaya gizlice rakı ve şarap katarak sarhoş olup kavga ve gürültü çıkardıkları ortaya çıkmıştır. Günaha sebep olduğu ve eşkıyalığa meydan verdiği üzere zikr olunan bozahanelerin işletilmesi yasaklanmıştır. Bk. B.O.A., C.BLD. Dosya No: 127, Gömlek No: 6341.

²³⁵EREN "Bira Yoksa Bozada mı Yok", s. 42.

²³⁶MATRAN, Robert, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1991, s. 211.

²³⁷AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1539)*, Ankara, Barış Yayıncılık, 1999, II. s. 205.

Tablo 1. Klasik Dönem Önemli Boza ve Şarap Üretim Merkezleri ve Gelirleri

Üretim kolları	Üretim merkezleri	Senelik gelirler akçe	Ortalama gelir akçe
	Bursa	78.333	
Bozahane	Edirne	53.343	
	Filibe	16.666	169.342
	Üsküb	12.000	
	Ahlat	9.000	
	Mardin	52.000	
	Bitlis	50.000	
Meyhane	Van	48.000	223.333
	Hısn-ı Keyf	40.000	
	Halep	33.333	

KOÇ, ÜMİT, “Klasik Dönem Osmanlı Ülkesinde Boza”, *Acısıyla Tatlısıyla Boza*, Ed. Ahmet Nezih Turan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 67.

Boza bir dönem yasaklı içecek olarak görünse de tablo1’de belirtilen örneklerden de anlaşılacağı üzere boza içme geleneği Osmanlı ülkesinin pek çok bölgesinde sosyal hayatın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Ancak ülkenin bazı bölgelerinde bu içkinin hiç bilinmediği veya bu bölgelerin damak zevkine hitap etmediği için tüketilmediği görülmüştür²³⁸.

Bozanın zaman zaman şairlerin mısralarında da yer aldığı görülebilir. Fatih Sultan Mehmet döneminin en sarhoş şairi Melihi bu dönemde içki yasaklanınca içki içmekten vazgeçerek tövbe etmiştir. Ancak Melihi’nin bu durumu fazla uzun sürmemiştir içki yerine bu kez de boza içmeye başlamıştır. Fakat bozada şarabın tadını bulamayınca şu beyiti yazmıştır:

“La’net olsun bûzeye vû bege

Âferinler şarâb-ı gül-reng’e”

Bu beyitte şair bir taraftan bozayı alaylı bir şekilde yererken diğer taraftan da şarabı övmüştür. Bir başka şair Mantıkîde;

“Ne bâr-ı minnet-i Arnavûdân-ı bûze fûrûş

²³⁸KOÇ, “Klasik Dönem Osmanlı Ülkesinde Boza”, s. 69.

Ne kayd-ı şîve-i hammâr u nâz-ı pîr-i mugân” diyerek boza satan kişilerin Arnavut olduğunu belirttikten sonra şarap satıcıları ile bozacıları kıyaslayarak bozacıları şikâyet etmiştir²³⁹.

Aynı zamanda şarap bağımlılarının içki ihtiyaçlarını karşılamak için bozahanelerde ekşi/acı boza içtikleri, bu mekânlarda türlü rezaletler çıkardıkları şiire de yansımış bir bilgidir. Mesnevi geleneğinin önemli şairlerinden Taşlıcalı Yahya Bey bu konu üzerinde durmuş, satranç oynarken kavgaya tutuşan rakiplerini kebab artıklarıyla beslenen bozahane köpekleriyle bir tutmuştur. Eskiden çoğu zaman satranç taşları kemikten yapıldığı için bozahane köpeklerinin yediği kemikler arasında bir bağlantı kuran şair, rakiplerinin satranç oynarken kavga gürültü çıkarmasını bozahane ayyaşlarının rezaletine benzetmiştir:

“Kaçar ağyâr oynaya satranç
Ceng olur ara yirde hayli zaman
Bir iki üstühân için talaşur
Boza-hâne kilâbı gibi hemân”²⁴⁰.

Kısacası bir Türk içeceği olan boza, Osmanlının gelişme çağında, şehir kültürüne ve ekonomisine önemli katkılar sağlamıştır. Yükselişin sonu çöküşün başı olarak nitelendirilen XVI. yüzyıl sonlarına gelindiğinde bozahaneler artık şarap ve ekşitilmiş bozanın satıldığı fitne ve fücurun kol gezdiği güvensiz mekânlar olmuşlardır. Bu mekânlarda hem içki içilmesi hem de buralara berduş ve ayyaş takımının, yozlaşan yeniçeri ve suhte taifesinin ve kanlı Celalilerin gelmesi bozahanelerin meyhane gibi işlev görmesine neden olmuştur. Durum böyle olunca devlet bu şer yuvalarını kapatmak için gayret göstermiştir. Ancak XIX. yüzyılda boza, alkolsüz olmak şartıyla tekrar halk arasında yaygın olarak kullanılmıştır²⁴¹.

²³⁹ÖCALAN, “Bursa’da Boza ve Tarihi Bozahaneler”, ss. 113-115.

²⁴⁰CEYLAN, Ömür, “Türk’ün Vefalı İçeceği Boza”, *Acısıyla Tatlısıyla Boza*, Ed. Ahmet Nezihi Turan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 53.

²⁴¹KOÇ, “Klasik Dönem Osmanlı Ülkesinde Boza”, s. 73.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI VE İÇKİ

I. Osmanlıda İçki Kültürü

Osmanlıdaki içki kültürünün ortaya çıkışı Anadolu Selçuklu Devleti'ne dayandırılabilir. Arap ve İslami İran medeniyeti ile temas içerisinde olan Selçuklular, Anadolu'ya geldiklerinde eski olan ve İslami olmayan medeniyetin kalıntılarıyla yani Bizans kültürüyle karşı karşıya gelmiştir. Dolayısıyla Selçuklu hükümdarları, Bizans prensesleriyle evlenerek Batıdaki komşularıyla yakın ilişki kurmuş ve Bizans sarayı adetlerine alışmışlardır. Kısa süredeki bu yakın ilişki birtakım etkilenmeleri de beraberinde getirmiştir. Fakat söz konusu etkilenme ciddi bir boyutta gerçekleşmemiştir. Türkler hem eski yaşam tarzlarını kolay değiştiremediklerinden hem de İslam medeniyetini her şeyden üstün tuttuklarından büyük bir etkilenme yaşamamışlardır. Öte yandan Moğolların istilaları sonucunda Harezm, Türkistan ve İran'dan kaçan âlim ve sanatkârlar Anadolu Selçuklu topraklarına yerleşmiş ve bu durum hükümdar ve halk üzerinde İran etkisinin oluşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Anadolu Selçuklu hükümdarlarının özel ve eğlence hayatları üzerinde Bizans kültürü değil de İran kültürünün etkili olduğu görülmüştür²⁴².

XI. yüzyıl İslam dünyasında Türk hanedanlarının üstünlük kazandığı yeni bir dönemdir. Çünkü bu dönemde İrani gelenek ile İslam arasında bir dengelenme ve uzlaşma durumu ortaya çıkmıştır. Bu dönemde sultanlar bir taraftan ulemayı desteklemek için vakıflar ve medreseler kurarken diğer taraftan da saraylarında, işret meclislerinde nedimleriyle bozulmamış İrani geleneğini sürdürmüşlerdir. IX. ve XIII. yüzyıllar arasında ise İranlı ve Türk hanedanlar, İslam dünyasında yükselmeye başlayınca adap (edep) konusunda yazılan eserlerin muhtevasında gelişmeler olmuştur. Daha önceleri hükümdarlar ve devletin ileri gelenleri için saray, içki meclisleri adabı hakkında eserler yazılmazken bu yüzyıldan sonra yazılmaya

---

²⁴²KÖPRÜLÜ, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, ss. 190-193.

başlanmıştır. Bu eserlerin ana temasını eski İran kültürü oluşturmuştur. Bu kültürden etkilenen Selçuklular, bunun Osmanlıya taşınmasında önemli rol oynamıştır. Bilhassa saray çevresinde benimsenen bu eski İran, Hind ve Yunan kültür gelenekleri Osmanlıda içki kültürünün çıkışı ve gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir²⁴³.

Selçuklu ve Osmanlı kültürü üzerinde etkili olan İrani geleneğini, ahlaki-etik yazılarda, idare başındakiler ve yüksek kültür çevreleri için yazılan edebi-eğitsel eserlerde, hükümdarlara, idarecilere, aydınlara ve yöneticilere devlet siyaseti hakkında bilgiler veren nasihatname tarzında yazılmış eserlerde görmek mümkündür. Bu bakımdan Firdevsi'nin Şâhnâmesi, Nizamülmülk'ün Siyâsetnâmesi ve Keykâvûs'un Kâbüsnâmesi İran geleneğini en iyi yansıtan eserlerdendir. Firdevsi halk arasında eski İran efsanelerini toplayıp oluşturduğu Şâhnâme adlı eserinde işret meclislerinin kurulduğu güzel bahçelerden bahsetmiştir²⁴⁴. Nizamülmülk ise eserinde içkili eğlenceleri devlet töreni olarak resmileştirmiştir. Ve bu eğlenceleri Türk devlet geleneğinde çok önemli bir yere sahip olan toy ve şölen geleneği olarak kabul etmiş ve bunu İrani gelenekle bağdaştırmıştır²⁴⁵.

Emîr Keykâvûs b. İskender b. Keykâvûs'un 1082 yılında kaleme aldığı, dördüncü çevirisi Mercimek Ahmet tarafından yapılan Kâbüsnâme ise işret meclislerinde olması gereken davranış biçimlerini bilhassa nedim ve şairlerin katıldığı işret meclisi adabını ayrıntılı bir şekilde anlatan en eski eserlerdendir. Kâbüsnâme'de işret meclisi, şarap içme adabı üzerinde durulur. "Aslında şarap içme dine aykırıdır ve halk iyi görmez; ama gençler şarap içmekten kendilerini alamaz" diyen Keykâvûs, işret meclisinde şarap içmek yasak olmasına rağmen bunun bir gelenek halinde devam ettiğini söyler²⁴⁶. Daha sonra ise şarap içme adabına yönelik öğütlerde bulunur²⁴⁷.

Osmanlı padişahlarının sözü edilen içki meclislerine ilgi gösterip göstermediği çoğu kez tartışılan bir konu olmuştur. Ancak hiçbir kaynakta bu konu hakkında net bir şey söylenememiştir. Bu konu hakkında Ahmet Akgündüz Osmanlı padişahları arasında içki içmeyip İslam'ın bütün düsturlarına uyan veliyullah kimseler bulunduğu gibi İslam'ın esaslarına muhalefet edip içki içen şahıslar da

²⁴³İNALCIK, Halil, *Has Bağçede 'Ayş u Tarab...*, ss. 9-11.

²⁴⁴İNALCIK, Halil, *Has Bağçede 'Ayş u Tarab...*, s. 4.

²⁴⁵NİZAMÜLMÜLK, *Siyasetnâme*, hzl. Sadık Yalsızuçanlar, İstanbul, Antik Dünya Klasikleri, 2007, ss. 116-117.

²⁴⁶İNALCIK, Halil, *Has Bağçede 'Ayş u Tarab...*, ss. 14-19.

²⁴⁷Geniş bilgi için bk. İLYASOĞLU MERCİMEK AHMET, *Kabusnâme*, hzl. Atilla Özkırmı, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1980, I-II, ss. 85-90-161-165,

olduğunu belirtir. Bazı tarihi ve edebi kaynaklarda geçen içki ile ilgili birtakım ifadeler, Osmanlı Devletinde içkiyi tamamen serbestmiş gibi göstermektedir. Oysaki Osmanlı padişahları en zor zamanlarında bile içki içmeyip İslam'ın hükümlerine karşı saygılı davranmışlardır²⁴⁸. Hatta şer'i hükümlere karşı gelip içki içenlere gereken cezalar uygulanmıştır. Halil İnalçık ise “*Has Bağçede Aş u Tarab*” adlı eserinde Fatih Sultan Mehmet'in saray bahçelerinde ve İran tarzı köşklere içki meclisleri düzenlediğini ve onun nedimleriyle birlikte burada içip eğlendiğini söyleyerek bunun aksini savunmuştur²⁴⁹.

Araştırmacıları bu konu üzerinde tartışmaya götüren en büyük etken padişahların, şairlerin ve şeyhülislamın yazmış oldukları şiirlerdir. Çünkü bu şiirler, onları sanki içki düşkünümüş gibi göstermektedir. Halbuki divan şiirinin türlerinden olan gazelin konuları sürekli belirlidir. Eğer bir şair gazel yazacaksa çoğunlukla tabiat, kadın, aşk, içki vb. konularını işlemek zorundadır²⁵⁰. Dolayısıyla bütün şairlerin, padişahların, şeyhülislamın, müderrislerin, kadıların vs. şiirlerinde bu konulardan bahsetmesi normal bir durumdur. Şiirlerinde bu konuları ele aldı diye bu kişileri şarap içmekle suçlamak veya şarap içmeyi şairliğin vazgeçilmez davranış biçimi gibi göstermek doğru değildir²⁵¹.

Şiirlerinde Avni mahlasını kullanan Fatih Sultan Mehmet, kadın aşk ve şarap üzerine şiirler yazan usta bir şairdir. Bu durum Fatih'in şarap içen ayyaş bir kişiliğe sahip olduğuna dair yorumlar yapılmasına neden olmuştur. Yalınkılıç, bugüne kadar Fatih hakkında bu tür rivayetleri Batılı tarihçilerin uydurduğunu söylemiş ve onların ellerinde Fatih'in içki içtiğine dair herhangi bir kanıt bulunmadığını belirtmiştir²⁵². “Gazel tarzının konusu sevgili ve şarap methidir” diyen Ahmet Atilla Şentürk, “*Fatih Şarap İçer miydi?*” adlı makalesinde bu konuların İslam öncesi Arap şiirinin kurallarını aksettirdiğini söylemiştir. Billhassa İslam sonrasında, İran ve Osmanlı edebiyatlarında “*şarap*” hakiki veya mecâzi aşkın sembolü olarak karşımıza çıkarken “*sevgili*” kavramı ise gerçek anlamda Allah'ı, Peygamberi, devrin padişahını, sevilen şahsiyeti veya şairin mürşidini sembolize etmektedir şeklinde bir

²⁴⁸ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999, s. 57.

²⁴⁹ İNALCIK, Halil, *Has Bağçede 'Aş u Tarab...*, ss. 286-287.

²⁵⁰ YALINKILIÇ, İlhami, “Fatih Hem Şâirdi; Hem Şarap İçmezdi”, *Tarih ve Medeniyet*, Temmuz 1997, S. 40, s. 11.

²⁵¹ YALINKILIÇ, Fatih Hem Şâirdi; Hem Şarap İçmezdi”, s. 12.

²⁵² YALINKILIÇ, Fatih Hem Şâirdi; Hem Şarap İçmezdi”, s. 12.

ifade kullanmıştır²⁵³. Ayrıca Şentürk, Fatih'in şarapla ilgili gazelini çevirerek Fatih'in şarap içtiğine dair yapılan tartışmalara açıklık getirmiştir:

“.....Şarabın cana can katicılığı senin dudağına benzetildiği için gönülde şarap arzusu sürekli artar. Ey saki! Bahar oldu, güller açıldı; kadeh getir çünkü bu mevsim şarap içmeyi gerektirir. Bana aydınlatıcı olarak sakinin yanağı, ayın ışığı ve şarabın parlaklığı yeter, ayrıca muma ihtiyacım yok. Başımda itibarsızlık toprağı, elimde köhne kase (gezer dururum), bu zamanda benim gibi bir şarap dilencisi nerde var? Ey Avni? (Fatih'in Mahlası) Gece yol üstünde sarhoş düşüp kalarak paranı çaldırdın; elinde şarap alacak ne kaldı?.....”²⁵⁴.

Bunların yanı sıra Şentürk, “birçok toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da çarpık fikirler olabilir ve olmuştur da; ancak bu gibi şiirler bu konuda delil teşkil etmeyen vesikalardır.” diyerek tartışmalara son noktayı koymuştur²⁵⁵.

II. Osmanlıda İçki Tüketimi

A. Müslümanların İçki Tüketimi

Bazı dönemlerde içki dertleri yok eden insanın içini ferahlatan ve insana keyif veren mucizevi bir içecek olarak görülmüştür²⁵⁶. Ancak, söz konusu Müslümanlar olunca Osmanlılar bu konuda daha titiz davranmış ve İslamiyet'i resmi bir din olarak kabul ettikleri için içki konusunda İslami esasları uygulamaya çalışmışlardır. Bu bakımdan Müslümanların içki içmesi, üretmesi ve içki satmak için mekân işletmeleri yasaklanmıştır. İslam'ın içki konusunda uygulamış olduğu bu yasak, farklı yıllarda Osmanlı'ya gelen seyyahların ve elçilerin Türklerin içki tüketimi konusunda birtakım yorumlarda bulunmasına neden olmuştur. Bir seyyah olan Jean Thévenot'a göre

“.....Türkler normal olarak yemek esnasında içki içmezler yemekte her zaman içtikleri içecek sudur. Her ne kadar şarap onlara Kur'an tarafından yasaklanmış olsa da şarap içenlerin sayısı oldukça fazladır. Şarap içen bu şahıslar şarabın Kur'an'da haram olduğuna dair kesim bir hükmün olmadığını bunun yalnızca bir düşünceden ve öğütten ibaret olduğunu söyleyerek içmeye devam ederler. Ayrıca yeniçeriler dışında kimsenin alenen içki içtiği görülmez. Yeniçeriler ve bazı şahıslar içki içmekten korkmaz körkütük sarhoş oluncaya kadar içerler. İçkiye

²⁵³ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, “Fatih Şarap İçer miydi?”, *Tarih ve Medeniyet*, Temmuz 1997, S. 40, Temmuz, s. 14.

²⁵⁴ŞENTÜRK, “Fatih Şarap İçer miydi?”, s. 14.

²⁵⁵ŞENTÜRK, “Fatih Şarap İçer miydi?”, s. 14.

²⁵⁶GÜNGÖR, Şeyma Taşçıoğlu, “İstanbul Halk Hikâyelerinde Çevre, Kültür Unsurları ve Toplum Hayatı”, *Osmanlı Kültür ve Sanat*, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C. 9, s. 149.

kesinlikle su katmazlar ve içkiye su katıp içen Hıristiyanlar ile gülüp alay ederler.....”²⁵⁷.

Diğer bir seyyah Stephan Gerlach ise Hz. Muhammed’in Türklere şarabı yasak etmesinin nedenini şöyle açıklar:

“.....Hz Muhammed günün birinde bir meyhanenin önünden geçiyormuş içerideki insanların neşeli, keyifli bir biçimde sohbet etmekte olduklarını görmüş bir süre geri döndüğünde aynı meyhanenin önünden geçerken o insanların birbirleriyle kavga ettiklerine, dövüşüklerine, birbirlerini yaraladıklarına hatta öldürüklerine tanık olmuş. İnsanlarda kısa sürede oluşan bu değişikliğin nedenini sorunca onların şarabı fazla kaçırdıklarını söylemişler. Bunun üzerine Hz. Muhammed kendisine inanlara şarap içmeyi yasaklamış...”²⁵⁸.

“Türklere içki içmek yasak olduğundan Türklerin bulunduğu mevkide içki bulmak zordur ama şarap içmek isteyen kişi bir şekilde bulup içer” diyen Stephan Gerlach sözüne şöyle devam eder:

“.....Konstantinopolis’te Türkler şarap satmazlar. Sadece Hıristiyanların ve Yahudilerin işlettikleri yerlerde şarap içebilirler. Türkler de şarap içmek için buralara gelirler. Özellikle sarayda çalışanlar şarap içtiklerinde çok şamata koparırlar, bağırıp çağırırlar, nara atarlar. Buna karşılık itibar sahibi kişiler şarabı herkese açık yerlerde içemezler, gizlice içmek zorundadırlar. Bunun için şarap içmeyi seven bir kişi yüksek bir makama getirilmeyi isterse başkalarının önünde şarap içmekten sakınması gerekir.....”²⁵⁹.

Ayrıca Kanuni Sultan Süleyman döneminde elçilik göreviyle Osmanlı topraklarına gelen Busbecq, yazmış olduğu mektuplarında Türklerin şarap içimi konusuna da değinmiş ve bu konu hakkında ilginç detaylara yer vermiştir. Busbecq’e göre şarabın cazibesi bu içeceğin Türklerin sofrasında yer edinmesinde etken olmuştur. Türkler arasında şarap içmenin özellikle yaşlılar arasında ciddi bir suç olduğunu kaydeden Busbecq, gençler tarafından şarabın oldukça fazla içilmesinin sebebi olarak da gençlerin affedilebilme ümidiyle bu günahı göze alabildiklerini bir kez içtikten sonra da miktarı ne olursa olsun günah cezasının aynı derece olacağını düşünmelerini göstermektedir. Dernschwam, İstanbul’da Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde içki satan dükkânların olmadığını meyhanelerin daha çok Yahudi, Ermeni ve Rumlar tarafından işletildiğini söylemektedir. Hatta yeniçerilerin

²⁵⁷THÉVENOT, Jean, *1655-1656’da Türkiye*, çev. Nuray Yıldız, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1978, s. 90.

²⁵⁸GERLACH, Stephan, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, çev. Türkis, İstanbul, Noyan, Kitap Yayınevi, 2007, II, s. 682.; THÉVENOT, *1655-1656’da Türkiye*, s. 131.

²⁵⁹GERLACH, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, s. 682.

zorla alıp içtikleri şaraplar Türklerin gözü önünde verilmemektedir. Amasya’da ise açıktan içki satan bir meyhane olmadı için Ermeni ve Rumların şarap ihtiyaçlarını gizlice karşıladıklarını belirten Dernschwam’a göre Ermeni ve Rumların gizlice temin ettikleri bu şarabın kalitesi pek yüksek olmayıp fiyat olarak ise Viyana’daki şarabın fiyatından biraz daha yüksektir. Seyyah, Osmanlı taşrasında durumun bundan ibaret olduğunu söyleyerek imparatorluğun payitahtında ise bazı kişilerin bir araya gelip içki meclislerinde çok içtikleri ve ceza almamak için de şarabı gömleklerinin altında gizlediklerini anlatır²⁶⁰. Ayrıca “şarap Müslümanlara dinleri gereği serbest olsaydı ve içki içenlere cezalar verilmesiydi” diyen Dernschwam şöyle bir yorumda da bulunmuştur:

“Eğer Türklerde de biz Hıristiyanlarda olduğu gibi yemek ve şarap âdeti olsaydı ve o kadar bol lokanta ve meyhane bulunsaydı, bazı kişiler sırtlarına giyecekleri elbiseyi almaya para bulamazlardı”²⁶¹.

Nicholay, yasak olmasına rağmen Türklerden bazı kişilerin yasağa uymadıklarını çok şarap içtiklerini kaydeder. Ona göre bu kişiler, Fransız elçiliğine davet edildikleri sırada elçilikte sunulan iyi şarabı parasız ve çokça içtikleri için sürekli bu elçiliğe davet edilme arzusu içerisinde girerler. III. Murat’ın elçisi Slomon Schweigger ise sultanı içki içmeyen kaliteli şerbetleri tercih eden bir hükümdar olarak anlatırken babası II. Selim’in iyi cins ve kuvvetli şaraplardan başka bir şey içmediğini belirtir. Ona göre Türkler içki içmedikleri zamanlarda soğuk şerbet ve meyveyi tercih etmektedirler²⁶².

III. Selim zamanında bir süre İsveç’in İstanbul elçiliğinde bulunan M.de D’Ohsson ise Türkçeye vakıf olup Türk kaynaklarını detaylı incelemiş ve bu kaynaklardan yola çıkarak şarap başta olmak üzere sarhoş edici bütün içkilerin Müslümanlara yasak edilmesini şu ifadelerle belirtmiştir:

“.....Müslüman’ın şaraba ve diğer sarhoş edici içkilere karşı korkusu o derecede olmalıydı ki, damlasını bile (lev-katraten) içmemeli, içeriden ve dışarıdan ilaç olarak kullanmamalı; kendisini olduğu kadar çocuklarını ve hayvanlarını da bundan korumalıydı. Ayrıca müminler bunun ticaretini de yapmamalıydı.....”²⁶³.

²⁶⁰TURAN, Namık Sinan, “Osmanlı Toplumunda İçki”, *Evrensel Kültür Dergisi*, Temmuz, 2012, S. 274, ss. 39.

²⁶¹DERNSCHWAM, Hans, (1992). *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., s. 119.

²⁶²TURAN, “Osmanlı Toplumunda İçki”, s. 40.

²⁶³D’OHSSON, XVIII. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler, ss. 23-24.

Müslümanların şarap ve diğer sarhoş edici içkileri içmesi yasak olup şarabın sarhoşluk verici etkisi diğer içkilere göre daha yoğun olduğu için bir damlasını bile içmek haramdır. IV. Mehmet zamanında İstanbul'da İngiliz elçilik kâtibi görevi yapan Ricaut şarabın haram olduğunu ve şaraba karşı olan katı tutumu ise şu şekilde ifade etmiştir:

“Şarap için bazı sofular ileri giderler, şarap içenlerin öldükten sonra mezarları üzerinde ot biterse ve bu ot koyun, keçi ve sığır gibi hayvanlar tarafından yenirse, bunların eti de domuz eti gibi haram olur”²⁶⁴.

Osmanlıda yasağa rağmen bazı Müslümanların, padişahların, divan kâtiplerinin, yeniçerilerin, şairlerin kısacası sadece sıradan halkın değil devletin ileri gelenlerinin de ara sıra içki içtiğini belirten yazarlar bulunmaktadır. Mesela Reşad Ekrem Koçu bir eserinde Fatih Sultan Mehmet'in, divan kâtibi aynı zamanda şair Tokatlı Melihi'yi içki müptelası olduğu için ayyaşların piri olarak gördüğünü belirtmiştir. Öyle ki Melihi'nin ayyaşlıktan başını alamayacağını gören dönemin şeyhi aynı zamanda şairin çocukluk arkadaşı Ruşenî Efendi, Melihi'yi içkiden vazgeçirmeye çalışır. Ancak vazgeçiremeyince şeyh, şair arkadaşının durumunu padişaha arz eder. Fatih'in huzurunda ağır baskı ve tehdit altında Melihi bir daha ağzına içki koymayacağına yemin eder. Ancak bu durum fazla uzun sürmez, birkaç gün nefsinin zorlayan Melihi içkinin yerine afyon ve içki kadar etkili olan tatar bozasını kullanır. Bunun üzerine Fatih, Melihi'yi devlet düzenini korumak için cezalandırmak üzere Bursa'ya sürgüne gönderir²⁶⁵.

Osmanlıda bazı Müslümanların içki içtiklerini ve içki içmenin yasak olduğuna dair bilgiler, o döneme tanıklık etmiş seyyahların ve elçilerin eserlerinden öğrenilebildiği gibi arşiv belgelerinden ve sicillerden de öğrenilebilir. Buna göre içki içmek Müslümanlara yasak olsa da bazı şeri'yye sicillerindeki içki içen şahısların baba adlarına göre dağılımına bakıldığında ilk sırada yüksek bir oranla Abdullah isminin var olması Müslümanların gizli bir şekilde içkiyi temin edip tükettiğinin göstergesidir. Ancak bu kişilerin daha önce gayrimüslim olduğu dinlerini değiştirerek daha sonra Müslüman olduğu halde eski alışkanlıklarına devam ettiklerine dair bilgiler de mevcuttur²⁶⁶.

²⁶⁴ RİCAUT, *Türklerin Siyasi Düsturları*, hzl. M. Reşat Uzmen, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, t.y., s. 255.

²⁶⁵ KOÇU, Reşad Ekrem, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2002, ss. 25- 26.

²⁶⁶ YAZICI, "... İçki İçme Suçuna Dair Bazı Gözlemler", s. 1327.

H.1011/M.1602-1603 yılında Osmanlı toprakları içerisinde yer alan Müslüman beldelere şarabın girmesi kesin olarak yasaklanmış olup bu beldelere şarap ve sarhoş edici içecekleri satmanın caiz olmadığına dair emirler verilmiştir. Yapılan uyarıdan sonra her kim şarap satıp evlerinde bulundurursa malı, emlakı, erzakı miriye zapt edilerek kendisi de hapsedilmek üzere birtakım cezalar verilmiştir²⁶⁷. Ayrıca Müslümanların bir yerden bir yere gidip içki satın alması yasak olup bu durumdaki kişiler subaşı tarafından tespit edilip yakalanmıştır²⁶⁸. Açıkçası Osmanlıda Müslümanların alenen şarap içmesi kesinlikle yasaklanmış olup ister mevki sahibi ister şehirli ve isterse dışarıdan olsun Müslümanların şarap içmelerine izin verilmemiş buna aldırış etmeyip dik başlılık yapıp direnenler ve içmeye devam edenlere gerekli cezalar verilmiştir²⁶⁹. Hatta Müslümanların ibadetlerine tamamen zarar verdiği için Müslümanların olduğu yerlerde içki içilmesi kesinlikle yasaklanmış böyle mahallerde içki içilip içilmediğine dair araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Müslümanların oturduğu yerlerde cami-i şerif yakınındaki kilisede bile içki içilmesi ve çalgı çalınması yasaklanmıştır²⁷⁰.

Yine 1791 senesinde, çavuşbaşı olan miri Mehmet Seyyid'e ve Sisam adası naibine gönderilen emr-i şerifte şarap, rakı vs. müskirat Ehl-i İslam'dan men edilmek istenmiştir. Ayrıca Müslümanlara şarap ve rakı verilmemesi ve meyhanelerin kapatılması hususunda fetva verilmiştir. Bu yasaklamalara rağmen H.1205/M.1791 tarihli bir belgede, Galata meyhanecilerinden Araboğlu Yanaki nizama aykırı davranarak gizliden Müslümanlara şarap, rakı ve müskirat satmakta olduğundan çoluk çocuğuyla katledilmemiş buna karşılık Sisam adasına sürgün edilmiştir²⁷¹.

Müslümanların şarap teminini önlemenin diğer bir yolu gayrimüslimlerin ihtiyacından fazla ürettiği şarapları sirkeye dönüştürmek için içine tuz konulmaktı. Üsküdar'dan Gebze'ye kadar Osmanlı topraklarını içerisine alan bütün mahallelerde gayrimüslimin elinde bulunan ihtiyaç fazlası şaraplar sirke yapıp Müslümanların elindeki şaraplar dökülerek imha edilmiştir²⁷². Çorlu ve Silivri'deki üzümün sirke, pekmez ve turşu yapılması, içki yapılmaması hususunda devlet uyarıda bulunmuş, bu uyarılara rağmen bazı kişilerin içki üretimine devam ettiğinin duyulması üzerine bu

²⁶⁷ B.O.A., İE.DH. Dosya No: 28, Gömlek No: 2503.

²⁶⁸ İSAM İstanbul Kadı Sicilleri Kataloğu Hasköy Şeri'yye Sicilleri (HŞS): 23/554, s. 386.

²⁶⁹ B.O.A., MD 6, No: 45, s. 48.

²⁷⁰ 3 Nolu Mühimme Defteri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını: 12, Ankara, 1993, B.O.A., MD No: 599, s. 268, B.O.A., MD No: 1339, s. 593.

²⁷¹ B.O.A., C.ZB. Dosya No: 13, Gömlek No: 642.

²⁷² B.O.A., MD 6, No: 491, s. 282.

şahısların tespit edilip elindeki şaraplarının miktarı ve bunun ne kadarının dökülüp dökülmediğinin bildirilmesi emredilmiştir²⁷³. Yine Darıca, Kartal ve Maltepe civarlarındaki halkın bağlarından elde ettikleri üzümleri turşu ve pekmez değil de şarap yaptıkları tespit edilmiştir. Bunun üzerine bu yörelerin halkı tekrar böyle bir davranışta bulunup ellerindeki üzümleri fiçılara doldurup şarap yaparsa bu fiçuların içine tuz konup sirke yapılması emredilmiştir²⁷⁴. Aynı zamanda Müslümanların oturduğu evler tek tek aranıp şarap bulunduğu takdirde bunların dökülerek yok edilmesi hususunda emir verilmiştir²⁷⁵. Buna göre Şehirköy’de bulunan Müslüman evler aratılıp buralardaki şaraplar dökülerek imha edilmiş ve böylelikle Müslümanların içkiden uzaklaşması sağlanmıştır²⁷⁶.

B. Gayrimüslimlerin İçki Tüketimi

İslam Hukukunun hükümleri doğrultusunda kararlar alan Osmanlı Devleti içki konusunda da bu hukukun hükümlerini uygulamıştı. Bu bakımdan Osmanlı Devleti’nde Müslümanların içki içmesi, üretmesi ve ticaretini yapması kesinlikle yasaktı. Ancak şunu belirtmek gerekir ki diğer dinlere ve mezheplere karşı hoşgörülü olan Osmanlı Devleti’nde sadece Müslümanlar yaşamamaktaydı. Hıristiyanlar, Yahudiler gibi diğer din ve mezheplere bağlı olan insanların da bu topraklarda yaşadıkları görülmüştü. Müslümanların dışında olan insanların inançları doğrultusunda içki içmeleri yasak olmayıp aynı zamanda içki bunlar için bir “rızk makulesiydi”. Bu bağlamda Osmanlı Devleti gayrimüslimlerin belirli şartlar içerisinde içki içmesine, üretmesine ve ticaretini yapmasına izin veriyor ve bu topraklar içerisinde yaşayan diğer milletlerin kendi özel hukuklarını gözetip kolluyordu²⁷⁷.

Topraklarının genişlemesiyle birlikte çeşitli din, dil, ırk ve geleneklere sahip unsurları millet sistemi altında devlet bünyesinde birleştiren Osmanlı Devleti çeşitli kültürel bir yapıya sahiptir. Sahip olduğu birçok unsuru İslami esaslara dayandıran Osmanlı Devleti millet anlayışını da bu esaslara dayandırmıştır. İslam Hukukuna göre bir din ve mezhebe bağlı olan bütün topluluklar millet olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan hattı hümayunlarda devlet toprakları içerisinde yaşayan gayrimüslimler

²⁷³B.O.A., MD 5, No: 484, ss. 86-87.

²⁷⁴B.O.A., MD 5, No: 326, s. 60.

²⁷⁵B.O.A., MD 6, No: 589, s. 336.

²⁷⁶B.O.A., MD 6, No: 547, s. 313.

²⁷⁷KÖSE, Osman, “ XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul’da İçki ve Fuhuş Yasağı”, *Turkish Studies*, 2007, C. 2, S. 1, s. 116.

din ve inançlarına göre “tebaa-i gayrimüslime” ve “cemaat-ı muhtelif”, “milel-i saire” ve “millet” olarak anılmıştır²⁷⁸. Osmanlı devlet sisteminde gayrimüslimlerin Osmanlı toprakları içerisinde nerede yaşadıklarına, hangi ırka mensup olduklarına ve hangi dili konuştuklarına bakılmaksızın inançları açısından gruplandırıldığı görülmüştür. Ve gayrimüslimler bir millet olarak Osmanlının sosyal ve siyasi sisteminde yer almıştır²⁷⁹.

Şöyle ki her siyasi ve sosyal sistemde olduğu gibi İslam Dininde de insanlar inanlar ve inanmayanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İnananlara Müslüman, inanmayanlara gayrimüslim tabiri kullanılmıştır. Gayrimüslimleri inançları bakımından dini kitaba sahip olanlar, kitap sahibi olup olmadıkları tam belli olmayanlar ve diğer inanç sahibi olarak üçe ayırmak da mümkündür²⁸⁰.

Gayrimüslimler, bazı yükümlülükler dışında kendi inanç sistemine aykırı olmayan İslam kanunlarına uymak, Müslümanların dini inançlarına saygılı olmak ve himayesi altında bulunduğu devletin kendisine vermiş haklar dâhilinde devlete karşı gelmemek zorundadırlar. Fakat gayrimüslimlerin İslam Dininin haram saydığı domuz eti yemek ve şarap içmek gibi durumlardan kaçınmasına gerek yoktur. Çünkü bu yiyecek ve içecek gayrimüslimlere helal kılınmıştır²⁸¹.

Osmanlı topraklarında gayrimüslim nüfusun giderek artması Müslüman olmayan unsurlara tanınan hakların hukuki bir zemine oturtulmasına ön ayak olmuştur. Bu gelişmeler millet sistemini meydana getirmiştir. Devletin sınırları dâhilinde yaygın bir şekilde uygulanan bu sistemin temelinde gayrimüslimlerin hak ve hukuklarını gözeten, siyasette adaleti sağlayan İslami uygulama yatar²⁸². Yani millet sistemi fethedilen topluluklara dinini değiştir, dininden vazgeç gibi zorlayıcı bir zihniyet yerine, hoşgörü ve adaleti esas alarak zimmi statüsü ile koruma garantisi sunmuştur²⁸³. Bu sistemle var olan değişmez bazı kurallar gayrimüslimlerin dini kimliklerini korumasını sağlamıştır²⁸⁴.

²⁷⁸ERYILMAZ, Bilal, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul, Risale Yayınları, 1996, s. 17.

²⁷⁹ERYILMAZ, ... *Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, s. 18.

²⁸⁰ÖZEL, Ahmet, “Gayrimüslim”, *DİA*, Ankara 1996, C. 13, s. 418.

²⁸¹ERYILMAZ, ... *Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, s. 25.

²⁸²KARPAT, H. Kemal, *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, çev. Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 13.

²⁸³TOYNBEE, Arnold Joseph, *Türkiye’de ve Yunanistan’da Batı Meselesi*, çev. Kadri Mustafa Orağlı, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2007, s. 326.

²⁸⁴ORTAYLI, İlber, “Osmanlılarda Millet Sistemi”, *DİA*, Ankara 2005, C. 30, s. 70.

Daha önce de belirtildiği gibi Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin içki içmesi İslam Hukukunun belirlemiş olduğu hükümler doğrultusunda gerçekleşmektedir. Zira İslamiyet aile, miras ve ticaret hukuku konusunda gayrimüslimlere serbestlik tanırken toplumun düzenini ilgilendiren konularda İslam Hukukunun hükümlerini göz önünde bulundurarak gayrimüslimlere sınırlılık getirmiştir²⁸⁵. İçki konusu da bu hükümler arasında yer almakta olup gayrimüslimlerin Müslümanların gözü önünde alenen içki içmesi ve Müslümanlara içki satmaları yasaklanmıştır. Osmanlı Devleti'nde içki Müslümanlara yasak olmasına rağmen bazı kişilerin kaçak yollarla içkiyi temin edip içtiği görülmüştür. Bu durum ise şehirlerde bulunan gayrimüslim nüfusun varlığı ile yakından ilgilidir. Hatta içki içme suçunun Müslümanlar tarafından işlenmesinde şehirlerde bulunan gayrimüslimlerin etken olduğu belgelere de yansımıştır.

Malkara kadısına gönderilen bir hükümde Malkara'da önceden gayrimüslimler olmadığı için içki satışının olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bir zaman sonra buraya gelen gayrimüslimler getirmiş oldukları içkileri Müslümanlara satmaya başlamışlar ve bu durum şehrin huzurunu bozarak birtakım şikâyetlere sebebiyet vermiştir. Bunun üzerine merkezden gönderilen emir gereğince gayrimüslimlerin kendilerinin içeceği kadar içki getirmeleri ve Müslümanlara içki satmaları yasaklanmıştır²⁸⁶. Anlaşıldığı üzere Müslüman mahallelerinde içki içmek yasak olduğundan gayrimüslimlerin gerek kayık içinde gizlice gerekse açıktan içki alıp satması yasaktı. Böyle bir durumda içki alıp satan gayrimüslimler subaşı tarafından yakalanıp cezalandırılırdı²⁸⁷. Ayrıca içkinin üretildikten sonra gayrimüslimlerin bulunduğu yerlere nakilleri, alacak oldukları izinlerle yani yol kâğıtlarıyla yapılıyordu²⁸⁸. Mesela gayrimüslimlerin İstanbul'a yakın iskelelerden ve yalılarından aldıkları dört yüz ve üç bin medre şarabın nakli izin kâğıdıyla gerçekleşmişti. Şayet bu nakil işi gizli olduğu takdirde yapan kişilere cezalar veriliyordu²⁸⁹. Yine kayıtlı bir Üsküdar sicilinde Üsküdar nahiyesinde bulunan gayrimüslimlerin buraya gizlice hamr getirdikleri takdirde yakalanıp gümrükten sınır

²⁸⁵ ÖZEL, "Gayrimüslim", s. 422.

²⁸⁶ B.O.A., MD 3, No: 1362, s. 604.

²⁸⁷ HŞS: 30/27, s. 57.

²⁸⁸ Gayrimüslim bir şahsın içki satması için bulunduğu bölgenin emininin izin alması gerekiyordu. Mesela Üsküdar emini, Timurhan Yorgi adlı bir şahsın hamr satması için üç yıla yakın bin akçe vermek şartıyla içki satış anlaşması yapmıştır. Bkz. ÜŞS: 2/691, s. 344; ÜŞS: 6/684, s. 278.

²⁸⁹ B.O.A., İE.DH. Dosya No: 22, Gömlek No: 2025., B.O.A., İE.HR. Dosya No: 12, Gömlek No: 1136.

dışı edildiği belirtilmiştir²⁹⁰. Gayrimüslimler nakil yoluyla elde ettikleri şarapları mahzenlere taşıdığı zaman da birtakım şartlara uyması gerekmektedir. Aksi takdirde izin verilmemektedir. Mesela Galata iskelesine gelen şarabı gayrimüslimler mahzenlere taşıdıkları sırada şehir içinde fıçı ile taşımaları gerekirken tulum ile taşımaları Müslümanlar tarafından şikâyet konusu olmuştur. Çünkü bu yöntemle taşınan şarap, Müslümanların elbiselerine bulaşmaktadır. Dolayısıyla gayrimüslimlerin tulum ile şarap taşınmasına Galata kadısı tarafından izin verilmemiştir²⁹¹. Nitekim Osmanlı Devleti'nde belirli şartlar altında gayrimüslimlerin içki içmesine izin verilmiştir. Gayrimüslimlerin kendi nefislerine yetecek kadar içki üretmelerine izin verilerek bazı kıstaslara uymak şartıyla içki içmelerinde herhangi bir sakınca görülmemiştir²⁹². Ancak içki içme konusunda şartlara uymayan ve sarhoşluğun etkisiyle etrafa zarar veren, yararlanmalara sebep olan kısacası kamu düzenini bozan gayrimüslim şahıslara tazir cezası uygulanmıştır²⁹³.

Şarabın, gayrimüslimler arasında sadece bir içecek değil miras malı olduğu da görülüyor. Bir kişi öldüğü zaman nasıl ki diğer tereke malları ölen kişinin mirasçılarına geçiyorsa şarap da aynı şekilde miras olarak bırakılabilirdi. Bu tereke kadı ve naip tarafından taksim ediliyor ve sahibine veriliyordu. Sadece şarap değil şarabın imal edildiği şaraphaneler de miras bırakılabilirdi. Örneğin Kirakos adında gayrimüslim bir şahsa 1.500 bağ, 300 ve 360 hamr, 100 şaraphane miras bırakılmıştır²⁹⁴. Aynı şekilde Yani b. Todora adlı gayrimüslim şahsın tereke listesine bakıldığı vakit 450 ve 100 medre hamr miras kalmıştır²⁹⁵. Ve Aleksi b. Tıryandıra adlı şahsın ise zevcesine 30 medre ve fıçısı ile 100 adet olmak üzere hamr miras bıraktığı görülmüştür²⁹⁶.

C. Osmanlı Padişahlarının İçki Tüketimi

Osmanlı Devleti'nde içki haram olmasına rağmen bazı dönemler Osmanlı Sarayında içkili eğlencelerin düzenlendiği işret meclisleri kurulmuştur. Birçok eğlencenin görüldüğü bu meclislerde, danslar edilip oyunlar oynanır ve içki olarak da

²⁹⁰ÜŞS: 5/485, s. 233.

²⁹¹B.O.A., MD 12, No: 1196, s. 263.

²⁹²B.O.A., C.HR. Dosya No: 8, Gömlek No: 392.

²⁹³ÜŞS: 5/297, s. 172; B.O.A., MD 82, No: 277, s. 186.

²⁹⁴ÜŞS: 3/208, s. 120.

²⁹⁵ÜŞS: 5/16, s. 60.

²⁹⁶ÜŞS: 6/833, s. 339.

genellikle şarap tercih edilirdi. İşret meclisi geleneği, İslam öncesi dönemden eski İran'a oradan da İslam devletlerine geçmiştir. İran'dan Osmanlı kültürüne geçen "işret" sözcüğü Farsçada toplu halde görüşme, eğlenme anlamına gelmektedir. Yine İran edebiyatında "bazm" sözcüğü ziyafet, lüks yaşam, işret meclisi anlamında kullanılmıştır. Anadolu Türk Devletlerinde "ayş u işret" sözcükleri bir arada içkili sazlı sözlü toplantı ve temâşa anlamında kullanılırken metinlerde ise ayş u işret sadece huzur ve rahat içinde gününü geçirme anlamında kullanılmıştır. Şöyle ki İran saray kültürünün bir parçası olup İslam medeniyetinde devam eden işret meclisleri Osmanlı sarayında da bazı dönemlerde kurulmuştur²⁹⁷.

Saray kültürünün ve hükümdarlık ayin ve adabının simgesi olan işret meclisi geleneği, en eski dönemlerden beri birçok kültürde yer almıştır. İran ve Hindistan'da var olan bu gelenek daha sonra Osmanlı'ya geçmiştir. İşret meclisleri genellikle, saray bahçelerinde ve kasrlarda kurulmaktadır. Saray bahçelerinde, kasrlarda (köşk) ve özel halvette düzenlenen bu meclislerde "şair", "mutrib", "hanende", "gûyende", "rakkas" gibi sanatçılar, hükümdarın beğenisini kazanmak için her türlü marifetini sergilemektedir. Çoğu zaman şairlerin bu gibi işret meclislerinde padişahların takdir ve övgüsünü kazandığı görülmüştür. Bu bakımdan işret meclisleri aynı zamanda padişahın özel hayatına ilişkin içkili bir toplantı olarak da kabul edilir. Bu meclise sultan, nedim-musahibten başka devletin ileri gelenlerinden hiç kimse katılmazdı. İşret meclislerinde yeme içme yanında şairler şiirler okur, sanat musikisi dinlenilir, dans edilir, karagöz, ortaoyun oynatılır, fıkralar anlatılır, satranç gibi oyun ve eğlenceler tertiplenirdi²⁹⁸. İçkili yemekler eşliğinde; çeşitli dans, gösteri ve eğlencelerin yapıldığı işret meclisleri, devlet yöneticilerin yanı sıra halkın bazı kesimleri tarafından da düzenlenmekteydi²⁹⁹.

Bazı dönemlerde işret meclisi geleneği o kadar yaygınlık kazanmıştı ki işret meclisinin eğlencesine kendini kaptıran birçok sultan, bey, özellikle de genç şehzadeler, idari otoritelerini kaybederek rakiplerine yenik düşmüştür. Bu bağlamda Esterâbâdi'nin eserinden yola çıkarak Kadı Burhâneddin'in, sarhoş ve ayyaş Sivas Eretna sultanından Sivas tahtını nasıl ele geçirdiğini İnalçık şöyle anlatmaktadır: Sivas sultanı Eretna oğlu Mehmet ölünce yerine geçen genç oğlu "sabahtan akşama kadar şarap içip ayyaş bir şekilde hamam âlemlerinde" vakit geçiriyordu. Eretna oğlu

²⁹⁷İNALCIK, Halil, *Has Bağçede 'Ayş u Tarab...*, ss. 276-279.

²⁹⁸İNALCIK, Halil, *Has Bağçede 'Ayş u Tarab...*, ss. 281-287.

²⁹⁹İNALCIK, Halil, *Has Bağçede 'Ayş u Tarab...*, s. 296.

Mehmet'in işret meclislerinde iki oğlana âşık olduğu söylentisi çıkınca Şehir halkı arasında bütün hâkimiyetini ve gücünü kaybetti ve halk aleyhine döndü. Bu durumdan yararlanan kadı ulema ve ahilerin desteğiyle Sivas tahtını ele geirdi³⁰⁰.

Osmanlı padişahlarının içki içip içmediği tartışmalı bir konu olup bu konuda Hoca Sadettin Efendi, “*Tâcü’t Tevarih*” adlı eserinde kendini içkiye veren Yıldırım Bayezid’ten bahsederek onun içkiye yönelmesinde en büyük etkenin Sırp prensesi Olivera Despina’nın cilveleri, Kara Rüstem’in ve eğlenceye meraklı olan Çandarlı Halil Hayreddin Paşa’nın oğlu Ali Paşa’nın özendirmeleri olarak belirtmiştir. Sadettin Efendi’ye göre prensesin cilvelerine kanan Bayezid, keyif verici ve sarhoş edici bütün içecekleri serbest bıraktı. Hatta nefesine ve arzularına yenik düşen padişah atalarının içmediği şarabı Despina’nın ısrarıyla iti ve “umutlarında Rabbine bağlan” emrini basbayağı unuttu. Bu durum padişahın gereken adalet ve hakkı koruyamamasına, temiz gönül ve sağlam inançla cihat yolunda çaba harcayamamasına neden oldu. Öte yandan içkinin neden olduğu çirkin durumlar giderek arttı, sonunda haksızlığa ve zulme uğrayan halk padişaha şikâyetlerini dile getirdi. Hatta Bayezid 1396 yılında Macar Kralı ile yapmış olduğu savaşta yaralanınca başına gelen bu musibetlerin kötü alışkanlıklarına bağlayarak içki ve işreti terk etmeyi düşündü. Allah’ a karşı şkrsz olduğunu, kötü alışkanlıkları ve yasak Őeylere düşkünlüğü yüzünden Allah’a kulluk borcunu yerine getiremediğini fark eden padişah içkiden vazgeçip tövbe etmişti. Beş vakit namazla birlikte tespih ve zikre başlamış, elinden geldiğince de ibadetlerini yerine getirmeye çalışmıştı. Padişahın tövbe etmesine dair Emir Sultan’ın nasihatlerinin etkili olduğunu anlatan bir rivayette vardır. Bu rivayete göre Bursa’ya gelen padişah Şehrin merkezinde ulu ve geniş bir cami yaptırmak için ferman buyurmuştu. Yapımı kısmen tamamlanan bu camiyi Türk velisi olan Emir Sultan Őemseddin Muhammed Buhari incelemeye gelince bu sırada padişah, cami hakkında Emir Sultan’a görüşünü sormuş sultan da “caminin güzel olduğunu fakat binanın dört tarafında padişahın işret etmesi için şaraphane yapılmış olsa, zamanlı zamansız gelişlere bahane ve özel toplantılar için de iyi bir yer olur ve bu kusurda tamamlanınca bina bitmiş olur” şeklinde imalı bir cevap vermişti. Bu sözlerden sonra sultanın nasihatlerinden etkilenen padişah, Bursa’ya gelişlerinin gerçek nedeninin de tövbe ve teslim olma niyetini taşıdığını

³⁰⁰İNALCIK, Halil, *Has Bağçede ‘Aşş u Tarab...*, s. 295.

düşünerek bütün yasaklardan, kötü alışkanlıklarından vazgeçmiş, ibadete ve Allah'a yakarmaya yönelmişti³⁰¹.

Bilindiği üzere Yıldırım Bayezid'in Timur'a karşı Ankara Savaşı'nda almış olduğu yenilgi Fetret Devri olarak bilinen bir iktidar boşluğunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreç içerisinde iktidar mücadelesi Bayezid'in dört oğlu yani Emir Süleyman, İsa Çelebi, Musa Çelebi ve Çelebi Mehmet arasında gerçekleşmiştir. İktidar mücadelelerinin detaylı olarak ele alındığı Hoca Sadettin'in ve Aşık Paşazâde'nin eserlerinde Emir Süleyman'ın içkiye olan düşkünlüğü de anlatılmıştır. Emir Süleyman'ın gerek Musa Çelebi ile gerekse Çelebi Mehmet ile giriştiği mücadelede başarısız olmasının en büyük nedeni içkiye olan düşkünlüğüydü. Gençliğini işret ve zevk âlemlerinde geçiren Emir Süleyman "her gün içki meclisi kurdurmakta ve bu içki meclislerinde gerdanları gümüş gibi bembeyaz sakiler elinde kadehleri döndürmekte, eğlenceler düzenlemekteydi". Çelebi Mehmet'in hâkimiyetine karşı daha fazla dayanamayan Emir Süleyman, gençlik heyecanı ve şarabın verdiği sarhoşluk haliyle mücadele etmede acele etti. Ancak Emir Süleyman, Çelebi Mehmet'e karşı yapmış olduğu mücadelelerde başarılı olamayacağını anlayınca Bursa'da sakiler ile içki âlemlerinde bulunmayı daha uygun görüp keyfe daldı. Her gün bir başka içki meclisi kurdurmakla devletin otoritesine zarar veren Emir Süleyman, bu zevkinden vazgeçmeyerek hamamlarda şarap içip gününü gün ediyor, askerleri de mal toplamak hırsı içinde başıboş dolaşıyordu. Emir Süleyman'ın bu güçsüzlüğünü casuslar aracılığıyla öğrenen Çelebi Mehmet, Emir Süleyman üzerine harekete geçmiş onu içki meclisinde eğlenirken basmıştı. Çelebi Mehmet'in karşısında güçsüz ve sarhoş olan Emir Süleyman kaçmaktan başka çare bulamamıştı. İçki yüzünden Musa Çelebi ile mücadelesinde de başarısız olan Emir Süleyman, Musa Çelebi'nin Eflak Beyi ile anlaşmış olduğunu öğrenince Edirne'ye gelmişti. Musa Çelebi'den gelebilecek herhangi bir hareketi dikkate almayıp tedbirsiz bir şekilde davranan Emir Süleyman, sakiler ve ay kadar güzel billur gerdanlı dilberlerle gece gündüz içki, çalgı âlemlerinde ve hamamlarda kadeh tokuşturmaya devam etmişti. Onun bu durumu devletin ileri gelenlerince hoş karşılanmamış ve kendisini uyarmaya gelen Evronos Bey ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağa kötü muamelelere maruz kalmıştı. En çok da Hasan Ağa'ya kötü davranan Emir Süleyman, Hasan Ağa'yı tellâk usturası ile tıraş ettirmiş ve yanından kovmuştu. Bu duruma içlenen Hasan Ağa

³⁰¹HOCA SADETTİN EFENDİ, *Tâcü't Tevarih*, hzl. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yay., 1974, I, ss. 209-224.

intikam almak için etrafına topladığı kişilerle Musa Çelebi'nin ordusuna katılmıştı. Buna rağmen kardeşini küçümseyen Emir Süleyman yine içki içmeye yönelmiş ve halkın ve ordunun desteğini alarak Edirne'ye gelen Musa Çelebi, Emir Süleyman'ı hamamda sarhoş halde basmıştı. Sarhoşluk uykusundan uyanan Emir Süleyman İstanbul'a kaçtığı sırada Dügüncüler Köyü halkı tarafından yakalanmış ve sonunda Musa Çelebi'nin koruyucuları tarafından öldürülmüştü³⁰².

Fetret Devri'nin akabinde başa geçen Sultan I. Mehmet, Saruhan hâkimi Hızır Şah ile arasındaki husumetten dolayı intikam almak için harekete geçmiş, I. Mehmet bu sırada Hızır Şah'ı bir hamamda işret ve içki âleminde sarhoş bir halde ahlaksız davranışlar sergilerken yakalamıştı. Bu şekilde yakalanan Hızır Şah sonunda Sultan Mehmet'e teslim olmuştu³⁰³. İçki âlemleri II. Murat döneminde de devam etmiş olup özellikle bu dönemde Kızılkocaoğulları olarak bilinen dört Türkmen kardeş, içki ve işret âlemlerine düşküdü. Bir gün, padişahın eski lalası olan Yörgüç Paşa bunların hareketlerini bastırmakla görevlendirilmişti. Yörgüç Paşa bu kardeşlerin içkiye düşkünlüğünü fırsat bilerek bir gece bunların içki ve çalgı meclisinde şarabın etkisiyle sızıp kaldıklarını duyunca baskın emri vermiş ve bu dört kardeşi kılıçtan geçirerek öldürtmüştü³⁰⁴. Ayrıca II. Murat'ın da içki meclisleri düzenlendiğini belirten İnalçık'a göre II. Murat, düşmanlarını bertaraf edip ülkesini düzene soktukten sonra tahtını oğlu II. Mehmet'e bırakmıştı. Bu sırada elini devlet işlerinden çeken II. Murat, kendini zevk ve eğlenceye vermişti³⁰⁵. Halil İnalçık'ın II. Murat hakkındaki bu ifadesine karşın Hoca Sadettin Efendi'de II. Murat'ın içki içtiğine ve işret meclisleri düzenlediğine dair herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Hatta Hoca Sadettin Efendi, II. Murat'ın tahtı oğluna devretmesinin sebebi olarak "II. Murat kendini ibadete adanmak için devlet işlerinden feragat etmiştir" şeklinde bir yorumda bulunmuştur³⁰⁶.

Fatih Sultan Mehmet dönemine bakıldığı vakit bu dönemde içki içilmesine belirli sınırlamalarla izin verilmiştir. Bu dönemde biraz ekşi ve fermantasyon yoluyla elde edilen içecekler bulunabilirse de mutfak defterinde şaraba karşılık gelen içecek kaydolunmamıştır. Bu dönemde içki yasağını resmileştirecek herhangi bir ferman

³⁰²HOCA SADETTİN EFENDİ, *Tâcü't Tevarih*, hzl. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yay., 1974, II, ss. 6-51.; AŞIK PAŞAZÂDE, *Osmanoğullarının Tarihi Tevârih-i Âl-i Osmân*, hzl. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç, İstanbul, Gökkuşbe Yay., 2007, ss. 146-150.

³⁰³HOCA SADETTİN EFENDİ, *Tâcü't Tevarih*, II, ss. 25-26.

³⁰⁴HOCA SADETTİN EFENDİ, *Tâcü't Tevarih*, II, ss. 157-160.; AŞIK PAŞAZÂDE, ... *Tevârih-i Âl-i Osmân*, ss. 173-177.

³⁰⁵İNALCIK, Halil, *Has Bağçede 'Ayş u Tarab...*, s. 286.

³⁰⁶HOCA SADETTİN EFENDİ, *Tâcü't Tevarih*, II, ss. 212-213.

yazılmamıştır. Nitekim Fatih'in divan kâtiplerinden şair Tokatlı Melihi'nin şaraba düşkünlüğü, şarap yasağıyla karşılaşmasına neden olmuştur³⁰⁷. Bu daha çok Melihi'nin şahsına yönelik bir yasadır olup geneli kapsamamaktadır.

Fatih'ten sonra başa geçen II. Bayezid, şehzadeligi döneminde ve padişahlığının ilk yıllarında zevk ve eğlenceye düşkün bir kişiliğe sahipti. Bilhassa müzik ve şenlikten hoşlanan padişah, şarap içtiği zaman müzik eşliğinde içerdi³⁰⁸. Padişah içki içmekle kalmaz saray eğlencelerinde saraydaki üst düzey hizmetlilerine ikram olarak içki verir ve onların da içki içmesine sebep olurdu. Böyle bir içki meraklısı padişah hükümlerinin son zamanlarında içkiyi terk ederek tövbe etti. Ve o "sofu ve veli" unvanıyla anıldı³⁰⁹.

II. Bayezid'in ardından tahta oturan oğlu Yavuz Sultan Selim'in arada sırada eğlence meclislerine katılıp içki içtiği bazı kaynaklarca belirtilmiştir. Yavuz bir gün özel bir eğlence yerinde şarap içerken sarhoşluğun verdiği etkiyle kadehindeki şaraba bakarak üzümün ilk şarabı çıkardığı söylenen İran şahını hatırlamış o zamandan bu yana devam eden bu içeceğin artık lezzetinin kalmayacağını düşünerek aniden "Bintül inebin bikrini Cem etti izale (Üzümün kızının bekâretini Cem yok etti)" dizesini okumuştur. Bunun üzerine şair veziri, Yavuz Sultan Selim'in kadehini bitirdiğini görünce aynı uyak ve aynı vezinle "Iskat-ı cenin oldu tehi kaldı piyâle (Çocuk düştü, kadeh boş kaldı)" cevabını vermişti³¹⁰.

Kanuni döneminde de bazı kesimler tarafından içki içilmeye devam edilmiştir. Bu daha çok alenen değil de gizliden gizliye gerçekleştiriliyordu. İçkiye oldukça düşkün olan yeniçeriler, Müslüman dönmeler ve diğer savaşılar bir köşeye gizlenerek sessizce bu ihtiyaçlarını karşılardı. Aslen Hıristiyan olan yeniçerilerin içki içmelerine göz yumulurdu. Bunlar diğer Müslümanlara göre içkiyi daha kolay temin eder ve herkesin gözü önünde içerlerdi. Bu durum büyük bir ihtimalle yeniçerilerin padişaha daha yakın olup onun hayatını korumalarından ve padişahın onlara çok fazla itimat etmesinden kaynaklanmaktaydı. Bu yüzden onların içki içmesine izin verilmişti³¹¹. Kanuni zamanında elçilik göreviyle Osmanlı topraklarına gelen Busbecq yeniçerilerin şaraba olan merakını şu şekilde ifade etmiştir:

".....Bir lüks saydıkları şarabı her fırsatta büyük bir zevk ile içmeye yeltenirler.

Soframda, ricam üzerine geç vakitlere kadar kaldılar, fakat artık yorulup da yatak

³⁰⁷EREN, ... *Anadolu'da Bira*, s. 50.

³⁰⁸SEVENGİL, Ahmet Refik, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*. İstanbul, Alfa Yay., 2014, s. 22.

³⁰⁹D'OHSSON, XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler, s. 44.

³¹⁰SEVENGİL, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*, s. 23.

³¹¹DERNSCWAM, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, ss. 58-119.

odama çekilince onlar da çekip gittiler. Tamamen sarhoş olmadıklarına, hala yürüyecek halde bulduklarına hayıflanır gibiydiler. Sonra bir köle ile tekrar biraz şarap ve birkaç gümüş kupa istettiler. Issız bir yerde içkiye devam ederek geceyi geçirmek istiyorlarmış. Ricalarını yerine getirmek için adamlarıma söyledim. Körkütük, küfelik oluncaya kadar içtiler.....”³¹².

İçki müptelası bazı Müslümanlar yasak olduğu için evlerinde gizli olarak içki içiyorlardı. Öyle ki içkiyi kimse farkına varmasın diye ceketlerinin altında gizlice eve götürüyorlardı. Aksi takdirde şarap ellerinden alınır ve kendilerine de temiz bir dayak atılırdı³¹³.

Osmanlı Devleti’nde içki keyfinin ve sarhoşluğun giderek yaygınlaşması ve zevke dönüşmesi Kanuni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı tarihinin ilk genel içki yasağının alınmasında etken olmuştur. 1555’te uygulanan bu yasak padişahın ilk olarak İstanbul’a gelen ve içerisinde şarapla dolu olan gemileri yaktırmasıyla başlamıştır. Bununla kalmayan padişah bu yasağa karşı gelen ve içmeye devam eden kişilerin boğazlarına erimiş kurşun akıtılmasını emretmiştir³¹⁴.

Osmanlı padişahları arasında Kanuni, aşırılığı sevmeyen, kendini birçok zevkten alıkoyan, şarap içmeyen ve ibadetle meşgul olan bir padişah olarak kabul edilmiştir³¹⁵. Hatta bu dönemde padişah çok güçlü bir iradeyle içkiyle mücadele etmiş ve ağır cezaların olduğu içki yasakları getirmiştir. Avusturya tarafından elçi olarak gönderilen ve Türkiye’de bulunan Busbecq’in bu dönemdeki içki yasağıyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

“.....Bir gün Sultanın bir fermanıyla şarap içmek, imal ve ithal etmek yasaklanıverdi. Bu yasak Müslümanlardan başka, Yahudi ve Hıristiyanları da kapsıyordu. Ben ve adamlarım sade su içmeye alışık değildik. Çektiğimiz vatan hasreti, barış görüşmelerinin sonucu hakkındaki uzun tereddüt ve sıkıntı devresi zaten hepimizi halsiz düşürmüştü. Bir de yiyip içme tarzımızı mı değiştirecektik. Belki de bu yüzden hastalanabilirdik.....”³¹⁶.

Seyyahların verdiği bilgiler doğrultusunda Kanuni Sultan Süleyman’ın saltanatının ilk yıllarında alkollü içki konusunda zaman zaman yasaklamaların olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dönemde kimi zaman bu yasaklar delinmiş çeşitli içkilerin üretildiği görülmüştür. Eğriboz, Girit, Gelibolu, Trabzon, Kandiye şarapları,

³¹²BUSBECQ, Ogier Ghiselin de, *Türkiye’yi Böyle Gördüm*, hzl. Aysel Kurtoğlu, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1970, s. 20.

³¹³DERNSCWAM, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, s. 134.

³¹⁴D’OHSSON, *XVIII. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler*, s. 44.

³¹⁵BUSBECQ, *Türkiye’yi Böyle Gördüm*, s. 69.

³¹⁶BUSBECQ, *Türkiye’yi Böyle Gördüm*, s. 165-166.

Marmara, Midilli ve Sakız adaları şarabıyla Arap şerbeti, bal şarabı, misket şarabı, bira, rakı gibi içecekler bu dönemin en çok kullanılan içkileri arasında yer almaktadır³¹⁷. Bu içkiler daha çok İstanbul halkı tarafından kullanılmıştır. Şöyle ki bahsedilmiş olunan bu içkileri Kanuni dönemindeki içki yasağından dolayı halk daha çok bir zaferin ardından ya da bir yerin fethedilmesinin ardından düzenlenen şenliklerde içebiliyordu. Hatta bu dönemde böyle bir şenliğe şahit olan Dernschwam şu şekilde bir yorum yapmıştır:

“.....Üç gün süren bu şenlik günlerinde her çeşit oyunlar oynandı, herkesin gözü önünde içki içildi. Türkler yabancılara nazaran daha çabuk sarhoş oluyolar. Zira onlar yabancılar gibi içki içmeye alışık değiller, nasıl içileceğini bilmezler içki içince adamakıllı sarhoş olup zıvanadan çıkmak lazım sanırlar.....”³¹⁸.

“Kanuni Mohaç Zaferi sonrasında Belgrad’da orduya içkili eğlenceler düzenledi ve 1532 Alaman Seferi dönüşünde İstanbul’da donanma buyurdu beş gün beş gece yemeler içmeler oldu” diyen İnalçık’a göre Türk devletlerinde ve Osmanlılarda bu âdet, hükümdarın vazgeçilmez bir ödevi sayılırdı³¹⁹. Aynı şekilde Peçevi İbrahim Efendi’de zafer sonrası Kanuni Sultan Süleyman’ın şenlik düzenlenmesini emrettiğini ve bunun üzerine çarşı ve pazarın süslenerek içki meclislerinin oluşturulduğundan bahsetmiştir³²⁰. Osmanlılarda padişahlar tarafından ihtişamlı bir şekilde düzenlenen bu şenlikler, kısa süreli olsa da yasakların ortadan kalktığı yeme-içmenin serbest olduğu bir ortam hazırlamıştır.

Kanuni Sultan Süleyman’dan sonra başa geçen II. Selim ise babasının izinden yürümedi. Küçüklüğünden bu yana şaraba ve eğlenceye karşı meraklı olan, tahta çıkar çıkmaz büyük şenlikler düzenleyen ve bu şenliklerde şarap içimine izin veren II. Selim babasının getirmiş olduğu şarap yasağını kaldırdı. Bu durum dönemin halkını büyük bir hayrete düşürdü ve birçok söylentilere neden oldu. Bir taraftan şaraba düşkün olanlar bu kararı desteklerken diğer taraftan da karşıt görüşlüler buna onay vermedi. Buna rağmen hükümdar içki içme zevkinden hiçbir zaman vazgeçmedi. Padişahın bu halinden dolayı halk kendisine sarhoş anlamına gelen “*mest*” lakabını taktı. Öyle ki II. Selim’in hükümdarlığı zamanında şarap kullanımı gittikçe çoğaldı. Birçok insan bunu açıktan açığa içmeye başladı³²¹.

³¹⁷EREN, ... *Anadolu’da Bira*, s. 52.

³¹⁸DERNSCWAM, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, s. 132.

³¹⁹İNALCIK, Halil, *Has Bağçede ‘Ayş u Tarab...*, s. 74.

³²⁰PEÇEVİ, *Peçevi Tarihi*, I, s. 184.

³²¹D’OHSSON, *XVIII. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler*, ss. 44-45.

İçkinin bu dönemde yaygın bir şekilde tüketilmesi toplum düzenini bozmuş bu durum şikâyetleri beraberinde getirmişti. Kendini eğlencelere kaptıran padişah toplum içerisinde ahlaksızlığın ileri boyuta gelmemesi ve şikâyetlerin artmaması için kadılara ve subaşılarına birtakım hükümler göndermişti. Bunlardan biri 1567 yılında şehir subaşısına verilen ve Galata kadısına gönderilen hükümdü³²². Toplumda içkiye bağlı olarak kamu düzenini bozucu uygunsuz davranışların baş göstermesi ve buna karşı birtakım tepkilerin olması üzerine II. Selim Galata kadısına göndermiş olduğu bu hükümle Müslümanlara şarap tüketmesini yasaklamış, gayrimüslimlere de bu konuda sınırlamalar getirerek evlerini meyhaneye dönüştürmemelerini emretmişti. Ancak bu yasak daha fazla devam etmemiş padişah ve halk içki âlemlerine kaldıkları yerden devam etmişlerdi³²³. Ayrıca bu dönemde gayrimüslimlerin vergi vermek şartıyla içki getirmelerine izin verilmiş, içki vergisini toplamak için de görevli atanmıştı³²⁴.

II. Selim'in ardından hükümdarlığa geçen III. Murat tahta oturur oturmaz İslam mahallelerinde bulunan meyhaneleri kapattırmış, ancak bu da pek bir sonuç vermemişti. Çünkü yasağa rağmen içki içen bazı Müslümanlar gayrimüslim mahallelerine gidip içki temin edebiliyorlardı. Bu durum sarhoşlukla beraber meydana gelen etik olmayan davranışların Müslüman mahallelerine de yayılmasına sebep oluyordu. III. Murat döneminde devlete karşı gelme ve toplumsal bozukluk giderek artmış şehrin her yerinde ahlaksızlık baş göstermişti. Bu dönemde Langa yakınlarındaki Aynabeği, Bedii, Kâtip Kasım ve Şeyh Ferhat Mahalleleri gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı mahalleler olup bunların evlerinde geceli

³²²Galata kadısına hüküm ki İstibye naibi Mevlana Ahmed sütte-i saadetime mektub gönderüb mahrusei Galata mülhkatından İstinyeye tâbi Cedid nam kariyyede sakin olan Müslümanlar meclisi şe're gelüb kariyye-i merkumede olan keferre tayifesi cemian evleri meyhane itmekle camii şerif meyhaneler ortasında kaldığından maada keferre şaraplarını alâniyyeten ehli İslama beyi etmekle fesekanın hâyü huyundan va sazû suzundan camii şerifde evkatı hamse ve Cuma namazı kılınmaktan kalub ve bundan maada ehli fesad mestü lâya'kal olub ellerinde bıçak ve nacak ile mahkemeye gelüb hâkimüşşer'e ve seccadei Resule şetmi galiz eyliyüb eğer men olunmazlar ise icrayı şer' olmayub külli fesada bais olmak mukarrerdir deyu kariyyei mezbure keferesi aşikâre evlerini meyhane etmeyüb ve alâniyyeten Müslümanlara şarap beyi olunmamak reca eyleyüb filvaki ehli fesadın ve fesakanın hengâmesinden evkatı hamsede camii şerife müdavemetden kalınub ve fesekanın her biri bir kafire muin olmakla hakkı fukara alınmaktan ve şer' üzre hak icra olunmaktan kalınmışdır deyu men'i için emri şerifim virilmek recasına arz etmeğin buyurdum ki ...vusul buldukda kariyyei mezburede olan keferre tayifesine mühkem tenbih ve te'kid eylesesin ki minbaad Müslümanlara ve keferreye alâniyyeten şarap satmıyalar. Şöyle ki memnu'olmayub giru müslümanlara ve keferreye alâniyyeten şarap beyi idenlerin gereği gibi haklarından gelinmek mukarrerdir. Ana göre tenbih ve te'kid eyleyüb minbaad alâniyyeten fesekaya şarap beyi etdirmiyesin., ALTINAY, Ahmet Refik, *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1931, ss. 14-15.

³²³ALTINAY, *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, s. 15.

³²⁴SEVENGİL, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*, s. 29.

gündüzlü işret meclisleri kurulup şaraplar ve rakılar içilirdi. Hatta içkiyi fazla kaçıran bazı kişiler körkütük sarhoş olup sokaklara dökülmekteydi. İçki içenlerin sarhoş olmaları yetmezmiş gibi bir de ahlak dışı davranışlarda bulunuyorlardı. Bilhassa sarhoşlar hamama gitmekte olan kadınlara saldırmakta hatta tecavüze yeltenmekteydiler. Toplum düzenini bozan ahlaksızlıkların giderek artması halkın huzurunu bozmuştu. Halkın şikâyeti üzerine belirli bölgelerde özellikle hamam çevresinde, camilerin ve tekkelerin etrafında, İslam mahallelerinde meyhaneler bulundurulmaması, yasağa uymayanlara da gerekli cezanın verilmesi emredilmişti³²⁵. Buna göre Osmanlıda hangi dönemde olursa olsun adam yaralama ve öldürme, hırsızlık, hakaret, küfür ve tecavüz gibi suçlar toplum düzenini bozan suçlar olarak kabul edilmekte ve bu suça karışan kişilerin içkili oldukları da anlaşılınca gerekli cezalar verilmekteydi³²⁶.

III. Murat'tan sonra hükümdarlık tahtına oturan III. Mehmet zamanında da içki ve meyhane yasağı uygulanmıştır. Bu dönemdeki resmi yasakları ve yasaklamaların nedenleri hakkında yorum yaptıktan sonra bu dönemin içki içimi ve bayram eğlenceleri hakkında bazı bilgiler sunan Tarih-i Selânikî'de III. Mehmet döneminde Ramazan ayı boyunca devam eden bir içki yasağının söz konusu olduğu görülmektedir. Mustafa Efendi bu eserinde içki yasağına karşın meyhane kurumunun var olduğunu söylemiş ve III. Mehmet döneminde içki yasağının çok sıkı bir şekilde uygulandığı Ramazanda bu yasağa uymayıp içki içenlerin katledildiğini belirtmiştir. Bununla birlikte tüm meyhanelerin kapatıldığı, ne kadar hamr varsa boşa akıtılıp döküldüğü, meyhanelerin kapılarının mihlandığına dair bilgilere de yer vermiştir³²⁷.

İçki yasağı hususunda Kanuni Sultan Süleyman'dan daha ileri giden I. Ahmet, Naima tarafından dine düşkün bir padişah olarak kabul edilmektedir. I. Ahmet, fitne ve fesada sebep olduğu gerekçesiyle “*hamr*” denilen “*ümmül-habâisi (fenalıkların anası)*” Osmanlı topraklarında içilmesini tamamen yasakladı³²⁸. Bununla yetinmeyen padişah İstanbul'da ve birçok bölgede var olan meyhaneleri yıktırarak bu meyhanelerdeki şarap ve içki dolu fiçileri boşalttırmıştı. Şarap ticareti konusunda halkın haklarını koruyan ve devlete oldukça fazla gelir getiren “Hamr

³²⁵KOÇU, Reşad Ekrem, *Tarihimizde Garip Vakalar*, İstanbul, Doğan Kitabevi, 1951, ss. 48-49.

³²⁶ÜŞS: 8/535, s. 269., ÜŞS: 9/53, s. 67., ÜŞS: 9/232, s. 130., ÜŞS: 9/280, s. 149., ÜŞS: 9/431, s. 203., BAB: 17/313, s. 282.

³²⁷SELÂNİKİ MUSTAFA EFENDİ, *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)*, hzl. Mehmet İpşirli, Ankara, TTK Yay., 1999, II, ss. 597-601.

³²⁸NAİMA MUSTAFA EFENDİ, *Naîmâ Tarihi*, çev. Zuhuri Danışman, İstanbul, Bahar Matbaası, 1968, II, s. 646.

Emanetini”de ortadan kaldırmıştı. Fakat I. Mustafa döneminde bu yasak gayet hafif bir şekilde uygulandığı için içki çok geçmeden yine eskisi gibi içilmeye başlanmıştı³²⁹. II. Osman dönemine bakıldığı vakit içki yasağı şiddetli bir şekilde uygulanmıştı. Bu dönemde padişahın emriyle sokak sokak dolaşan bostancıbaşı meyhanede yakaladığı yeniçerileri denize atarak, sivil sarhoşlara da kürek cezası vererek gereken cezayı uyguluyordu³³⁰.

Kendisi de içki ve tütün kullanmasına rağmen IV. Murat, Osmanlı tahtına oturur oturmaz bunlarla mücadele etmeye başladı. 1633’te şarap yasağına ait kanunu tekrar yeniledi. Şarabı yasak etmekle kalmayan padişah kahve, tütün ve afyonu da yasak etti. Kahvehanelerin yanı sıra kendisinden önceki padişahlar döneminde gizlice yapılmış olan meyhanelerin köklerini kazıdı. IV. Murat, yasaklarına uymayanlara ölüm cezası koyar ve tebdil-i kıyafetle gece gündüz dolaşarak içki içip sarhoş olanları bu şekilde tespit ederdi. Sarhoş olan ve nefesi şarap kokan kişileri cellada teslim etmek suretiyle cezasını verdirtirdi. Hatta bu yasağın Bursa’da uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmek için Bursa’ya giden padişah, Boğaziçinde sarhoş bir halde dolaşan bir kişiyi okla öldürmüştü³³¹.

İçki yasağının çok sert bir şekilde uygulandığı bu dönemde Bekri Mustafa Efendi adında bir şahsın içki yasağına rağmen gizlice içki içmeye devam etmesi oldukça ilginçtir. Fıkra mahiyetinde olan Bekri Mustafa’nın gizlice içki içmesi olayı şu şekildedir:

İçki içenleri tespit etmek isteyen IV. Murat ve Sadrazam Bayram Paşa tebdil-i kıyafetle iskeleye gelerek Mustafa’nın kayığına binmişler ve “İstanbul’a çek!” şeklinde bir komut vermişler. Kızkulesine vardıklarında Bekri’nin yanında duran testiden defalarca yudum aldığını fark eden Sultan Murat testinin içindekinin ne olduğunu merak etmiş ve Bekri’ye içtiğin nedir? Şeklinde bir soru yöneltmiş buna karşılık “bade yani şaraptır” cevabını almış. Sultan Murat bunu tespit etmek için kendisi de içmek isteyince bu defa da “Ben kırk yıllık Bekri Mustafa’yım, içerim ama belli etmem, siz ise çaktırırsınız hem kendinizi hem beni yakarsınız...” cevabını almış. Fakat padişahın ısrarına daha fazla dayanamayan Bekri elindeki testiye onlara uzatmış. Sultan Murat ile Bayram Paşa’da bu testiden birkaç yudum alınca Padişah, “Bre babalık... Sen padişah yasağından korkmaz mısın?” demesi üzerine Bekri

³²⁹D’OHSSON, *XVIII. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler*, s. 46.

³³⁰SEVENGİL, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*, s. 56.

³³¹D’OHSSON, *XVIII. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler*, s. 47.

“Deniz ortasında bade çektiğimi padişah nerden duyacak” demiş. Bunun üzerine söze karışan Bayram Paşa “Ya şu ağa padişahımız Sultan Murat Han ve ben de onun veziri Bayram Paşa isem!” deyince bu söz Bekri Mustafa’nın çok hoşuna gitmiş ve kahkahaya boğularak: “Ben size içmeyin, yüzünüze gözünüze bulaştırırsınız demedim mi? Daha ilk yudumda biriniz padişah oldu, biriniz vezir!..” şeklinde esprili bir cevap vermiştir³³².

Bekri Mustafa’nın içki içerken yakalanma olayı bununla kalmamıştı. Yine bir gün Bekri içki içerken Yeniçeri Ağası Kara Hasanzade’ye yakalanmıştı. Buna göre yeniçeri ağası meyhaneleri teftiş ederken Kumkapı’daki bir meyhanenin bacasında Bekri Mustafa’nın başını görmüş ve bu hali onun dikkatini çekmişti. Kendisini fark ettiğini anlayan Bekri bu sırada yeniçeri ağasına sus sesini çıkarma gibisinden işaretler yapmaya başlamıştı. Ancak Bekri’nin bu hareketi yeniçeri ağasının hoşuna gitmiş ve yeniçeri ağası bunun üzerine teftişinden vazgeçerek sessizce bulunduğu yerden uzaklaşmıştı³³³.

Sultan İbrahim zamanına bakıldığında IV. Murat’ın içki içilmesine karşı uyguladığı ağır cezaların gevşediği görülmektedir. Bu dönemde içki yeniden içilmeye başlanmış ve Sultan İbrahim’in oğlu IV. Mehmet zamanında da devam etmiştir. 1655 yılında İstanbul’a gelen Thèvenot, henüz küçük yaştaki Sultan Mehmet’i fiziksel açıdan tanımlarken sol yanağında bir yara izinin olduğunu belirterek bu yara izine de babası Sultan İbrahim’in sebep olduğunu belirtmiştir. Seyyaha göre Sultan İbrahim bir gün eğlence âlemi düzenlerken şarabın etkisine kapılarak sarhoş olmuştu. Sarhoşken oynamaya başlayan padişah kendisine eşlik etmesini istediğinden oğlunu da çağırılmıştı. Lakin IV. Mehmet babasının bu isteğini yerine getirmemiş ve babasına, “oynayacak kadar deli değilim” şeklinde cevap vermişti. Bu sözlere çok kızan padişah “ben deliyim” diyerek oğlunun sol yanağı üzerine bir hançer darbesi vurmuştu³³⁴.

Thevenot’a göre IV. Mehmet döneminde içki yasağı o kadar gevşemiştir ki şarap içen Müslümanların sık sık sarhoş olduğu ve yanlışlıkla elbiselerine şarap döktükleri görülmüştür³³⁵. Şarap içip sarhoş olan kişiler şarabın Kur’an’da kesin hükümlerle yasaklanmadığını, bunun sadece bazı kişilerin görüşleri ve öğütleri

³³²KOÇU, *Eski İstanbul’da Meyhaneler...*, ss. 23-24.

³³³ŞİMŞEK, Esmâ, ELALTUNTAŞ, Ömer Faruk, Osmanlı Devleti’nde Uygulanan İçki Yasağının Fıkralara Yansıması. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 2018, C. 6, S. 16, s. 35.

³³⁴THÉVENOT, *1655-1656’da Türkiye*, s. 147.

³³⁵THÉVENOT, *1655-1656’da Türkiye*, s. 131.

olduğunu söyleyerek yasağa uymayıp kendilerini bu konuda savunuyorlardı³³⁶. Hatta 1650 tarihli bir arşiv belgesinde Rize kazasında oturan Mehmet adındaki naibin şarap içtiği görülmüştür. Şarabın etkisiyle sarhoş olan naip halka zarar vermekle kalmaz içkinin dinen caiz olduğunu söyleyerek kendisini bu şekilde savunur³³⁷.

IV. Mehmet'ten sonra başa geçen II. Süleyman zamanında da içki yasağı uygulanmıştır. Ancak devlet için önemli bir gelir kaynağı olan içkinin bu dönemde yasaklanması devlet hazinesini olumsuz yönde etkilemiş bunun üzerine içki yasağı bir süreliğine kaldırılmıştır. Nitekim daha sonra yeniden yasaklanmıştır. Osmanlı içki kültürünün zirveye ulaştığı dönem, zevk ve eğlence âlemlerinin yoğun olduğu Lale Devrine yani III. Ahmet'in saltanat yıllarına denk gelmektedir. 1717-1718 yıllarında İstanbul'da İngiliz elçiliği görevini yapan Edward Wortley Montagu'nun karısı Lady Mary Wortley Montagu bu dönemde İstanbul'da bulunmuş olup padişahın yaşının aşağı yukarı kırk yaşında olduğunu tahmin etmiş ve padişahı "alına yakın ve iri siyah gözleriyle son derece yakışıklı" olarak tasvir etmiştir³³⁸. Aynı zamanda bu dönemin iştret meclislerinden ve eğlence âlemlerinden bahseden Montagu şu gözlemlerde bulunmuştur:

"Neredeyse daha doğru bir yaşam felsefesi taşıdıklarına inanacağım; yaşamlarını musiki, bahçeler, şarap ve lezzetli yiyeceklerle geçirirken, bizim beyinlerimizi birtakım politik düzenler ya da hiçbir zaman ulaşamayacağımız bilimlere inceleme arzusu kemiriyor"³³⁹. Kasrlarda ve iştret meclislerinde eğlence hayatı üzerinde böyle bir gözlemde bulunan Montagu, Türklerin dinleri ve âdetleri hakkında etraflı bir bilgi edinmek için Ahmet Bey adında bir şahsın evine davetli olarak gitmiş ve Ahmet Beyi'nde İslamiyet'in hükümlerinden biraz uzaklaşmaktan çekinmediğini belirterek kendisiyle birlikte rahatça içki içtiğini söylemiştir. Kendisine bunu niye içtiğini sorduğunda "Allah her şeyi insanlar için yaratmıştır, Kur'an'da şarabın men edilmesi makuldür fakat bunu, sadece halk arasında intizamsızlığa sebep olduğu için yapmıştır." şeklinde bir cevap almıştı. Daha sonra Ahmet Bey şarabı ölçülü bir şekilde içmenin bir sakıncası yoktur. Fakat yine de

³³⁶THÉVENOT, 1655-1656'da Türkiye, s. 90.

³³⁷B.O.A., C.ADL. Dosya No: 80, Gömlek No: 4832.

³³⁸MONTAGU, Lady, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, çev. Aysel Kurutluoğlu, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1970, s. 47.

³³⁹İNALCIK, Halil, *Has Bağçede 'Ayş u Tarab...*, s. 308.

dedikoduya meydan vermemek için şarabı alenen içmem” diyerek sözlerine devam etmiştir³⁴⁰.

Birçok kaynağın da belirttiği gibi III. Ahmet zevk ve eğlenceye düşkün ve sanattan anlayan bir padişahtı. Bu dönem sazlı sözlü içkili eğlencelerin yaygın olduğu bir dönemdir. Bu eğlencelerde içki masaları kurulur, yenilir, içilir ardından karagöz oynatılır, dansçılar ve sihirbazlar da tüm hünerlerini sergilerlerdi³⁴¹. III. Ahmet dönemi Lale Devri olarak da kabul edilmiş ve bu devir 1730 Patrona Halil İsyanı ile son bulmuştur. Bu dönemde sarayın bu tür eğlenceler için yaptığı harcamalar, halk ve saray arasında birtakım çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur³⁴².

III. Ahmet’in tahttan indirilmesinden sonra Osmanlı tahtına oturan I. Mahmut zamanında, içki yasaklarının yanı sıra şarap üretimi de yasaklanmıştı. Eskiden gayrimüslimlerin kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar evlerinde şarap üretmelerine izin veriliyordu. Bu şekilde şarap üretmek isteyen gayrimüslimler, Ermeni patriği aracılığıyla veziriazamdan izin kâğıdı ve gerekli olan fermanı alırdı. Bu ise yeniçeri ağasına belli bir miktar para vererek gerçekleştiriliyordu. Fakat I. Mahmut döneminde üzüm fiyatlarının artışına halk, gayrimüslimlerin üzümlerden çok fazla miktarda şarap yapmalarına bağlamıştı. Bunun üzerine padişah, çıkarmış olduğu fermanla şarap üretimine sınırlama getirdi. Buna rağmen gayrimüslimler, zabıtaya büyük paralar ödeyerek şarap üretimine gizlice devam etti³⁴³.

Kaynaklar, içki içmeyen ve içki içenlere tepki gösteren padişahlar arasında III. Selimi de göstermektedir. III. Selim, içkiye karşı katı bir tutum sergilemiş ve bu dönemdeki bütün meyhaneleri kapatarak içki içenlere de idam cezası uygulamıştı. III. Selim’in uyguladığı yasaklar ile ilgili, arşiv kayıtlarında padişahın içkiye yönelik tavrını içeren belgeler de mevcuttur. Bu dönemde Bozcaada’da mevcut olan şarabın Müslüman mahallelere satılması yasaklanmış olup var olan şarabın mühürlenip İngiltere Devleti için İstanbul’a gönderilen gemilere yüklenmesi hususunda devlet tarafından emri şerif verilmiştir. Emri şerif gereği İngiltere Devleti için iki gemiye üç bin ölçek ve yedi bin beş yüz ölçek şarap yüklenmiştir. Ancak İngiltere’ye

³⁴⁰MONTAGU, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, s. 42.

³⁴¹İNALCIK, Halil, *Has Bağçede ‘Ayş u Tarab...’*, s. 311.

³⁴²İNALCIK, Halil, *Has Bağçede ‘Ayş u Tarab...’*, s. 327.

³⁴³D’OHSSON, *XVIII. Yüzyıl Türkiye’inde Örf ve Adetler*, s. 49.

götürülecek bu şarabın Osmanlı sınırları içinde satılmaması hususunda emir verilmiştir³⁴⁴.

III. Selim zamanında Müslümanlara uygulanan bir kısım yasaklar, gayrimüslimleri de kapsayacak şekilde genişletilmişti. Bu dönemde Galata, İstanbul, Boğaziçi ve çevresinde var olan bütün meyhaneler kapatılmış, şarap ve rakı yapılmasına müsaade edilmemiştir. Bunun yanı sıra gayrimüslim reayanın kendilerine yetecek kadar içki üretmelerine izin verilmiştir³⁴⁵. Geri kalan şarap ve müskirat, gemilere nakl olunmak ve imal defterlerine kaydolanmak üzere Dersaadete gönderilmiştir³⁴⁶. Bu dönemde elçiler ise kendilerine yetecek kadar şarap getirmek için bazen devletten ruhsat talep etmiştir. 1790 yılına ait bir hattı hümayunda da bunu görmek mümkündür. Söz konusu hattı hümayunda İspanya elçisine kendi ve adamları için bir seneye kadar şarap ve rakı satın alması için izin verilmiştir. Satın alınan şarap yirmi beş bin vukiyye, rakı ise beş bin vukiyye olmak üzere hanesine nakline engel olunmamış ve bu hususta ruhsat verilmiştir³⁴⁷. Yine H.1205/M.1790 tarihli bir başka belgeye göre Osmanlıya bağlı Leh elçisi de kırk bin kıyye olacak şekilde şarap talep etmiş ve elçinin bu talebi karşılanarak gerekli izin verilmiştir³⁴⁸.

Bu dönemde gayrimüslimlerin içki üretimi, tüketimi ve satışı konusunda belirli kıstaslarla izin verilse de gayrimüslimlerin kayıklarla Osmanlı topraklarına büyük miktarlarda şarap ve rakı getirdiği görülmüştür. Özellikle İstanbul'un içerisinde bulunduğu konumundan ötürü bu bölgeye kayıklarla rakı ve şarap daha çok taşınmıştır. Söz konusu durum, içki tüketiminin artmasına neden olmuştur³⁴⁹. Bundan dolayı şarap, rakı ve buna benzer müskiratların kullanımı İstanbul halkına yasaklanmış, çevre bölgelerden buraya hiçbir şekilde müskirat girmemesi konusunda emir verilmiştir³⁵⁰.

Sonuç olarak III. Selim her ne kadar meyhanelerde şarap ve rakı tüketimini engellenmeye çalışmışsa da ayyaşların içki yasağına uyması mümkün olmamış bir şekilde içkiyi temin etmişlerdir. Bu açıdan III. Selim zamanında içkiye yönelik esaslı ve ayrıntılı çözüm yolları geliştirilse de bu pek bir işe yaramamıştır. Sonra ki

³⁴⁴B.O.A., C.HR. Dosya No: 156, Gömlek No: 7761.

³⁴⁵B.O.A., C.DH. Dosya No: 218, Gömlek No: 10877.

³⁴⁶B.O.A., C.BLD. Dosya No: 89, Gömlek No: 4438.

³⁴⁷B.O.A., HAT, Dosya No: 200, Gömlek No: 10172.

³⁴⁸B.O.A., HAT, Dosya No: 193, Gömlek No: 90548.

³⁴⁹B.O.A., DMKF.d. Gömlek No: 31050.

³⁵⁰B.O.A., C.HR. Dosya No: 19 Gömlek No: 945.

dönemlerde de bu konu, Osmanlı toplumunda tekrar alevlenen ve çözülmekte güçlük çekilen bir problem olarak kalmıştır³⁵¹.

III. Osmanlıda İçki ve Ekonomisi

A. İçki Vergisi

Ortaya çıkış tarihi çok eskilere dayanan vergi, insanların topluluklar halinde yaşamasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan verginin tarihini ilkçağlara kadar dayandırmak mümkündür. Yani bu çağlardan günümüze kadar birçok uygarlıkta vergi uygulaması bulunmaktadır. Ekonomik faaliyetler kapsamında vergi devlet için önemli bir mali güç olarak kabul edilmektedir. Çünkü toplumların ihtiyacını karşılamakla görevli olan devlet, vergiler sayesinde hem insanların ihtiyaçlarını karşılamakta hem de mali açıdan gücüne güç katmaktadır. Şöyle ki bir devlet için vergiler önemli gelir kaynakları arasında yer almaktadır. Çalışmanın bu bölümünde konu dâhilinde olan Osmanlıda içki üretiminden ve satışından alınan vergiler üzerinde durulacaktır.

Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan gayrimüslimler belli kurallara uydukları takdirde içki üretimi ve satımını gerçekleştirebiliyordu. Ancak bunun için de devlete vergi ödemek zorundaydılar. Gayrimüslimler tarafından üretimi serbest olan alkollü içkiler üzerinden sadece iki çeşit vergi alınmaktaydı. Bunlardan biri “*resm-i mirî*” diğeri ise “*bey’iyye resmi*” idi. Resm-i miri içki üretme vergisi olup imalat değeri üzerinden belli bir oranda alınmaktaydı. İçki satışı yapan mekânlardan alınan bey’iyye resmi ise satış vergisi olarak kabul edilmekteydi. Bu vergi içki satan mekânların kirasından yıllık olarak alınırdı. Kira bedeli İstanbul’da 100 kuruş iken vilayetlerde 30 kuruştan aşağı değildi³⁵². Bununla birlikte şarap ve diğer alkollü içkilerin İslam Dininde Müslümanlarca tüketilmesi yasak olduğu için Osmanlı Devleti’nde içkiden alınan vergi yavaş artış göstermekteydi ve elde edilen hâsılat azdı. Öte yandan içkiyi meneden hükümlerin geniş ölçüde ihlal edilmesi ve diğer taraftan Osmanlı nüfusu içerisinde şarap ve alkol tüketimini hiçbir suretle menetmeyen dinlere mensup kişilerin var olması bu gelir kolundan Osmanlı’nın az da olsa istifade etmesini sağlamaktaydı³⁵³. Bu bakımdan Osmanlı Devleti’nin almış

³⁵¹KÖSE, “...Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul’da İçki ve Fuhuş Yasağı”, s. 123.

³⁵²ELDEM, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara, TTK Basımevi, 1994, s. 80.

³⁵³VELAY, A. Du, *Türkiye Maliye Tarihi*, dnl. Maliye Tetkik Kurulu, Ankara, Damga Matbaası, 1978, s. 316.

olduğu vergiler içerisinde içki üretiminden ve satışından alınan vergiler, gelirlerin bir kısmını oluşturmaktaydı.

1. İçki Üretiminden Alınan Vergi

Müslümanlara caiz olmayıp gayrimüslimlere belli şartlarla serbest bırakılan içki gayrimüslimler tarafından mal olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla içki üretme vergisi gayrimüslimlerden alınmaktadır³⁵⁴. Şıra resmi olarak da anılan içki üretme vergisi Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışından itibaren tımar ve zeamet sahibine, vezirlere ayrılan hassa arazisinden alınmaktaydı. Bu vergi gayrimüslimlerin bağlarından elde ettikleri şıradan da alınırdı. Subaşılar tarafından toplanan bu vergi yüz matrada on matra “*ondalık*” ve üç matra da “*salârlık*” adı altında yani şıra olarak alınan bir vergiydi. O zamanlar şıra olarak adlandırılan bu içki bilinen şaraptı. Subaşıların topladığı bu şıralar satılmadığı takdirde başka kimsenin şıra satmasına izin verilmiyordu. 1591-1592 tarihinden sonra içkiye “*zecriye*” adı altında bir vergi konulmak istenmişse de bu durum birçok şikâyeti beraberinde getirdiği için cizyeler yüzde elli artırılarak bu vergi kaldırılmıştı³⁵⁵.

İçki yasakları, içki üretiminden alınan vergileri etkilemekte bu da verginin kaldırılmasına sebep olmaktaydı. Öte yandan içkiden alınan verginin önemli bir gelir kaynağı olması yasakların muhtevasını da etkiliyordu. Mesela Kanuni Sultan Süleyman zamanında içki konusunda uygulanan yasağın muhtevası daha genişken oğlu II. Selim zamanında bu yasak oldukça sınırlı düzeyde kalmıştı Ayrıca gayrimüslimlerin gizlice getirdiği şaraplardan vergi alınmaması devletin hazinesine zarar vermişti. Durumu fark eden II. Selim içkiden vergi alınması hususunda ferman çıkarmıştı³⁵⁶. I. Ahmet ise devlete çok fazla gelir sağlayan Hamr Emanetini kaldırarak şarap ve diğer içkileri tamamen yasaklamıştı³⁵⁷. Uzun bir süre uygulamadan kaldırılan hamr emaneti hazinenin sıkıntıya düşmesiyle II. Süleyman zamanında yeniden kuruldu³⁵⁸.

İçki üretiminden alınan zecriye vergisi 16. yüzyılın sonlarında konulmak istenmişse de birtakım tepkilerle karşılaşıldığı için vazgeçildi. Ancak bu vergi II.

³⁵⁴B.O.A., C. İKTS. Dosya No: 21, Gömlek No: 1043., AKGÜNDÜZ, ÖZTÜRK, *Bilinmeyen Osmanlı*, s. 154.,

³⁵⁵DOĞRUEL, Fatma, DOĞRUEL, A. Suut, *Osmanlıdan Günümüze Tekel*, İstanbul, Tekel, 2000, s. 116.

³⁵⁶ALTINAY, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, s. 86.

³⁵⁷NAİMA MUSTAFA EFENDİ, *Naîmâ Tarihi*, s. 400.

³⁵⁸KOÇU, *Tarihimizde Garip Vakalar*, s. 49.

Selim zamanında İrâd-ı Cedid hazinesinin gelirleri arasında yer almaya başladı. Zecriye vergisi için yapılan 4 Nisan 1792 tarihli bir düzenleme ile şarap, rakı ve benzeri içkiler bu vergi kapsamına alındı³⁵⁹.

Devlet için önemli bir gelir kaynağı olan zecriye vergisinin toplanması hususunda mübaşir ve devlet tarafından yönlendirilen bir görevli (tahsildar) tayin edilirdi³⁶⁰. Bu görevliler şarap ve rakı üretiminin kimler tarafından gerçekleştirildiğine ve ne kadar üretildiğine dair bilgileri toplar ve ona göre gerekli olan vergiyi toplarlardı³⁶¹. Şarap, rakı, tütün vs. içeceklerin üretim vergisinden alınan akçeler elde edilen ürünün kalitesine göre değişmekteydi. Bu bakımdan değişik miktarlardaki akçelerle tarife konulmuştur³⁶². Nitekim İstanbul'a bağlı olan kazalarda yapılan şarap, rakı vs. müskiratın her bir kisesinden dörder pare (para) zecriye vergisi alınmıştır. Söz konusu miktar reayanın kendilerine ayırdıkları hariç bırakılmak üzere şarap, rakı vs. müskiratın her bir kisesinden tahsil edilmiştir³⁶³.

Bu vergi, tahsildarlar aracılığıyla yılda bir kez toplanırdı. Vergisini ödeyen yükümlüye bir belge veriliyor ve böylece mükerrer vergilerin önüne geçiliyordu. Tahsildarlar sadece vergileri toplamakla kalmaz malın ve verginin miktarını da kaydederd. Hem bu kayıtlarla hem de iskeleden yapılan sıkı denetimlerle içki ve dolayısıyla vergi kaçakçılığı önlenmeye çalışılıyordu. Devlet zecriye vergisini alarak içki ticaretine olan ilgiyi azaltmakta ve Müslüman halkın içki kullanımını önlemekteydi. 1792-1794 yıllarına bakıldığı vakit bu yıllarda İrâd-ı Cedid hazinesinin yıllık gelirinin %36.6'sını oluşturan zecriye vergisi bu oranla İrâd-ı Cedid Hazinesine en büyük katkıyı sağlayan gelir olmuştu³⁶⁴.

Ancak İstanbul'a bağlı bazı kazalarda zecriye vergisinin toplanması konusunda mübaşirler ve devlet görevlileri birtakım sıkıntılar yaşamaktadır. Vergi toplama hususunda buralara gönderilen mübaşirler, vergi vermek istemeyen reayanın çeşitli bahaneleriyle karşı karşıya kalmıştır ve bunun üzerine reayanın bazı bahaneler ortaya koyup müdahale etmemesi için ferman yayımlanmıştır. Mesela H.1012/M.1604 tarihinde Kapudağ nahiyesine bağlı Erdek'te zimmilerden bazıları vermekle yükümlü olduğu şarap ve rakı vergisini vermemiş hatta şarap ve rakı

³⁵⁹DOĞRUDEL, DOĞRUDEL, *Osmanlıdan Günümüze Tekel*, s. 116.

³⁶⁰B.O.A., AE.SSÜL.II. Dosya No: 1, Gömlek No: 7., B.O.A., AE.SAMD.I. Dosya No: 9, Gömlek No: 808., B.O.A., D.MMK.d. Gömlek No: 22722.

³⁶¹B.O.A., AE.SSÜL.II. Dosya No: 12, Gömlek No: 1185.

³⁶²B.O.A., D.MMK.DHN.d. Gömlek No: 23251.

³⁶³B.O.A., C.BLD. Dosya No: 89, Gömlek No: 4438.

³⁶⁴DOĞRUDEL, DOĞRUDEL, *Osmanlıdan Günümüze Tekel*, s.117.

vergisini tahsile memur olanlardan Mehmet isimli kişiyi katletmişler, Murat çavuşu ise darp etmişlerdir. Bunun üzerine söz konusu eşkıyaların hakkından gelebilmek ve kabahatlerinin olup olmadığını araştırmak için Kapudağ kadısı Abdülkadir bu şahısların isimlerinin de bulunduğu arzuhal bildirmiştir³⁶⁵.

Üsküdar'a bağlı Karye-i Kadı, İstavros ve Kuzguncuk gibi köylerde yetiştirilen bağların üzümünden şarap elde edilmektedir. Üretilen bu şaraptan alınan vergi “*monopolye*” şeklinde idare olunup “*öşr-i şıra*” ile birlikte iltizama verilmiştir. Örneğin Karye-i Kadı köyünde vergi toplamakla görevlendirilen Ali b. Şaban bu köyün monopolye ve öşr-i şirasını Yorgi ile Kaçaroz'a 15000 akçeye iltizama vermişti³⁶⁶. Öte yandan Üsküdar köylerinde üzüm yetiştiren halkın çoğu Rum ve Yahudi olduğu tespit edilmiş ve bu halktan alınan “*öşr-i şıra*”, “*resm-i hamr*”, “*resm-i fiçı*” gibi vergilerin tarhında birçok sıkıntı ortaya çıkmıştır. Abdullah Ağa Vakfına bağlı İstavros Karyesinin halkı kendi nefisleri için ayırdıkları ve aralarında zaman zaman sattıkları şıradan resm-i fiçı alınmamasını istemiş. Kadıköy halkı ise İstanbul Hamr Emni Tengrivirdi adlı Yahudi'nin kendilerinden resm-i şıra talep ettiğini söyleyerek eğer reddedilmezse bağlardan vazgeçeceklerini belirtmişlerdir³⁶⁷.

2. İçki Satışından Alınan Vergi

Osmanlıda içki satış vergisi denilince meyhaneler akla gelmektedir. Çünkü içki satışını gerçekleştiren meyhaneler devletin belirlediği miktar doğrultusunda vergi ödemek zorundadır. İçki üretimi gibi içki satışını da çoğu kez gayrimüslimler gerçekleştirmektedir. Ancak gayrimüslimlerin içki satışını gerçekleştirmek üzere meyhane açabilmesi için belirtilmiş şartlar ve sınırlamalar vardı. Bu şartların en önemlisi devletten ruhsat almaktı. Bunun için de vergi ödeme zorunluluğu vardı. Verginin miktarı ise açılan dükkânın konumuna ve kirasına göre değişebilmekteydi. Böylelikle hem vergisini ödeyen hem de belirli diğer şartları sağlayan kişi meyhane işletme hakkını elde edebiliyordu. Devletin belirlediği kurallar dâhilinde şartlara uyan meyhaneciler zamanı geldiğinde vergilerini de ödemek zorundaydı.

Osmanlı Hukukuna göre içki satışı için devletin aldığı vergiler önemli bir gelir kaynağı olup içki satışına yönelik bilgileri belgelerde de görmek mümkündür.

³⁶⁵B.O.A., İE.DH. Dosya No: 7, Gömlek No: 682.

³⁶⁶ÜŞS, 19, s. 13.; KAYNAK, Rahşan, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şeri'yye Sicillerine Göre)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 251.

³⁶⁷ÜŞS, 69, ss. 104-113.; KAYNAK, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat* ss. 253-254.

Padişahların içki hususunda uyguladığı birçok yasağa rağmen içki satışı İstanbul'da engellenememiş ve bunun üzerine devlet vergi almak koşuluyla içki satışlarını serbest bırakmıştır. Özellikle bu hususta İstanbul ve Galata'dan elde edilen şaraptan alınan zecriye vergisi devlet hazinesinin önemli mukataa kaynağı olmuştur³⁶⁸. Buna göre reaya kendi nefislerinden fazla müskirat yapıp satarsa şarabın kisesinden iki yüz pare, rakı ve diğer müskiratların kisesinden dörder pare zecriye vergisi vermiştir³⁶⁹. Osmanlıya bağlı kazalara satılan ve nakil olunan müskiratların miktarı ve isimleri kaydedilerek her on kuruştan bir zecriye vergisi tahsil edilmiş olup arta kalan miktarın her kisesinden ise yirmi beş kuruş tahsil edilmiştir³⁷⁰. Yine H.1100/M.1689 tarihli bir belgede Edirne zaimi (zeamet sahibi) Ahmet imzasıyla verilen dilekçe gereğince gayrimüslim bulunmayan mahallerde şarap ve rakı hem satılmamış hem de satın alınmamıştır. Lakin söz konusu mahallere şarap ve rakı girerse şarap ve rakı üzerinden belli bir miktar vergi alınmıştır. Yük başına ellişer, kırk sekizer ve on beşer akçe alınmıştır. Vergilerin toplanması ve tahsil olunması içinde Edirne kadısı tarafından emri şerif verilmiştir³⁷¹.

Osmanlıda şarabın yanı sıra üzüm şırası da vergilendirilmişti. Üretiminden satışına kadar pek çok müskirat vergiye tabii tutulurdu. Osmanlıda üzüm şırasından elde edilen vergi yani öşr-i şıra vergisi, vergi tahsildarları aracılığıyla toplanır ve monopolye yöntemiyle bir başkasına satılırdı. Resm-i fiçı vergisi ise şaraphanelerdeki içki satışından elde edilirdi. Bu vergiyi şarap eminleri yine monopolye yoluyla alırdı. Bu bakımdan şaraptan alınan vergi monopolye şeklinde idare olunurken içki satışı da monopolye şeklinde gerçekleştirilirdi. “*Monopolye*” veya “*monopolya*” denilen bu yöntem şarap satışının devletin elinde olması anlamına gelirdi. Buna göre devlet belli bir zaman içerisinde şarap ticaretine izin vermezdi. Vergi tahsildarları devlet adına şarabı toplu bir şekilde Ortodoks'a satardı. Daha sonra satılan bu şaraptan şarap eminleri vergi alırdı. Hatta Ortodoks halkı satın aldığı mühürlenmiş şarap dolu fiçileri ve tulumları ancak devlet izniyle açabilir ve satabilirdi. Bu yasak süreci Ortodoks halka şarap mübaşirleri tarafından ilan edilirdi. Bu yöntemle devletin her yıl ürettiği şarap miktarı belli olurdu. Şayet bu miktarın dışında başka yerden şarap getirilir ve satılırsa bu verilen izin kâğıdı ile

³⁶⁸B.O.A., KK.d. Gömlek No: 5482., B.O.A., D.MMK.İGE.d. Gömlek No: 23378.

³⁶⁹B.O.A., C.ML. Dosya No: 248, Gömlek No: 10273., B.O.A., C.ADL. Dosya No: 97, Gömlek No: 5833.

³⁷⁰B.O.A., C.ML. Dosya No: 96, Gömlek No: 4308.

³⁷¹B.O.A., İE.ML. Dosya No: 42, Gömlek No: 4042.

gerçekleştirilirdi. Monopolye yasağına uymamak suç sayılırdı. Öyle ki monopolyeye uymayanlar para cezasına çarptırılırdı³⁷².

IV. İslam Hukukunda ve Osmanlıda Suçlar ve Cezalar

İslam Dinine ana kaynaklık eden Kur'an ve Sünnet İslam Ceza Hukukunun da ana kaynağı olarak görülmüştür. Bu ceza hukukunun ana ilkeleri ve amaçları Kur'an ve Sünnet doğrultusunda belirlenmiştir. İslam hukukçuları ve hukuk ekolleri ise bu esas amaçlar üzerinde bazı yorumlamalar yaparak kendi dönemindeki toplumun problemlerini bu yöntemle çözmeye çalışmışlardır. Bu sebeple İslam Ceza Hukukunun temelinde "Kur'an", "Sünnet" ve "İslam hukukçularının icthadları (İslam âlimlerinin şer'i açıdan bir konuda fikir ortaya koymaları)" vardır. Kur'an ve Sünnette din, akıl, can, namus ve malın korunması esas alındığı için cezalar da buna göre uyarlanmıştır. Bununla insanların yararı gözetilmiş ve verilen cezalar ise İslam'ın kötülüğe karşı aldığı bir önlem olarak görülmüştür³⁷³.

İslam Hukukunda bazı suçlar için uygulanan cezalar had, kısas ve diyet, tazir, te'dip cezaları olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır³⁷⁴. Tazir ve had cezası birçok suç için uygulanırken içki içenlere de uygulanmıştır. Tazir cezası verilecek suç ve cezanın miktarı belli olmadığı için bütün karar kadıya bırakılmıştır. Bu bakımdan tazirle ilgili suçlarda verilecek cezayı kadı belirler. Buna göre kadı suçlu olan kişiye ya nasihatta bulunur ya azarlar ya da hapis ve dayak cezası verir. Fakat kadının vermiş olduğu cezalar had cezasından aşağı olmamalıdır. Ebu Hanife bu cezayı en çok 39 değnek (en aşağı sopa haddi 40 değnek olduğu için) olarak belirlerken Ebu Yusuf ise en çok 79 değnek (Ebu Yusuf özgürlerin en aşağı haddini almıştır) tazir cezası olarak belirlemiştir³⁷⁵. Had cezasının oluşması için Müslüman kişinin dinini ret etmesi, hırsızlık yapması, yol kesmesi, ayaklanması, zina maksatlı adam öldürmesi, şarap içmesi veya başka müskiratla sarhoş olması gereklidir³⁷⁶. Had, sözlükte men etmek, gaye, son sınır, ceza ve nihayet manalarına gelmektedir. Had yapılacak ve yapılan kimsenin bedeni sağlam, akliselim ve şer'i hükümlerden

³⁷²ERDOĞRU, "... Üsküdar ve Civarında Şarapla İlgili Hukuki Uygulamalar" ss. 492-493.

³⁷³BARDAKOĞLU, Ali, "Ceza", *DİA*, Ankara 1993, C. 7, s. 472.

³⁷⁴CÂNAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1989, VI., s. 181.

³⁷⁵ÜÇÖK, Çoşkun, MUMCU, Ahmet, BOZKURT, Gülnihal, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara, Savaş Yayınevi, 2002, ss. 81-82.

³⁷⁶ÖZBİLGİN, Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdab-ı Osmâniyye*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2014, ss. 224-225.

sorumlu bir kişiliğe sahip olmalıdır. Ayrıca yine bu cezanın uygulanması için kişi sarhoş olmamalı veya sarhoş olanında sarhoşluğu geçmelidir³⁷⁷.

Bir suça karşılık verilen cezaların asıl amacı suçluyu terbiye ve ıslah ederek suçun aleni bir şekilde geniş alanlara yayılmasını önlemektir. İslam Dini kişisel haklara ait cezalarda dâhil olmak üzere cezalandırmayı devletin esas görevi olarak kabul etmiştir. Devlette bu görevini yerine getirerek gerek kısas infazında gerek diyet cezasında gerekse had cezasında birtakım hak hukukları gözeterek cezalandırmanın esasını kanunlara bağlamıştır³⁷⁸.

Teorik açıdan İslam Hukuku çerçevesinde gelişen Osmanlı Ceza Hukuku da İslam Hukukunu esas almış ve bunu kanunnameleriyle birleştirerek kendine özgü bir suç-ceza hukuku oluşturmuştur. Osmanlı hükümdarları, bir suç sonrasında verilen cezayı devletin görevi olarak görmüşlerdir. Osmanlıda, İslam Ceza Hukukunun ana esasları ile hükümleri aynı şekilde uygulanmıştır. Bununla beraber toplumun alışkanlıkları göz önünde bulundurularak suçlar konusunda da ona göre kesin bir hüküm verilmiş ve cezalar uygulanmıştır. Gerek İslam Hukukunda gerekse Osmanlıda birçok suça farklı yöntemlerle cezalar uygulanmış olup bu çalışmada içki içme suçu ve bu suça verilen cezalar üzerinde durulmuştur.

A. İslam Hukukunda İçki İçme Suçuna Verilen Cezalar

Şarap, rakı vb. alkollü içkileri içip sarhoş olmanın sonucunda verilen cezaya “*haddi şürib*” veya “*haddi sekir*” adı verilir³⁷⁹. Bu ceza hakkında Kur’an’da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır ve icma olarak kabul edilmektedir. Ancak İslam Dininin esas kaynağı olan Kur’an alkollü içkileri kesin olarak yasaklamış ve o günkü toplumun alışkanlıklarını ve bağımlılıklarını göz önünde bulundurarak ona göre bir metot izlemiştir. İslam hukukçuları ise ayet ve hadislerden hareket ederek hamr ve buna benzer alkollü içkileri haram olarak kabul etmişlerdir. İçki içene verilecek cezalar konusunda da birtakım görüşler bildirmişlerdir³⁸⁰.

İslam hukukçularının büyük bir kısmı alkollü içkiler arasında ayırım yapmadan az olsun çok olsun alkollü olan bütün içkilerin haram olduğunu belirtmişlerdir. Ancak içki içene verilecek ceza konusunda tam bir görüş birliği

³⁷⁷HALEBİ, İbrahimi, *İzahlı Mültekâ El-Ebhur Tercümesi*, çev. Mustafa Uysal, İstanbul, Dizerkonca Matbaası, 1968, II, s. 266.

³⁷⁸AKBULUT, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, s. 169.

³⁷⁹AKBULUT, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, ss. 175-176.

³⁸⁰YILDIRIM, Mustafa, “İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası”, *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, S. 13-14 s. 32.

bulunmamaktadır. Kimi hukukçular tazir cezası derken kimisi de had cezası demiştir. Bu da İslam hukukçularını bu konu üzerinde tartışmaya götürmüştür. Bazı hukukçular ise bu suça karşılık Hz Muhammed döneminde uygulanan ve miktarı belli olmayan dayak cezasını uygun görmüştür. Uygulanan bu tür cezanın miktarı belli olmadığından tazir cezası olarak kabul edilmiştir. Hz. Muhammed döneminden sonraki dönem olan halifelik döneminde de içki içme suçunun cezası devlet başkanlarına bırakılmıştır. Bu nedenle bu dönemlerde dayak cezası olarak farklı uygulamalarda bulunulmuştur³⁸¹.

Şarap içip sarhoş olanlara verilen ceza, özgürlere 80 değnek iken bu ceza kölelere verilirken yarı yarıya düşmekte 40 değnek olmaktadır. Hz. Muhammed ve Hz. Ebubekir dönemlerine bakıldığında içki içip sarhoş olana kırk darbe vurulmaktadır. Ancak Hz. Ömer zamanında refah düzeyinin artmasıyla içki tüketiminde artış meydana gelmiş bu da cezanın 80 darbeye çıkmasına neden olmuştur. İslam uleması da bu konuda Hz. Ömer döneminde uygulanan 80 darbe cezasını benimsemiştir³⁸². Eğer Müslüman bir kişi gayrimüslim kişilerle meclis kurup içki içerse o kişi had ile cezalandırılır. Yine Müslüman bir kişi evinde şarap yapıp ve şarabı içerse o kişiye haddi şürb ve şiddetli tazir cezası uygulanır³⁸³.

Anlaşıldığı üzere İslam Dini alkollü içkilerin içilmesini ve uyuşturucu maddelerin kullanılmasını kesin olarak yasaklamış ve bu konuda da bazı caydırıcı cezalar uygulamıştır. İçki içme ve sarhoşluk cezasının had mi tazir mi olduğu konusunda kesinlik söz konusu değilse de içki içme ve sarhoşluk cezası İslam Ceza Hukukuna göre had ve tazir olarak sınıflandırılan cezaların hadler bölümünde ele alınmıştır³⁸⁴.

B. Osmanlıda İçki İçme Suçuna Verilen Cezalar

Osmanlıda içki içme suçu ve verilen cezalardan bahsetmeden önce Osmanlı Hukuku hakkında kısa bir bilgi verilecek olursa şunu söylemek mümkündür: Osmanlı Hukuk sistemi özel bir hukuk yapısına sahipti. Osmanlıda şer'i hukukun hükümleri uygulanmaktaydı. Osmanlı padişahları dâhil Müslim veya gayrimüslim bütün halk ayrıcalıksız bir şekilde şer'i hukuka ait hükümlere ve ilkelere uymak zorundaydı. Öte yandan bu hükümlerin kaynağı farzlar, vacipler ve haramlar olup bu

³⁸¹YILDIRIM, "İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası", s. 33.

³⁸²CÂNAN, *Kütüb-i Sitte*, s. 181.

³⁸³HALEBİ, *İzahlı Mültekâ El-Ebhur Tercümesi*, s. 283.

³⁸⁴YILDIRIM, "İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası", s. 50.

kaynaklar ise örfi Osmanlı Hukukunun değiştirilmez esas ilkelerini oluşturmaktaydı. Bazı hükümler şartlara göre değişiklik arz ederken bu ilkeler kesinlikle değiştirilemezdi. Osmanlıda şahıs ve ceza hukukuna ait davalarda da İslam Hukukunun ilkeleri uygulanırdı. Şartlar sağlandığı takdirde kadı ilk kararı verdikten sonra bazı kararları İslam hukukçularına devredebilirdi. İslam hukukçuları da bu davalar konusunda almış olduğu karara göre İslam Hukukunun ilkelerini ya kısmen ya da tamamen kaldırabilirdi. Osmanlı Hukuku sistemine göre şahısların devletle olan hukuksal ilişkilerinde veya kadı önünde Hanefi mezhebinin hükümleri esas alınmaktaydı. Ancak bazı zamanlarda kendi toplulukları içinde kalmak şartıyla Maliki, Hanbeli ve Şafii mezheplerin de hükümleri yol gösterici olmuştu³⁸⁵.

Osmanlıda içki içme suçu ve cezası konusuna bakıldığı vakit içkilerin hükmü konusunda İslam hukukçuları ile Osmanlı hukukçularının aynı fikirde oldukları görülmektedir. İslam Hukukunda olduğu gibi Osmanlı Hukukunda da herhangi bir içki yasağı uygulanacağı vakit yalnızca şarap değil tüm alkollü içkiler haram olarak kabul edilmiş, yasaklanmış ve birtakım cezalar uygulanmıştır.

Had ve tazir cezası şarap, rakı gibi içerisinde alkol bulunan içkileri tüketen ve bunun sonucunda sarhoş olan kimselere verilmiştir. Buna göre şarap içen kişiler 80 değnek ile cezalandırılırken Şafiiler bu suçun cezasını 80 değil 40 değnek olarak kabul etmişlerdir. Ancak kadı gerekli görürse bu cezanın iki katını verebilirdi. Ceza şartının oluşabilmesi için iki erkeğin şahitliği veya suçlunun suçunu gizlemeyip açıkça söylemesi gerekirdi. Çocuklar, deliler, gayrimüslimlerin yanı sıra yeni Müslüman oldukları için bu dinin kurallarını bilmeyenlere de bu ceza verilmezdi³⁸⁶. Osmanlı Devleti'nde içki içenlere hem had hem de tazir cezası uygulanmış ve bu uygulama Osmanlı'nın son on yılına kadar devam etmiştir³⁸⁷.

Bazı Müslümanlar şarap tüketse de Müslümanlar arasında şarap ve alkollü içkiler çok rağbet görmüyordu. Çünkü bunları tüketenlere bazı cezalar öngörülüyordu. Eğer Müslüman bir şahsın içki içip sarhoş olduğu tespit edilirse o kişi kadının huzuruna çıkarılır ve kadı tarafından dayak cezası verdirilirdi. Bu yetmezmiş gibi bir de para cezasına çarptırılırdı. İçki içme suçuna karşılık para cezası alındığına ilişkin tek bilgi Manisa Sicilinde bulunmaktadır. Bir davada 16 Muharrem 974 (3 Ağustos 1566) tarihinde Manisa'da bir şahsın içki içtiği

³⁸⁵ÖZBİLGİN, ...*Âdâb-ı Osmâniyye*, ss. 117-118.

³⁸⁶ÜÇÖK, vd., *Türk Hukuk Tarihi*, ss. 79-80.

³⁸⁷AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri (Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri)*, İstanbul, Fey Vakfı Yay.,1990, I, s. 111.

gerekçesiyle subaşı kendisinden 500 akçe para cezası almış ve bu da yetmezmiş gibi 304 akçe daha almış ve bu durum kanuna aykırı olduğu için davacı subaşının kendisinden aldığı bu fazla parayı vermesi hususunda talepte bulunmuştur³⁸⁸.

Osmanlıda içki içenlere verilen cezaların uygulanmasında sorumlu devlet görevlisi günümüz belediye zabıtası ve polisleri gibi vazife gören muhtesiplerdi. Anında ceza verme yetkisine sahip olan muhtesipler tam bir içki düşmanıydı. Bu bakımdan işrete mani olmak muhtesip ve şahanenin başlıca görevleri arasındadır. Bu devlet memurları görevleri gereği meyhanelere baskın düzenleme, meyhanelerdeki içki şişelerini ve küplerini kırma, meyhanelerin kapılarını kapatma, çingiraklarına ot tıkma ve gerektiğinde içki içenleri kuyulara hapsetme gibi davranışlarda bulunmaktadır³⁸⁹.

Muhtesibin içki içenlere gerekli cezayı uygulaması için içki içme suçunun dayandığı deliller vardır. Buna göre bir kişinin içki içip içmediğini ya da sarhoş olup olmadığını tespit etmek için şahitler tutulur ve o kişinin ağzı koklanır. Şayet o kişinin ağzında hamr kokusu varsa o kişinin şarap içerek sarhoş olduğu tespit edilir ve gerekli olan ceza uygulanırdı³⁹⁰. Ancak içki kokusu o kişiye ceza vermek için yeterli kanıt değildir. Çünkü kişiye içki baskı ile içirilmiş olabilir, sadece ağzını çalkalamış olabilir, ağız, diş ve mide rahatsızlığı nedeniyle nefesinin kötü kokması ve bu koku içkiye benzetilmiş olabilir³⁹¹. Bunun yanı sıra kişinin ağzı içki kokmadığı halde şahitler bu kişinin aleyhinde şahitlik etmiş olabilir. İşte böyle durumlarda delil eksiliği görülür³⁹².

İçki içme suçunun diğer bir ispat yolu da belgelerden anlaşıldığı üzere ikrardır³⁹³. Eğer bir kişi şarap içtiğini ve bu yüzden sarhoş olduğunu itiraf ederse o kişiye had cezası uygulanırdı. Mesela Üsküdar'da oturan Ramazan b. Abdurrahman

³⁸⁸MŞS: 8, s. 26.; YAZICI, "... İçki İçme Suçuna Dair Bazı Gözlemler", s. 1329.

³⁸⁹CEYLAN, Ömür, "Sarhoşların Belalıları: Muhtesip, Şahne, Ases", *Tarih ve Medeniyet*, Haziran 1996, S. 28, ss. 37-39.

³⁹⁰ÜŞS: 1/295, s. 210., ÜŞS: 1/677, s. 374., ÜŞS: 1/718, s. 390., ÜŞS: 2/861, s. 462., ÜŞS: 4/47, s. 85., ÜŞS: 4/796, s. 321., ÜŞS: 4/893, s. 358., ÜŞS: 5/154, s. 123., ÜŞS: 5/632, s. 281., ÜŞS: 6/294, s. 156.

³⁹¹YILDIRIM, "İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası", s. 38.

³⁹²YILDIRIM, "İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası", s. 38., ÜŞS: 6/688, s. 279., ÜŞS: 7/159, s. 133., ÜŞS: 7/688, s. 324., ÜŞS: 7/753, s. 344., ÜŞS: 8/148, s. 124., ÜŞS: 8/155, s. 126., ÜŞS: 8/363, s. 202., ÜŞS: 9/28, s. 57., ÜŞS: 9/50, s. 66., ÜŞS: 9/113, s. 89., ÜŞS: 9/205, s. 122., ÜŞS: 9/211, s. 123., ÜŞS: 9/265, s. 142., ÜŞS: 9/314, s. 163., ÜŞS: 9/453, s. 211.

³⁹³ÜŞS: 4/528, s. 231., ÜŞS: 4/1018, s. 419., ÜŞS: 6/121, s. 103., ÜŞS: 6/ 644, s. 265., ÜŞS: 8/526, s. 266., ÜŞS: 9/112, s. 89.

adındaki şahıs şarap içtiğini itiraf etmiş ve bunun üzerine ona had cezası verilmiştir³⁹⁴.

Osmanlı toplumunda içki içenlerin büyük çoğunluğu Ramazan ayına olan saygıdan dolayı bu ayda içki içmezlerdi. Ali Rıza Bey'e göre; Ramazan ayı geldiğinde içki, topçu ve kandilci takımı içkiyi hemen terk ederdi. İçki takımı Ramazan'dan on beş gün önce yani Selâtin camilere mahyaların kurulduğunu görünce, kandilci takımı Ramazan boyunca minarelerin kandillerini görünce, topçu takımı ise imsak vakti atılan topun sesini duyunca içki içmekten vazgeçerlerdi³⁹⁵.

Ramazan ayında içki içmek diğer zamanlara nazaran daha büyük bir suç olarak görülmüş ve içki yasağı ve cezalar bu ayda daha şiddetli bir biçimde uygulanmıştır. Kanuni döneminde İstanbul'a gelen ve Ramazan ayında burada bulunan Dernschwam, Ramazan'da içki içenin sonunu şu şekilde izah etmiştir:

“.....15 Ağustos 1553'te üç genç erkek, dört genç kadınla birlikte bir Rum meyhanesinde içki içerken yakalandılar. Meyhaneci ve bu müşterileri sekiz eşeğe ters yüz bindirilmiş ve eşeklerin kuyruklarını elleriyle tutmuş bir vaziyette şehirde dolaştırıldılar. Daha önce kadının emriyle elbiseleri de soyulmuş, don gömlek bir vaziyetelermiş. Onlara temiz bir dayak atılmış ve para cezası da verilmiştir.....”³⁹⁶.

Ortadoğu'ya yapmış olduğu seyahatleriyle meşhur olan seyyah J.B. Tavernier Osmanlı zamanında İstanbul'a gelmiş ve daha sonraki zamanlarda Türkiye'den İran'a seyahat etmiştir. Türkiye'ye seyyahı sırasında Anadolu'nun birçok şehrini gezmiş olup Ramazan ayında İzmir'e yapmış olduğu gezi sırasında gözlemlerini şu şekilde belirtmiştir:

“.....Arkadaşlarımızla beraber Yeni İskele'den (Kuşadası) hareket edip ulaştığımız bir camide şarapla birlikte yemek yemeğe başladığımız sırada yeniçerilerin baskınına uğramıştık. Memleketi iyi tanıdığım için bizimle kavga etmeye geldiklerini anladım ve durumu yol arkadaşlarıma açıkladım ve çarçabuk şarabımızın bulunduğu tulumu saklattım. Daha sonra yeniçerilerin Hristiyan köpekleri! Caminin dibinde yemek yemeye içki içmeye gelinir mi? Üstelik suçunuzu daha da arttıran bir zamanda, hem de mukaddes bir yere karşı saygısızlık olmaz mı bu? şeklindeki suçlamaları ile karşı karşıya kalmıştık.....”³⁹⁷

³⁹⁴ÜŞS: 3/589, s. 322.

³⁹⁵BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY, *Bir Zamanlar İstanbul*, hzl. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, t.y, s. 295.

³⁹⁶DERNSCWAM, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, ss. 119-120.

³⁹⁷TAVERNIER, J.B., *XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat*, çev. Ertuğrul Gültekin, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eseri 1980, s. 54.

Sözü edilen seyyah ve arkadaşlarının bu tür suçlamalara maruz kalması bu kadar sert bir tavırla karşılaşmalarının nedeni Türklerin Ramazan ayı içerisinde olmalarıydı. Aynı zamanda seyyah “Ramazanda şarap içmek her zamankinden daha sert bir biçimde yasaklanmıştır”³⁹⁸. Diyerek bu dönemdeki içkiye karşı olan katı tutuma vurgu yapmaktaydı. IV. Mehmet zamanında İstanbul’da bulunan Ricaut’a göre de Ramazanda şarap içmek öyle büyük bir suç sayılır ki bu içkiye alışmış olanlar herhangi bir dedikoduya neden olmamak için Ramazan’dan on dört gün önce şarabı terk ederlerdi³⁹⁹. Ramazan’da içki içene verilen bir diğer ceza ise içki içenin gırtlğından aşığı erimiş kurşun akıtmaktı. Ancak bir zaman sonra bu ceza uygulanmaz olmuştu ve böyle bir davranışa ölüm cezası verilmekteydi⁴⁰⁰.

Ramazan ayında içki içmenin yasak olduğuna dair diğer bir bilgiye göre ise Giresun kadısı tarafından Erzurum Beylerbeyine bir mektup gönderilmiş olup bu mektupta Müslüman mahallelerinde Ramazanda oruç tutmayıp içki içen ve uygunsuz davranışlar gösteren kişiler tespit edildikten sonra yakalanıp teftiş edilmiş bunun üzerine suçları sabit görülenlerin hapsedilmesi gerektiğine dair emir verilmiştir⁴⁰¹.

³⁹⁸TAVERNIER, ... *Türkiye Üzerinden İran’a Seyahat* s. 55.

³⁹⁹RICAUT, *Türklerin Siyasi Düsturları*, s. 248.

⁴⁰⁰FONTMAGNE, Durand De, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, çev. Gülçipek Soytürk, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1977, s. 174.

⁴⁰¹B.O.A., MD 7, No: 2131 s. 81,

BEŞİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAYAT MEKÂNLARI

I. Osmanlıda Meyhane Kültürü

Toplumsal hayat mekânları denildiği zaman meyhaneler akla gelmektedir. Meyhane kelimesi Farsça bir kelime olup “mey” ve “hane” kelimelerinden türemiştir. İçki içilen ve kendine has özelliklere sahip olan meyhaneler bazı kaynaklarda “*hemhane*” adıyla anılmıştır. Meyhanenin bu şekilde anılması şarapların fıçı büyüklüğündeki küplere konulmasından kaynaklanmaktadır. Aslında “*hem*” sözcüğü Farsça “*köpük*” anlamında olup daha sonra bu kelimeye “*hane*” sözcüğünün eklenmesi “*hemhane*” teriminin ortaya çıkmasını sağlamıştır⁴⁰². Bazı arşiv belgelerinde ve kaynaklarda meyhaneye “*meykede*” ve “*meygede*” de denilmiştir. Buna göre hem meyhane hem de meykede aynı anlama gelip bu iki terim birbirinin yerine kullanılmıştır⁴⁰³.

Osmanlı içki kültüründe çok önemli bir konuma sahip olan meyhaneler çoğunlukla İstanbul’da bulunmaktadır. İstanbul’daki meyhanelere tarihi açıdan bakıldığında Bizans dönemine dayandığı görülmektedir. Bizans İmparatorluğu döneminde İstanbul’un birçok mahallesinde meyhaneler bulunmaktaydı. İlk dönemlerde yasak konulan, sonradan ise faaliyete geçmeleri görmezden gelinen meyhaneler ve bunun gibi insanların keyiflenmesini sağlayan mekânlar Tanzimat’tan sonra serbest hale gelmiştir. “*Şerbethane*” olarak da anılan bu mekânlarda gece geç saatlere kadar insanlar, çalgıcılar, dansçılar ve köçeklerle dans edip eğlenmişlerdir. İstanbul’daki eski meyhanelerin çoğunun Bizans’tan kaldığı düşünülmekte ve haklarında ilk kaydedilen bilgilere Evliya Çelebi Seyahatnamesinde rastlanmaktadır⁴⁰⁴. Evliya Çelebi’ye göre İstanbul’un her tarafında meyhanelerin

---

⁴⁰²CEYLAN, Feyza, *Eğlence Kavramının İstanbul’da Geçirdiği Değişim Süreci ve Mekâna Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004, s. 31.

⁴⁰³B.O.A., MD 5, No: 130, s. 25.

⁴⁰⁴CEYLAN, *Eğlence Kavramının İstanbul’da Geçirdiği Değişim Süreci...* ss.31-32.

sayısı büyük çoğunluktadır. Meyhanelerin yoğun olduğu yerler genellikle Kumkapı, Yeni Balıkpazarı, Samatya, Unkapanı, Aya Kapısı, Balat Kapısı, Cibali Kapısı, Fener Kapısı ve Hasköy dür. Bunların dışında Arnavutköy’de, Büyükdere’de, Çengelköy’de, Kadıköy’de, Kuruçeşme’de, Kuzguncuk’ta, Üsküdar’da, Ortaköy’de, Tarabya’da ve Yeniköy’de yer yer meyhaneler bulunmaktadır. Ancak meyhanelerin en meşhuru Galata’da yer almaktadır. Bunun içindir ki “Galata demek meyhane demektir ki oradan ta Karadeniz Boğazına varıncaya kadar her köşede bir meyhane bulunur”. İstanbul meyhaneleri içerisinde en verimli meyhaneler Galata meyhaneleridir. Çünkü bu meyhanenin müşterisi oldukça fazladır. Ayrıca eserinde İstanbul esnafından bahseden Evliya Çelebi meyhanecileri esnaf içerisinde en aşağı en kötü kesim olarak görmüş bunun için de “*esnaf-ı mel’unan-ı menhusan-ı mezmunan*” deyimini kullanmıştır⁴⁰⁵.

Bizans zamanında İstanbul’da varlığını gösteren meyhaneler, İstanbul’un fethinden sonra Osmanlı içki kültürüne göre faaliyet göstermiştir. Bu meyhanelerin çoğu iskelelere yakın yerlerde hizmet vermekteydi. Meyhane müdavimlerini ise sırt hamalları, denizciler ve limanlarda mal alışverişinde bulunan kişiler oluşturmaktaydı. Ayrıca yeniçeriler de meyhanenin en büyük müşterilerinden sayılmaktaydı⁴⁰⁶. Müşterilerinin hoşnut kalmasını isteyen İstanbul meyhanelerini işletenlerin çoğu Rum olduğu için burada çalışan uşakların, aşçıların da büyük çoğunluğu haliyle Rumdu. Ermeni ve Musevilerin ikamet ettiği mahallelerde bulunan meyhaneleri yine Rumlar işletmekteydi. Bundan dolayıdır ki ustasından çırağına kadar bütün meyhanecilerin unvanları Rumcaydı. Bu bağlamda meyhane patronuna “*barba*” denilirdi. Tezgâhta çalışan görevli için günümüzdeki barmen karşılığında “*mastori*” kullanılırdı. Bazı zamanlar mastori görevini barbanın yaptığı da olurdu o zaman ona da “*mastori*” denilirdi. Aşçı ise gelen müşteriye görünmediğinden meyhanelerde isimleri pek çağrılmazdı. Uşaklar görevleri açısından ikiye ayrılmıştı. Birincisini “*muğbeçe*” denilen sakiler ikincisini ise “*palikar*” oluşturmaktaydı. Sakilerin genellikle güzel olmasına, vücut yapısının, el ve ayaklarının düzgün olmasına dikkat edilirdi. Bundan dolayı Sakız Adası’ndan özel olarak getirtilirdi. Palikarların bu gibi özelliklere sahip olmasına gerek yoktu. Bunları ergenliğe yeni girmiş, bıyıkları henüz yeni tüylenmiş gençler oluşturmaktaydı. Gerek muğbeçeler (saki) gerekse palikarlar

⁴⁰⁵ÇELEBİ, Evliya, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, çev. Zuhuri Danışman, İstanbul, Kardeş Matbaası, 1969, II, ss. 328-329.

⁴⁰⁶MATRAN, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul’da Gündelik Hayat*, s. 219.

18 yaşından itibaren işe başlarlardı. Ve uzun bir süre çalışmalarına devam ederlerdi. Müşteriler bunların en çok 22-23 yaşlarına kadar hizmet etmelerini isterlerdi. Meyhanelerin bir diğer uşağına ise “ateş oğlanı” denilirdi. Sakilerden ve palikardan farklı göreve sahip olan ateş oğlanları, kurulan sofralara şamdan getirir ve müşterilerin çubuklarına ateş koyardı. İşte söz konusu bu meyhane hizmetçileri Ramazanlar, kandiller, bayramlar ve cuma akşamları hariç ikindi ezanı okunduktan sonra meyhanelerde, müşterilerine en iyi hizmeti vermek için hazırlık yaparlardı⁴⁰⁷.

Daha önce belirtildiği üzere İstanbul’daki meyhaneler içerisinde Galata’nın çok önemli bir yeri vardı. Galata meyhanelerinde sanatçılar, çalgıcılar, mutripler toplanıp gece gündüz eğlenceler düzenler ve vakit geçirirlerdi. Her türlü içkinin içildiği bu meyhanede sakiler hizmet eder, dansçılar ve köçekler marifetlerini sergilerdi⁴⁰⁸. 16. yüzyılın meşhur tezkirecilerinden Latifi, İstanbul’un her cihetini bütün yönleriyle eserinde anlatarak, Galata’yı “işrethâne-i dünya” olarak niteleyip sözlerine şöyle devam etmiştir:

“.....Galata’da ayş ü işret mesel haline gelmiştir, ahali ekseriyetle Hıristiyandır. Frenklerle dolu olan bu belde insanı dinden imandan çıkarır. Buranın ahalisinin ellerinden cam düşmez ekseriyetle sarhoş dolaşırlar. Dertlerini unutup gün geçirmek, avunmak için buraya gelen Müslümanların yakaları yırtılıp sarıkları perişan olur. Sazendeler ve hanendeler burayı makam edinmişlerdir. Buralarda kurulan yüksek binalar ve kâşâneler dikkat çekicidir. İnsanın buralara düştükten sonra kendini kurtarması zordur.....”⁴⁰⁹.

“Galata semtinde İstanbul’da bulunan bir kişi diğer semtlerde olmadığı kadar kendini serbest hisseder. Galata Türkiye’nin göbeğinde Hıristiyan kenti gibidir. Burada meyhaneler serbesttir. Hatta “Türklerin bir kısmı bu semte içki içmeye gelirler” diyen Tournefort ise meyhanenin Galata’nın günlük yaşamındaki önemini vurgulamıştır⁴¹⁰. Galata’da bulunan meyhaneleri daha çok Rumlar işletmektedir. Buralara genellikle sarhoş olduğu zaman küstahça hareketler sergileyen ve tehlikeli olan ayak takımından bazı insanların geldiği görülmüştür⁴¹¹.

Dünyaca tanınmış İtalyan edibi Edmondo De Amicis İstanbul ile alakalı bir seyahatnamesinde, Osmanlı tarihi başta olmak üzere İstanbul hakkında birtakım

⁴⁰⁷ KOÇU, *Eski İstanbul’da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, ss. 33-35.

⁴⁰⁸ ÇELEBİ, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 329.

⁴⁰⁹ LATİFİ, *Evsâf-ı İstanbul*, hzl. Nermin Suner Pekin, İstanbul, Baha Matbaası, 1977, s. 22.

⁴¹⁰ BAYKARA, *...İstanbul’da Gündelik Hayat*, s. 51.

⁴¹¹ THÉVENOT, *1655-1656’da Türkiye*, s. 75.

zengin bilgiler vermiş ve İstanbul meyhanelerinin birbirine benzediğini söyleyerek Tataavla'daki girdiği bir meyhaneyi şu şekilde gözlemleyip tasvir etmiştir:

“.....Bu, içinde tiyatro kurulabilecek kadar büyük, ancak sokak kapısından ışık alan ve parmaklıklı yüksek ahşap bir kerevetle çevrilmiş çok geniş bir salondur. Bir tarafta kocaman bir ocak vardır, ocağın başında duran, gömleğini fora etmiş pek telaşlı bir adam balık kızartır, kebab pişirir, iştah açıcı yemekler hazırlar ve insan ömrünü kısaltacak daha başka bir sürü şey yapar. Öbür tarafta ayaklı kadehlerle beyaz ve kırmızı şarap dağıtan korkunç suratlı başka birinin durduğu bir tezgâh vardır; ortada, önde, aralıksız alçak sandalyeler, sandalyelerden biraz daha yüksek ve kunduracı tezgâhlarını hatırlatan küçük masalar bulunur... Bir köşeye oturup beklemeye başladık, ama kimse gelmedi. O zaman anladık ki İstanbul meyhanelerinde kendi kendisine hizmet etmek âdettir.....”⁴¹².

Gelibolulu Mustafa Ali'nin “eğlence ve kafa çekme yeri” diye tabir ettiği meyhanelere genellikle sınırlı ve asabi gençler ile serseri içki düşkünleri gelirdi. Bunların bazıları arkadaşları ile meyhaneye gelir burada gönüllerince yer, içer ve eğlenirdi. Akşam olunca da halvetlerine çekilirdi. İçki düşkünü kişiler ise gece gündüz içmeyi âdet edindikleri için meyhanelerden çıkmazlardı. Bunlar hayatlarını meyhanelerde geçiren kimsesiz kişilerdi. Bu kişiler özellikle Cuma günlerinde Cuma namazından sonraya meyhaneye giderlerdi⁴¹³.

Bir eğlence mekânı olarak meyhaneler, Osmanlının sosyal hayatında yer almış, gayrimüslimlerin yanı sıra bazı Müslümanların da buralara geldiği görülmüştür. Buna rağmen meyhanelerdeki sarhoşların uygunsuz hareketleri insanları rahatsız ettiği için birçok şikâyet meydana gelmiş, bu da meyhanelerin kapatılmasına sebebiyet vermiştir. Meyhaneye gelenlerin hareketlerinden huzursuz olduklarını ve zarar gördüklerini dile getiren Müslümanlar evlerine ve camiye yakın yerlerdeki meyhanelerin kapatılmasını istemişlerdir. Buna göre H.1040-1041/M.1630-1632 tarihli bir belgede belirtildiği üzere Galata'ya bağlı Müslüman mahallelerde meyhane açmak yasaktı. Galata kadısına gönderilen hükm-i şerifte Galata'ya tabi Kasımpaşa'da bulunan Yeldeğirmeni Mahallesi ile Kurdağa Mahallesi Müslüman mahalleler olup buralarda birçok cami bulunmaktadır. Ancak söz konusu mahallelerde önceden gayrimüslimlerin meyhane açması Müslümanların ibadet etmelerine engel olduğundan buralardaki meyhaneler kapatılmıştır. Lakin bir süre

⁴¹²DE AMİCİS, Edmondo, *İstanbul (1874)*, çev. Beynun Akyavaş, Ankara, TTK Yay., 2013, ss. 67-68.

⁴¹³ŞEKER, Mehmet, *Gelibolulu Mustafa Ali ve Mevâ'idü'n- Nefâis Fi- Kavâidi'l Mecâlis*, Ankara, TTK Yay.,1997, s. 217.

sonra meyhanelerin yeniden açıldığı tespit edilince bunların tamamının yıktırılarak zikredilen mahallelerden kaldırılması hususunda emir verilmiştir⁴¹⁴. Meyhanelerin camilere yakınlığı Müslümanlar tarafından çoğu kez şikâyet konusu olmuş. Sarhoşların kavga gürültü çıkarması camideki cemaatin namaz kılmasına mani olduğu için meyhanelerin kapatılması hususunda talepte bulunulmuştur. Fakat bu konuda emir gönderilmesine rağmen bu dikkate alınmamış şarap tüketiminin kontrolü ve vergilendirmesi de meyhaneler aracılığıyla yapıldığı için Osmanlı sistemine göre ihtiyaç duyulan yerleşmelerde meyhane açılması yasallaşmıştır⁴¹⁵.

İçkili eğlencelerin vazgeçilmez mekânları olan meyhaneler, genel olarak Gedikli Meyhaneler, Koltuk Meyhaneler ve Ayaklı Meyhaneler, Küplü Meyhaneler olmak üzere dörde ayrılmıştır⁴¹⁶.

A. Gedikli Meyhaneler

Osmanlı Hukukunda devletin verdiği izin doğrultusunda bir işyerini işletme hakkını elde etme anlamına gelen gedik, bir esnaf dükkân açmak istediğinde dükkânın sayısını sınırlayan ruhsatnameye denir⁴¹⁷. Bu bakımdan meyhane açmak isteyen kişi kendi loncasından gedik yani meyhane açma izni almak zorundadır. Dolayısıyla gedikli meyhaneler meyhane sahibinin elinde devletten aldığı bir izin kâğıdı yani ruhsatname bulunan meyhanelerdir. Tarihi kaynaklarda adı geçen meyhanelerin çoğu gedikli meyhanelerdir. Ruhsatnamede (izin kâğıdı) dönemin padişahının mührü bulunduğu için gedikli meyhanelere Selatin Meyhane de denilmiştir⁴¹⁸.

Gedikli meyhanelerine ikindi ile akşam vakitlerinde ergenliğe yeni girmiş gençler ile esnaf kalfaları, çırakları gelirken akşamdan sonra yani yatsı vakitlerinde ise kalyoncular, yeniçeriler, topçular, âşıklar (halk saz şairleri), okuryazar takımının kalenderleri, esnaf kâhyaları gelirdi⁴¹⁹. Bu meyhanelerin gedikli meyhane olduğunu belirten bir levha ve yazı bulunmamaktaydı. Ancak müşterilerinin anlaması için bunların kapısında hasır örgü bulunurdu. Bu örgüdeki desenlerden ve renklerden hareket eden müşteriler buluşacakları gedikli meyhaneleri bu şekilde tespit

⁴¹⁴B.O.A., MD 85, No: 440, s. 270.

⁴¹⁵YILMAZ, "Fikret, Boş Vaktiniz Var mı? veya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap Eğlence ve Suç", *Tarih ve Toplum*, 2005, S. 5, s. 31.

⁴¹⁶KOÇU, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, ss. 14-15.

⁴¹⁷AKGÜNDÜZ, Ahmet, "Gedik", *DİA*, Ankara 1996, C. 13, s. 541.

⁴¹⁸KOÇU, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, s. 14.

⁴¹⁹KOÇU, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, ss. 14-15.

ederlerdi⁴²⁰. Kendilerine özgü mimari bir yapıya sahip olan bu meyhanelerde şarap fiçileri tavana kadar yükseldiği için miço denilen meyhane çırakları ellerindeki kovalarla merdivenlere çıkar, fiçilerden ve küplerden içki alarak müşterilere hizmet ederlerdi. Gedikli meyhanelerin kapanma saati belli olduğu için bu vakit geldiğinde de çingiraklar çalınarak müşteriler uyarılırdı⁴²¹. Meyhanelerde kullanılan bu çingırağın amacı şu şekilde tasvir edilmişti: Kapanma saati geldiğinde de müşterilerin keyfi yerine gelmemiş ise kapı örtüldükten sonra kapının önüne bir çırak oğlanı yani kol gözcüsü bırakılır, o da çingırağın ipini eline alıp çıkarırdı. Kol görüldüğü zaman ipi birkaç defa çeker, bunun üzerine çingirak sesini duyan müşteriler kola olan saygılarından dolayı gürültü ve patırtı çıkartmazlar, kol çavuşu da “görme bizi” harcını alınca: “Gördük. Görmezlendik... Var haber ver, akşamcılar bizden emin keyiflerinde olsunlar!” derdi⁴²².

Bu meyhanelerin tezgâhında bir taraftan rakı ve şarap kadehleri bulunurken diğer taraftan da rakının ve şarabın yanında yenilen çeşitli yemeklerden ve kuruyemiştenden meydana gelen mezeler bulunurdu. Bu mezeler tezgâh başı âlemi yapanlar yani meyhanede oturmaya çok vakti olmayan yalnızca ayaküstü içki içenler için hazırlanırdı. Ayrıca bu kişilerden bazıları ağızlarından içki kokusu gelmemesi için kuru kahve, karanfil, kakule ve çiğ nohut yerlerdi⁴²³. Tezgâhın arkasındaki duvarda ise rakı ve şarap testilerinin, güğümlerinin, binliklerinin ve ibriklerinin bir düzen içerisinde dizildiği oyma desenli raflar bulunurdu⁴²⁴. Bunun yanı sıra bazı meyhanelerin üst katlarında zenginler ve zevk ve eğlence düşkünleri için özel olarak hazırlanmış şirvanlar ve odalar yer almaktaydı⁴²⁵. Bu kişiler meyhanenin, sofraya açtıran itibarlı müşterileriydi. İçki içme alışkanlığı olan ve her akşam meyhanenin kapısını aşındıran bu müşterilere akşamcı denilirdi. Bunlara meyhanenin en özel yerinde itibarlarına yakışacak bir şekilde güzel bir çilingir sofrası hazırlanırdı. Tuz sofraya uğur ve bereket getirdiği için sofraya kurulduğunda ilk ortaya koyulan şey ağaç oymalı bir tuzluk olurdu. Bunun yanı sıra sofrada rakı ve şarap kadehleri ve çeşitli mezeler de bulunurdu. Meyhane müşterilerinden hali vakti yerinde olan kişiler elleri kolları dolu bir şekilde meyhanelere gelirdi. Getirdikleri yiyecekler içerisinde mezeliğe uygun her türlü meyve ve çerez bulunurdu. Bazı

⁴²⁰BİNGÜL, *Osmanlıda Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, s. 210.

⁴²¹ÖNCÜ, vd., “Alkol Kültürü1...”, s. 7.

⁴²²KOÇU, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, s. 33.

⁴²³BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY, *Bir Zamanlar İstanbul*, ss. 288-289.

⁴²⁴KOÇU, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, s. 30.

⁴²⁵BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY, *Bir Zamanlar İstanbul*, s. 289.

müşteriler ise içkinin yanında balık yemeyi tercih ettiği için meyhanede pişirtmek üzere çiğ balık getirirdi⁴²⁶. Meyhane âleminden sonra içkiyi fazla kaçırıp sarhoş olanlar meyhane civarındaki hamallar tarafından küfeyle taşınırdı. Fakat küfelik olmak hoş karşılanan bir durum değildi. Çünkü bu haldeki bir kişi hem meyhane arkadaşlarına hem de konu komşuya rezil olurdu⁴²⁷.

Meyhanelerin bir de sabahçı müşterileri vardı ki bunlara “*mahmurluk bozmak*” denirdi. Akşam içkiyi ve mezeleri fazla kaçırın kişiler sabah uyandıklarında baş ağrısı, mide bulantısı ve halsizlik şikâyetleri olduğu için sabah rakısının ilk kadehine biraz limon sıkarak bu rahatsızlıklarını gidermeye çalışırlardı⁴²⁸. Bunun yanı sıra Ramazan ayında içkiye düşkün olanlar bu ayda içkiyi terk ederlerdi. Bu bakımdan meyhaneler Ramazan ayı gelince kapatılırdı. Fakat barba, bayramın ilk günü hatırı sayılı olan müşterilerinin evlerine “*unutma bizi dolması*” diye tabir edilen bir tabak dolusu midye dolması göndererek meyhanesinin açıldığını ve bu kişileri meyhanelerine davet ettiklerini belirtirlerdi⁴²⁹.

B. Koltuk Meyhaneler

Esnaflık meyhane-i koltuk olarak da bilinen koltuk meyhanelerinin sayısı 300 olup ve bu meyhanelerde 800 kadar kişi çalışmaktadır⁴³⁰. Koltuk meyhaneler ruhsatsız ve kaçak olarak işletilen meyhanelerdir. Buna göre elinde dükkân açma izni bulunan kişi, gizli bir şekilde getirdiği birkaç tane şarap fıçısı ve rakı damacanasını dükkânının bir köşesine bırakır. Akşam vakti geldiğinde dükkânının kapılarını kilitleyerek çok güvendiği kişilere bu içkilerden sunar zaptiyenin ve bekçinin “*görme beni*” ücretini vermek şartıyla gizlice meyhanesini işletirdi⁴³¹.

Bu bağlamda koltuk meyhanelerinin en büyük özelliği ise izin olmadan kaçak olarak işletilmesidir. Bu mekânlara daha çok içki içtiğini saklama düşüncesinde olan insanlar giderdi. Bu meyhanelere zengin ve soylu kişiler de gelirdi. Çünkü bu kişiler evlerinde içki içemediklerinden buralara gelir, gizlice iki üç kadeh rakı ve bir iki bardak şarap içip evine doğru giderlerdi⁴³². Meyhaneler o dönemlerde kanunların belirlemiş olduğu saate (1:30) kadar açık kalabilirlerdi.

⁴²⁶KOÇU, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, s. 31., BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY, *Bir Zamanlar İstanbul*, ss. 290-292.

⁴²⁷ORTAYLI, İlber, *İstanbul'dan Sayfalar*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2016, s. 247.

⁴²⁸BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY, *Bir Zamanlar İstanbul*, s. 295.

⁴²⁹KOÇU, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, s. 41.

⁴³⁰ÖZBİLGİN, ...*Âdâb-ı Osmâniyye*, s. 514.

⁴³¹KOÇU, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, s. 14.

⁴³²KOÇU, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, s. 15.

Meyhaneci, bekçinin beni görme ücretini vermiş olsa da bu saat aşılsa ağır yaptırımlarla karşı karşıya kalabilirdi. Ancak meyhanecinin daha fazla kazanma hırsı veya müşterilerin bir türlü eğlencelerinden vazgeçmemesi bu sürenin çoğu kez aşılmasına neden oluyordu. Kaçak meyhaneler olduğu için kapanma saati yaklaştığı zaman meyhaneci telaşlı bir şekilde içerisinde pastırma ve kaşar peynirinin olduğu son mezeleri getirerek hesapları toplamaya başlardı. Böylelikle son mezeyi getiren meyhaneci kibarca müşteriye gitme zamanının yaklaştığının sinyalini verirdi⁴³³.

Ruhsat almadan içki satan bu yerler diğer meyhanecilerin işlerini sekteye uğrattığı için çoğu zaman şikâyetlere sebep olmuştur. Koltuk meyhanelerinden rahatsız olan gedikli meyhaneci esnafı buraların kapatılmasını istemiştir. Ayrıca Halil İnalçık'da "Osmanlı kadı sicilleri belli sayı dışında dükkân açan ustaları (koltuk esnafı) yasaklayan hükümlerle doludur" diyerek bu meyhanelerin varlığından her ne kadar devlet haberdar olsa da bu tür işletmelerin yasal olmadığını belirtmiştir⁴³⁴.

C. Ayaklı Meyhaneler

İstanbul'a özgü olan ayaklı meyhanelerde genellikle içki seyyar olarak satılmaktaydı. İçki satışını gerçekleştiren kişilerin çoğu Ermenilerden oluşurdu. Bu meyhanelerin dükkânları ve tezgâhları olmadığı için satıcılar hem dükkân ve tezgâh, hem de usta ve saki görevini yerine getirirdi. Müşterilerine içki sunumu yapmak için gerekli eşyalarını üzerinde bulunduran seyyar meyhaneciler ayaküstü müşterilerine sunumlarını yaparlardı. Bu satıcılar, içerisinde şarap, rakı dolu ve ucu musluklu uzunca bir koyun barsağını bellerine sarar ve kuşağının altındaki musluğu açarak kadehi doldurur ve peşinden gelen müşteriye içkiyi ikram ederdi. Ayrıca müşteriler tarafından tanınmak içinde omuzuna bir peşkir atardı. Ayaklı meyhaneler genellikle Bahçekapı dışında, Yemiş İskelesi dolaylarında bulunurdu. Seyyar meyhanecilerin satış yapmaları yasak olduğu için akşam karanlığında kayık iskelelerinde bulunan hamallara, kayıkçılara, uşaklara ve yanaşmalara içki satışını gerçekleştirirdi. Ayak takımından olan bu müşteriler kendisine sunulan içkiyi iki yudumda içer ve elinin tersiyle ağzını siler ve buna da "yumruk mezesi" derlerdi⁴³⁵. Ayaklı meyhanecileri

⁴³³GÜRSOY, *Çilingir Sofrasında Rakı*, s. 97.

⁴³⁴İNALCIK, Halil, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606)*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 298

⁴³⁵KOÇU, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, s. 15.

“*esnaf-ı meyhaneciyan-ı piyade*” olarak belirten Evliya Çelebi’ye göre bu meyhanecilerin dükkânları olmayıp sayıları 800 kadardı⁴³⁶.

D. Küplü Meyhaneler

Galata’nın eski büyük meyhanelerinden olan küplü meyhanelerinde içkiler dev fiçılardan ziyade dev küpler içerisinde muhafaza edilmekteydi. İşte küplü meyhanelerde adını buradan almaktaydı. Bu meyhanelerin müşterilerini serseri takımı ve ayyaş dilenciler oluşturmaktaydı. Küplü meyhanelerinde bedava denecek kadar içki satışının gerçekleştirilmesi en alt tabakadaki insanların buralara gelmelerine neden olmaktadır. Öyle ki ayyaşlar burada yağ ölçekleri biçimindeki 50 dirhemlik teneke dolusu rakıyı 20 paraya almaktaydı. Fakat bu durum diğer rakı imalcileri tarafından hoş karşılanılmıyordu ve tepkilerine neden oluyordu. Giderek şikâyetlerin artması üzerine küplü meyhanelerin imal ettiği müskiratlar yetkililer tarafından incelenmiş ve yapılan inceleme sonucunda bu meyhanenin rakılarının oldukça kaliteli olduğu ortaya çıkmıştı⁴³⁷.

II. Osmanlıda Kahvehane Kültürü

Bir milletin kültürünü oluşturan en önemli faktör toplumlardır. Toplumların kendi içerisindeki alışkanlıkları ise o milletin kültürünü meydana getirir. İşte bu kültürü görmek için de o toplumun içerisinde yaşamak gerekir. Zamanla Türk kültürünün içerisinde giren kahve ise bir içecekten ziyade kendine özgü sunumlarıyla bir gelenek, bir kültür olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahvehanelerde ismini bu içecekten alarak Türk toplumunun sosyal ve kültürel hayatında önemli bir konuma sahip olmuştur. Öyle ki kahvehaneler insanların bir araya gelip sosyalleştiği toplumsal bir mekân haline gelmiştir.

Kahvenin 16. yüzyılın yarısında Osmanlı topraklarına gelmesi bilhassa İstanbul’da kahvehane kültürünü de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Osmanlıda ilk kahvehane Gelibolulu Mustafa Ali’ye göre 1553’te Peçevi’ye göre ise 1554’te açılmıştır. Osmanlıda ilk kahvehanenin ne zaman açıldığına dair araştırmacılar kesin bir tarih vermemiş olsa da İstanbul’da ilk kahvehanelerin 1550’li yılların başında açıldığı tahmin edilmektedir. Bu kahvehaneler Tahtakale’de Halepli Hakem ve Şamlı Şems’in faaliyetleri sonucunda açılmıştır. İstanbul’da daha önce örneği bulunmayan

⁴³⁶ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 330.

⁴³⁷KOÇU, *Eski İstanbul’da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, s. 105.

kahvehanelerin burada açılmasındaki en büyük etken Tahtakale'nin hem ekonomik faaliyetlere imkân sağlayan bir konuma sahip olması hem de limana yakın olmasıdır. Kahvehanelere rağbet olunca İstanbul'daki kahvehanelerin sayısı zamanla artmış özellikle Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının son on yılında kahvehane sayısı elliye ulaşmıştır. Hatta 1574-1595 yılları arasında yani II. Selim ile III. Murat'ın hükümdarlıkları döneminde kahvehanelerin sayısı hızla artmış altı yüze yakın kahvehane açılmıştır⁴³⁸.

Böylece sayıları hızla artan kahvehaneler gündelik hayatın ayrılmaz birer parçası haline gelmişti. Kahvehanelerin temel varlık sebebi kahve içmektir. Dolayısıyla insanların gidip birkaç fincan kahve içmesi dostlarıyla sohbet etmesi halk için şikâyete sebep olacak şeyler değildi. Lakin kahvehanelerde içki, esrar içilip fuhuş ve kumar gibi ahlak dışı fiillerin işlenmesi kahvehanelere yönelik toplumun bakış açısını olumsuz etkilemişti. İşte bu yüzden hem halk hem de devlet adamları kahvehaneleri birbirinden ayırt etmeye başlamıştı. Tanzimat dönemine kadar halka açık yerlerde çay ve kahve dışında rakı ve şarap gibi alkollü içecekler de tüketiliyordu. Ancak bu durum Müslüman kahvehaneleri için geçerli değildi. Müslüman kahvehanelerinde alkollü içecek tüketilmesine izin verilmezdi. Rum ve Ermenilerin işlettiği kahvehanelerde ise içki tüketimi serbestti. Fakat bu kahvenin bulunduğu konuma göre değişmekteydi. Dolayısıyla bu kahvehanelerle meyhaneler birbirleriyle benzerlik gösteriyordu. Bir mahallede müskirat yani alkollü içecek satılabilmesi için belli şartların olması gerekiyordu. Bu gibi yerlerin cami, tekke, medrese ve türbe gibi dini yerlerden uzak olması gerekiyordu. Aynı zamanda içki satışı gayrimüslimlerin yoğun olduğu mahallelerde yapılıyordu. Toplam nüfus içerisinde gayrimüslimlerin nüfusu az ise o mahallelerde müskirat satışına izin verilmiyordu. Alkollü içeceklerin satışı konusunda uygulanan bu şartlar dükkân sahiplerini ve satıcılarını rahatsız ediyor, şikâyetlerine neden oluyordu. Örneğin Küçükpazar'da Kantarcılar Caddesinde bulunan bir kahvehane sahibi içki satmak için dilekçe vermiş; ancak dükkânın biraz ilerisinde iki caminin bulunması olumsuz cevap almasına neden olmuştu. Yine aynı şekilde Bursa'da kahvehane işleten bir

⁴³⁸SÖKMEN, Cem, *Aydınların İletişim Ortamı Olarak Eski İstanbul Kahvehaneleri*, İstanbul, Ötügen Yay., 2016, ss. 16-17.

Ermeni burada içki satmak istemiş; fakat kahvehanesinin camiye yakın bir yerde olması gerekli ruhsatı almasını engellemiştir⁴³⁹.

Kahvehanelerin varlık nedeni kahve içip sohbet etmektir. Aynı zamanda müşteriler, kahvehanelerde her şeyden önce yakın çevreden başlamak üzere haber alıp verme ihtiyacını karşılayabilecekleri bir ortam bulmuşlardır. Ancak kahvehaneler zamanla bu amacından çıkıp toplumun düzenini bozacak bir tehlike oluşturmaya başladı. Öyle ki kahvehaneler kahvenin içildiği hoş sohbetlerin yapıldığı bir mekân olmaktan çıkıp oyunların oynandığı, fitne ve fesadın baş gösterdiği, her türlü ahlaksızlığın yapıldığı bir duruma gelmişti. Hatta üst düzey devlet adamlarıyla işsiz güçsüz ayak takımının bir araya geldiği kahvehanelerde yapılan sohbetlerde devletin kötü yönettiği ve yolsuzluk yaptığı iddia edilerek devlete yönelik birçok dedikodu baş göstermişti. Bu dedikodular padişahın otoritesini etkileyecek düzeydeydi. Kahvehanelerde görülen bu siyasi sohbetler cahil halkın bilinçlenmesini sağlıyor ve siyasi düzenin bozulmasına neden oluyordu. Hal böyle olunca Osmanlı Devleti insanların bu şekilde etkileşim sağlamaması için kahvehanelerin yasaklanmasına karar vermişti. İlk siyasal dedikodu hatta fesat yuvaları olan kahvehaneler halkın eğlenme veya dinlenme yeri olmaktan çok devlet için bir tehdit yuvasıydı. Çünkü kahvehaneler zamanla yeniçerilerin ve Bektaşilerin de ayaklanma merkezi olmuştu⁴⁴⁰.

Bu bağlamda kahvehanelere yönelik ilk tedbir Kanuni zamanında gerçekleşmişti. Kanuni kahvehaneleri kıraathaneye çevirerek kahvehanelerin artık bu şekilde işlev görmesini emretmişti. Zira bir kişinin maddi işleri bozulursa bu kişi kendini bundan sorumlu tutmaz devleti sorumlu tutar ve devlete yönelik toplumu kışkırtarak taraf toplar ve dedikodu çıkartırdı. İşte Kanuni de bunlara engel olmak için kahvehaneleri kıraathaneye çevirmiş ve artık buralarda halkın anlayacağı bir dilde edebi ve ilmi sohbetler yaptırmış, anonim bir tarzda tarihler yazdırarak okutturmuştu. Böylelikle halk bunlarla meşgul olmuş ve dedikodudan uzaklaşmıştı⁴⁴¹. Ancak bu durum fazla uzun sürmemiş ve kahvehaneler yine eski işlevine devam etmiş bundan sonraki dönemlerde de çoğu kez yasaklara maruz

⁴³⁹AKBULUT, Uğur, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Kahvehanelerden Kaynaklanan Sosyal Sorunlara Dair Bazı Tespitler", *AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2015, S. 54, s. 576.

⁴⁴⁰DENİŞ, Halil Emre, "Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Kahvehaneler: Sosyal ve Siyasal Yaşamın İncelenmesi", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Sosyal Bilimler Dergisi*, Kasım-Aralık 2011, S. 27, ss. 6-7.

⁴⁴¹ÜNVER, Süheyl, "Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler", *Türk Etnografya Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1962, S. 5, s. 44.

kalmıştı. II. Selim döneminde ise İstanbul ve Galata’da bulunan tüm kahvehane, bozahane ve meyhaneler kapatılmıştı⁴⁴². Fakat gerek II. Selim gerekse III. Murat ve I. Ahmet zamanlarında uygulanan kahvehane yasakları fazla etkili olmamıştı. Kahvehaneler asıl darbeyi IV. Murat devrinde almıştı. IV. Murat zamanında uygulanan kahvehane yasağına gerekçe olarak Cibali Yangını gösterilmişti. Aslında bu yasağın arka nedenini devlete yönelik olumsuz düşünce ve hareketlerin kahvehanelerde ortaya çıkması oluşturmaktaydı. Kahvehaneye giden insanlar artık cami ve mescitlere gitmemeye başlamış ve bu durum şikâyetlere neden olmuştu. Ulemanın gözünde kahvehaneler meyhanelerle eşdeğer olarak görülmüş hatta ulema kahvehaneye gitmektense meyhaneye gitmenin daha iyi olduğunu söylemişti. Öyle ki kahvehaneler artık bu yönüyle “*şarapsız meyhaneler*” ve “*Tanrısız tapınaklar*” olarak anılmıştı⁴⁴³.

Sultan IV. Murat zamanında uygulanan yasak, Sultan İbrahim döneminde de devam etmiş ancak Sultan IV. Mehmet devrinde ortadan kalkmıştı. Bundan sonra kahvehanelerin kapatılmasına yönelik ciddi bir uygulama getirilmemiş ve devlet kahvehaneler konusunda sürekli endişe içerisine girmişti. Nitekim Sultan III. Selim tahta çıktığında kahvehane yasağını getirmiş fakat bundan bir sonuç alınamamıştı. Öte yandan Sultan II. Mahmut zamanında Yeniçeri Ocağı’nın kapatılmasıyla birlikte kulüp gibi işlev gören Yeniçeri kahvehaneleri bütünüyle ortadan kaldırılmıştı⁴⁴⁴. Kahvehaneler toplum hayatının vazgeçilmezi olsa da kamu düzenini bozduğu gerekçesiyle şikâyetler eksik olmamıştı. Humus kadısına gönderilen bir emr-i şerifte toplumun ahlaki düzenini bozduğu ve birçok kavga, gürültüye sebep olduğu için var olan dükkânlarda kahve işletilmeyip işletenlerin kapatılması ve kahvecilerin ihraç edilmesi emredilmişti⁴⁴⁵. Müslüman mahallelerde açılan kahvehanelerdeki müdavimler mahalle halkını rahatsız edici ahlakdışı davranışlarda bulunduğu ve Müslümanları ibadetlerinden alıkoyduğundan bu gibi yerler kapatılmıştı⁴⁴⁶. Hatta bu hususta 1617-1618 yılları arasında Edirne kadısına gönderilen bir hükümde Edirne’nin Üç Şerefeli Cami yakınındaki Timurtaş Mahallesinde bazı kişilerin kahvehane ve duhanhane yaptırması halkın şikâyetine neden olmuş ve bunun üzerine

⁴⁴²AKBULUT, “...Kahvehanelerden Kaynaklanan Sosyal Sorunlara Dair Bazı Tespitler”, s. 565.

⁴⁴³EMEKSİZ, “İstanbul Kahvehaneleri” ss. 123-124.

⁴⁴⁴AKBULUT, “...Kahvehanelerden Kaynaklanan Sosyal Sorunlara Dair Bazı Tespitler”, s. 566.

⁴⁴⁵B.O.A., MD 3, No: 290, s. 134.

⁴⁴⁶B.O.A., MD 5, No: 612, s. 107.

fetva verilerek buraların kapatılması emredilmişti⁴⁴⁷. Yine bir başka belgede Halep'te bir kahvehanede emred oğlanları ile gece-gündüz eğlenildiği tespit edilince bu kahvehane de kapatılmıştı⁴⁴⁸. Aynı zamanda kahvehaneler insanı işinden de alıkoymaktaydı. Mesela Mısır'da kahvehanelerinin sayısı artınca halkın kahvehanelerde oturarak vakit geçirmesi görevlerinin aksatmasına neden olmuştu. Bunun üzerine tüccarların kahve satışı yapması yasaklanmış ve buradaki kahvehaneler kapatılmıştı⁴⁴⁹.

Dedikodu, söylenti ve tenkit nedeniyle devlet, kahvehanelere karşı olumsuz bir tavır takınmıştır. Fakat bu durum halkı kahvehanelerden uzaklaştıramamıştır. Ayrıca devlet, kahvehanelerin ödedikleri vergi sayesinde büyük bir gelir sağlamıştır. İşte bu gibi birçok nedenden dolayı kahvehanelere yönelik yapılan yasaklamalarda ciddi anlamda bir sonuç elde edilmemiştir⁴⁵⁰. Böylelikle sayıları gittikçe artan kahvehanelere karşı ilgi artınca kahvehaneler artık sosyal ve kültürel hayatta kendine yer edinmiştir⁴⁵¹.

Osmanlı döneminde kahvehanelere yönelik ciddi bir politika sürdürülememiştir. Kimi zaman yasaklanan kahvehaneler kimi zaman da serbest bırakılmıştır. Kanuni zamanında birçok defa kapatılma girişimleri olsa da bu süreç yirmi yıldan fazla olmamıştır. Zaman içerisinde devletin modern bir hal alması devletin kahvehanelere yönelik düşüncesinde değişikliklere neden olmuş kahvehaneler artık devletin gözünde olumlu mekânlar haline gelmiştir. Bu da kahvehanelerin uzun süreli kapatılmamasına neden olmuştur⁴⁵². Böylelikle kahve ve kahvehane yasağı kalkınca toplumun her kesimdeki insanların gidebileceği kahvehane çeşitleri ortaya çıkmıştır⁴⁵³. Bu bakımdan kahvehaneleri, müşterilerin çalışma alanlarına, sosyal ortamına ve ilgi alanlarına göre ayırabilmek mümkündür. Buna göre kahvehaneler şu şekilde sınıflandırılabilir: Âşık kahvehaneleri, çalgılı kahvehaneler, esnaf kahvehaneleri, esrarkeş kahvehaneleri, mahalle kahvehaneleri,

⁴⁴⁷B.O.A., MD 82, No: 185, ss. 123-124.

⁴⁴⁸B.O.A., MD 6, No: 1218, s. 221.

⁴⁴⁹B.O.A., MD 7, No: 389, ss. 203-204.

⁴⁵⁰AKBULUT, "...Kahvehanelerden Kaynaklanan Sosyal Sorunlara Dair Bazı Tespitler", s. 567.

⁴⁵¹YAŞAR, Ahmet, "Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, C. 3, S. 6, s. 240.

⁴⁵²KILIÇ, Abdurrahman, "Tulumbacı Kahvehaneleri", *Yangın ve Güvenlik Dergisi*, 2001, S. 56, s. 3.

⁴⁵³ÜRER, Harun, "Osmanlıda Kahve/Kahvehane Kültürü ve Salihliden Bir Kahvehane Örneği Himaye-i Etfal", *Sanat Tarihi Dergisi*, Ekim, 2010, S. XIX/2, s. 10.

meddah kahvehaneleri, semai kahvehaneleri, imaret kahvehaneleri, tiryaki kahvehaneleri, tulumbacı kahvehaneleri, yeniçeri kahvehaneleri⁴⁵⁴.

A. Mahalle Kahvehaneleri

İlk kahvehanelerin açılmasıyla birlikte ortaya çıkan mahalle kahvehaneleri Osmanlı toplumunun ilk kahvehaneleridir. Toplum içerisinde giderek yaygınlaşan bu kahvehaneler gündelik hayatın içine girerek sosyal ve kültürel açıdan büyük katkılar sağlamıştır⁴⁵⁵. İstanbul'un en yaygın kahvehane tipi olan ve mahalle sohbetlerinin yapıldığı bu kahvehaneler mahalle kültürüyle beslenmektedir. Bu mekânların müşterilerini ise mahalle sakinleri oluşturmaktadır. Bu kahvehaneler aynı zamanda mahallelerin toplumsal iletişim merkezi konumundadır. Ev, cami ve kahvehane üçgeni içerisinde geçen Osmanlı insanın hayatı buralar sayesinde bir sosyallik kazanmıştır⁴⁵⁶. Bu bakımdan mahalle kahvehaneleri, mahalle halkının ev ve cami dışında sokak kültürüyle iç içe olmalarını sağlayarak şehir hayatına direkt katılabilme olanağı sunmuştur. Camilerin yakınlarında kurulan mahalle kahvehaneleri zaman içerisinde geniş bir alana yayılmıştır⁴⁵⁷. Bu kahvehanelerin en önemli özelliği insanların cami dışında zaman geçirdikleri, namaz vakitlerini bekledikleri mekânlar olmasıydı. Müşterileri de mahalle halkı arasında saygı gören kişilerdi. En ücra semtlerde dahi bazı kişiler hem aktar ve bakkal dükkânı hem de kahvehane işletebiliyordu. Mahalle kahvehanelerine gençlerin yanı sıra zaman zaman kabadayılar, tulumbacılar ve satranç ve dama meraklıları da gelirdi⁴⁵⁸.

Günlük hayata sosyal ve kültürel açıdan çok önemli katkılar sağlayan mahalle kahvehaneleri sayesinde insanlar ev ve cami arasında gidip gelen içe dönük geleneksel bir hayat tarzından dışa dönük yani sosyal ve kültürel faaliyetlerin var olduğu bir hayat tarzına geçmiştir. Aynı zamanda mahalle kahvehaneleri idari kararların alındığı yerlerdir. Yani mahalle ile ilgili kararlar almak için yapılan toplantılar önceleri mahalle imamının evinde ve camide yapılırken mahalle kahvehanelerinin ortaya çıkmasıyla birlikte bu toplantılar artık kahvehanelerde

⁴⁵⁴EMEKSİZ, "İstanbul Kahvehaneleri", ss. 126- 27.

⁴⁵⁵ŞAHBAZ, *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler...*, s. 53.

⁴⁵⁶MIKHAIL, Alan, "Gönül Arzu Eder ki: Toplumsal Cinsiyet, Kentsel Mekân ve Osmanlı Kahvehaneleri" *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Vakit Eğlenceleri*, drl. Dana Sajdi, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 176.

⁴⁵⁷YILDIZ, Cengiz, *Kahvehane Kültürü*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2008, ss. 5-6.

⁴⁵⁸KUZUCU, KOZ, *Türk Kahvesi*, s. 162.

yapılmıştır. İmamın, mahalle muhtarı ve ileri gelenlerinin katıldığı bu toplantılarda ise mahalle sorunlarıyla ilgili ortak kararlar alınmıştır⁴⁵⁹.

B. Esnaf Kahvehaneleri

Mahalle kahvehaneleri ile aynı dönemde (16. yüzyıl) ortaya çıkan esnaf kahvehaneleri İstanbul'da özellikle ticaretin yoğun olduğu Aksaray, Beyazıt, Eminönü, Galata, Haliç kıyıları, Üsküdar bölgelerinde ortaya çıkmıştır. Şehrin ekonomisine büyük katkılar sağlayan bu mekânlar üretim esaslı bir kültürün temsili haline gelmişlerdir⁴⁶⁰. İnsanlar bu kahvehanelere eğlenmek için değil iş bulmak için gelmektedir. Bu özelliği ile esnaf kahvehaneleri diğer kahvehanelerden ayrılmaktadır. İş bulmaya yardımcı olan, iş kolları arasında dayanışma sağlayan bu mekânlar meslek kahvesi ve lonca teşkilatının bir dalı konumundadır⁴⁶¹.

Bu kahvehanelere alt sınıf insanlardan inşaatçı, hamal ve taşımacılık işleri ile uğraşan kişiler gelip gitmekteydiler. Bunun yanında ticaret bürosu gibi işlev gören kahvehaneler vardır ki buralara daha çok orta ve üst sınıf esnaf gelmektedir. Bu gibi yerler iş ve işçi bulma özelliğine sahiptir⁴⁶². İşlek köşelerde, iskele başlarında ve çeşitli noktalarda bulunan esnaf kahvehanelerine uşaklar, hamallar, manavcılar, seyisler, tablacılar, yük arabacılar ve aşçılar gelir ve burada işverenle temasa geçerlerdi. Ticari faaliyetlerin en canlı olduğu çarşı ve hanların bulunduğu yerlerde yoğun olarak bulunan esnaf kahvehaneleri birinci bölgede hizmet veren kahvehaneler ve ikinci bölgede hizmet veren kahvehaneler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Birinci bölgedeki kahvehaneler taşımacılık ve inşaat sektöründe çalışan dar gelirli kesime; ikinci bölgedekiler ise Kapalıçarşı ve etrafındaki hanlarda faaliyet gösteren dükkân sahiplerine hizmet vermişlerdir⁴⁶³.

C. Yeniçeri Kahvehaneleri

Üçüncü kahvehane tipi yeniçeri kahvehanesidir. 17. yüzyılın ortalarında gelişme gösteren bu kahvehaneler 1830'larda ortaya çıkan ve devletin yıkılışına kadar şehir hayatına hareketlilik kazandıran tulumbacı kahvehanelerin ilk

⁴⁵⁹KUZUCU, KOZ, *Türk Kahvesi*, s. 164.

⁴⁶⁰TUNÇ, Şafak, *Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul, 2014, s. 84.

⁴⁶¹ŞAHBAZ, *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler...*, s. 55.

⁴⁶²YILDIZ, *Kahvehane Kültürü*, s. 6.

⁴⁶³KUZUCU, KOZ, *Türk Kahvesi*, ss. 167-170.

basamağıdır⁴⁶⁴. Sivil kahvehanelerde görülen siyasi tartışmalar, edebi sohbetler, eğlenceler dışında yeniçeri kahvehaneleri güvenliği sağlama, tekke görevi görme, haraç alma gibi faaliyetlere de ev sahipliği yapmış ve hatta bu kahvehaneler koğuş olarak da kullanılmıştır. İstanbul'daki dükkânların çoğu kahvehane olarak kullanılmaktaydı. Buradaki kahvehaneler çoğunlukla küçük işletmeler halinde olup bunları genellikle Müslümanlar işletmekteydi. Ve kahvehane işleten Müslümanların büyük bir kısmının yeniçeri ocağıyla bağlantısı vardı⁴⁶⁵. Osmanlıda büyük ve küçük olmak üzere iki çeşit yeniçeri kahvehanesi bulunmaktaydı. Büyük kahvehaneler yeniçeri ocağında görev yapan yüksek rütbeli yeniçeriler tarafından işletilirken, küçük kahvehaneler ise yeniçeri ile bağlantı kuran esnaf tarafından işletilmekteydi⁴⁶⁶.

Çeşitli büyüklükte olan yeniçeri kahvehaneleri İstanbul'un en manzaralı yerinde lüks ve gösterişli bir şekilde inşa edilirdi. Bu kahvehanelerin birçoğu deniz göstergeli surlar üzerinde ya da sahilde deniz içindeki sütunlar üzerine kurulurdu. Birde yeniçeri kahvehanelerinin girişine ve ocağın üstüne orta nişan konulurdu bu ise yeniçeri kahvehanelerini birbirinden ayırt etmek amaçlı kullanılmaktaydı⁴⁶⁷. Bu kahvehanelerin müşterilerini genellikle çeşitli rütbelere sahip olan yeniçeriler oluşturmaktaydı. Ama sonuçta ticari kuruluş oldukları için sivillerde bu kahvehanelere gelebilirdi⁴⁶⁸. Siyasi tartışmaların en yoğun olduğu kahvehaneler yeniçeri kahvehaneleriydi. Her türlü yolsuzluk dedikodularının ve kötü icraata duyulan toplumsal öfkenin dile getirildiği bu mekânlarda kimi zamanda saraya karşı ilk ayaklanmalar gerçekleşmişti⁴⁶⁹. Bu bakımdan yeniçeri kahvehaneleri, kahve ve tütün içilen bir mekân olmaktan ziyade bir isyan karargâhı görme vazifesine de sahipti⁴⁷⁰.

Bu mekânlar siyasi alevlenmenin en yoğun olduğu yerlerdi. Çünkü siyasi bir güç olarak devletin karşısında yer alan yeniçeriler kimi zaman sözlerini kolaylıkla harekete geçirebilirlerdi. Yeniçeriler devletten aldıkları maaşları sürekli yetersiz buluyordu. Yeniçerilerin yetersiz maaş almasına karşılık yeni kurulan Nizam-ı Cedid

⁴⁶⁴KUZUCU, KOZ, *Türk Kahvesi*, s. 170.

⁴⁶⁵ÇAKSU, Ali, "18. Yüzyıl Sonu İstanbul Yeniçeri Kahvehaneleri", *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Vakit Eğlenceleri*, drl. Dana Sajdi, Koç Üniversitesi Yay., İstanbul 2014, s. 152.

⁴⁶⁶ÇAKSU, "18. Yüzyıl Sonu İstanbul Yeniçeri Kahvehaneleri", s. 157.

⁴⁶⁷ÇAKSU, "18. Yüzyıl Sonu İstanbul Yeniçeri Kahvehaneleri", ss. 157-158.

⁴⁶⁸KUZUCU, KOZ, *Türk Kahvesi*, s. 171.

⁴⁶⁹KUZUCU, KOZ, *Türk Kahvesi*, s. 171.

⁴⁷⁰SAJDİ, Dana, "Gerileme Hoşnutsuzlukları ve Osmanlı Kültürel Tarihi", *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Vakit Eğlenceleri*, drl. Dana Sajdi, Koç Üniversitesi Yay., İstanbul 2014, s. 55.

Ordusunun askerlerinin yüksek maaşlar alması bu kez de yeniçeriler arasında kıskançlık ve nefret duygusuna neden oldu. Hal böyle olunca yeniçeriler ve seçkin kişiler arasında karşılıklı bir güvensizlik ve nefret meydana geldi ve her iki tarafta tuzak kurma planları ortaya çıktı. Bu tuzak kurma planlarının çoğu kahvehanelerde hazırlandı. Zamanla Nizam-ı Cedid Ordusunun yeni birlikleri yeniçerilerin yerini alınca bu defa da yeniçeriler fitne ve isyana girişti⁴⁷¹. Yeniçerilerin çıkarmış olduğu bu isyanlar genel olarak kahvehanelerde meydana geldi. Tarihi Patrona Halil İsyanının çıkış yeri yine yeniçeri kahvehaneleriydi. Dönemin adaletsizliğinden, yolsuzluğundan ve ihmalkârlığından şikâyetçi olan bazı kesimler öfkelerini dile getirmek için bu isyanı çıkarmış bu isyan ise yeniçeri kahvehanesinde ateşlenmişti. Bu bakımdan yeniçeri kahvehaneleri sürekli hoşnutsuzluğun görüldüğü bir isyan mekânı olmuştu⁴⁷².

Kısacası bir isyan mekânı olarak görülen bu kahvehanelerde yeniçeriler hem askeri görevlerini yerine getirmekte hem de çeşitli faaliyetlerde bulunmaktaydı. Buralarda yeniçeriler bir taraftan siyasi ve sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunurken diğer taraftan da tütün ve kahve ihtiyacını karşılamak için bu kahvehanelere gelmekteydi⁴⁷³.

D. Esrarkeş Kahvehaneleri

İstanbul'un en eski kahvehaneleri Süleymaniye semtinde Tiryakiler Çarşısında bulunmaktaydı. Bu kahvehaneler ilk zamanlarda bilgili ve kültürlü kişilerin uğrak yeri idi. Bu kişiler buralarda ilmi sohbetlerde bulunur, dama ve satranç gibi oyunlar oynar bu şekilde vakitlerini geçirirlerdi. Ancak daha sonraki zamanlarda kahvehaneler bu işlevini yitirmiş esrar içenlerin yoğun olarak geldiği mekânlar olmuştu⁴⁷⁴. Esrarkeş kahvehanelerinin en yoğun olduğu bölgeler Mevlevihane Kapı, Silivrikapı, Tophane ve Tahtakale idi. Esrar içen kişiler bu kahvehanelere gelerek esrar, afyon gibi keyif verici içeceklerden içer ve vakitlerini böylece geçirirlerdi. Bu kahvehaneler diğer kahvehanelerden oldukça farklıydı. Bakımsız, kirli ve karanlık olan bu kahvehaneler de esrar dumanından ve kokusundan geçilmezdi. Adeta sefalet yuvası olan bu mekânların her birinde yedişer kişi olmak üzere kıdemli dede barınır. Bu dedeler tembellikten hareket etmeyen,

⁴⁷¹ÇAKSU, "18. Yüzyıl Sonu İstanbul Yeniçeri Kahvehaneleri", s. 160-161.

⁴⁷²ÇAKSU, "18. Yüzyıl Sonu İstanbul Yeniçeri Kahvehaneleri", s. 163.

⁴⁷³SAJDİ, "Gerileme Hoşnutsuzlukları ve Osmanlı Kültürel Tarihi", s. 55.

⁴⁷⁴ŞAHBAZ, *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler...*, s. 64.

tiksinilen, aciz ve zavallı kimselerdi. Bir zamanlar zengin ve rahat bir hayat yaşayan bu ihtiyarlar tembellikten veya yaratılışlarının şevkiyle fakirlik içerisine girmiş, oturulmayacak kadar kötü olan bu kahvehanelerde vakitlerini geçirmişlerdi⁴⁷⁵. Yıllarca sakallarını kesmeden ve hatta yıllarca banyo yapmadan pis ve kirli bir şekilde gezen kıdemli dedeler dış dünya ile ilişkisini kesmiş, Allah'tan başka her şeyle ve herkesle bağlantısını koparmıştı. Kendi iç âlemlerine dalmış bu kişiler dünya ile bağlantısını üçer kişilik yardımcılarıyla kurarlardı. Bir kısım insanlar tarafından ermiş olarak kabul edilen kıdemli dedeler bu şekilde hem saygı görür hem de haftalık bağlandığından ihtiyaçlarını karşılayacak geliri elde ederdi. Kıdemli dedelerin bu gelirleri ise esas görevi tahsildarlık olan bu üç kişi tarafından toplanırdı⁴⁷⁶.

Esrarkeş kahvehanelerine kıdemli dedeler haricinde değnekli başıboş seyyahlar, sikkeli külahlı dervişler, ayağında ayakkabısı ve başında külahlı olmayan beygir sürücüler, zengin ve temiz giyimli mahalle beyleri ile bazen de okumuş insanlar gelmekteydi. Bu kahvehanelerde ocakçılık görevini ise ocakçı dede gerçekleştirmekteydi. Bunlar sürekli ocağın başında bulunur, ocağı örtülü tutar, nargile doldurur ve çay pişirerek servis ederdi⁴⁷⁷.

Anlaşıldığı üzere esrarkeş kahvehaneleri bilindik kahvehanelerden farklı bir yapı ve işleyişe sahipti. Eski ve tiksindirici bir yapıya sahip olan bu kahvehaneler sayesinde esrar kullanan ve kendinden geçen kişiler belirli bir yerde toplanmakta ve böylelikle sokaklarda toplum düzenini bozacak hoş olmayan görüntüler ortadan kalkmaktaydı⁴⁷⁸.

E. Tiryaki Kahvehaneleri

Toplumun kültürlü ve okumuş kesimindeki insanların geldiği tiryaki kahvehanelerinde genellikle nargile ve lüle içilmekteydi. Hatta kahve fincanlarının bulunduğu ocağın çevresinde çubuklar dizilmekte ve kahvehanenin her köşesinde nargileler yer almaktaydı⁴⁷⁹. Birçok tiryaki kahvehanelerinin duvarında “gönül ne kahve ister ne kahvehane, gönül ahabap ister kahve bahane yahut ehli keyfin, keyfini kim tazeler taze elden taze pişmiş taze kahve tazeler” sözünün yer aldığı tablolar

⁴⁷⁵ AYDOĞAN, Bedri, “Mehmet Akif Ersoy’un Meyhane ve Mahalle Kahvesi Şiirleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih ve Toplum Dergisi Türkoloji Araştırmaları*, Adana 1997, C. 3, s. 106.

⁴⁷⁶ ŞAHBAZ, *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler...*, s. 65.

⁴⁷⁷ BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY, *Bir Zamanlar İstanbul*, s. 79.

⁴⁷⁸ ŞAHBAZ, *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler...*, s. 66.

⁴⁷⁹ ŞAHBAZ, *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler...*, s. 66.

bulunmaktaydı. Tiryakiler enfiye, kahve, tömbeki ve tütün gibi içecekleri etkisi fazla olmayan keyif verici maddeler olarak görmekteydi. Enfiyeyi çoğu zaman idari işlere bakan memurlar, yüksek ilim adamları, şairler ve şeyhler gibi ilim irfan sahibi kimseler kullanmaktaydı. Bu kişiler tiryaki kahvehanelerine gelerek hem enfiye içer hem de enfiyenin türü ve lezzeti hakkında ayrıntılı olarak sohbet ederlerdi. Tiryakiler enfiyeyi kahvehanelerde içmekle kalmaz sokaklarda dahi birbirine ikram ederlerdi. Buna ise “*kaldırım ziyafeti*” derlerdi. Ramazanlarda ise enfiye tiryakileri o kadar içerlerdi ki nefes almaları bile güçleşirdi⁴⁸⁰.

Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey’e göre; tiryaki kahvehanelerinin müdavimleri arasında ilim irfan sahibi, kibar ve zarif kişilerin yanı sıra yaşlılıktan hali kalmamış baston yardımıyla gezen ihtiyarlar da bulunmaktaydı. Hareketsiz bir hayat yaşayan bu kişiler müzmin bronşite yakalandıkları için kullandıkları çubukların ve nargilenin etkisiyle öksürük ve göğüs hırıltıları daha da artmaktaydı. Bu hırıltı ise insanı rahatsız edecek derecedeydi. Bilhassa oturdukları tahta divanlarının önünde bulunan tükürük birikintisinden tiksinişip iğrenmemek mümkün değildi. Eskiden beri bu kahvehanelerdeki tahta divanlarının üzerine örtü olarak Mısır hasır veya kar keçesi kullanılırdı. Bununla birlikte tiryaki kahvehanelerinde sedirli minderler ve yastıklar da bulunurdu⁴⁸¹.

Tiryaki kahvehanelerine nargile içmek için gelen nargile bağımlısı bazı kişiler kendi hazırladıkları nargileyi içerlerdi. Bunun için de bu kişiler öncelikle nargileye ait olan lüleyi, sürahiyi ve marpucu bir güzel temizlerdi. Temizlediği sürahiye su koyar, ardından lüleyi doldurur, nargileyi ateş yardımıyla yakar ve içime hazır hale getirirdi. Ayrıca bazıları marpuç başlığı ağzına değmemesi için bir kâğıt parçasını başlığın deliğine sokup bu şekilde içerlerdi. Tütün tiryakileri ise kahvehanelerin hazırladıkları çubukları içtikleri için çubuklarını yanlarında taşırlardı⁴⁸².

F. İmaret Kahvehaneleri

İmaret kahvehaneleri de aynı mahalle kahvehaneleri gibi camilere yakın yerlerde kurulmuştur. Bu kahvehanelerde diğer kahvehanelerden farklı olarak ilk kez hokkabaz, karagöz ve orta oyun sergilenmiştir⁴⁸³. Ayrıca bu kahvehanelerde akşam

⁴⁸⁰BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY, *Bir Zamanlar İstanbul*, ss. 70-71.

⁴⁸¹BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY, *Bir Zamanlar İstanbul*, s. 69.

⁴⁸²BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY, *Bir Zamanlar İstanbul*, ss. 71-72.

⁴⁸³SELVİ, Yeliz, “Taşbaskı Halk Resimleri ve Kahvehane Kültürü”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2014, C. 1, S. 13, s. 109.

ve yatsı arasında kitaplar ve şiirler okunur, âşıklar yani saz şairleri ve meddahlar tarafından masallar anlatılır, sesini çok yükseltmemek şartıyla şarkılar söylenirdi. Ve halk bu şekilde zaman geçirir ve eğlenirdi⁴⁸⁴.

G. Seyyar Kahvehaneler

Kahvehanenin bulunmadığı yerlerde etkinlik gösteren bu kahvehaneler için gezici kahvehane de söylenebilir. Belli bir mekânı olmayan seyyar kahveciler, kahve ihtiyacını karşılamak isteyen müşterilerine hazırladığı kahveyi her yerde ikram edebilirdi. Bunun için de kahve yapma malzemelerini üzerinde taşırdı. Kahveci, yanında taşıdığı ocağın üzerine kahve cezvesini koyar ve bu şekilde pişirdiği kahveyi çabucak servis ederdi. Özellikle 17. ve 18. yüzyıldan sonra bu kahvehanelerin sayıları gittikçe artmıştı⁴⁸⁵.

H. Âşık Kahvehaneleri

Âşık kahvehaneleri, ozanların ve saz şairlerinin bir araya geldikleri kahvehanelerdi. Bu kahvehaneler kurulmadan önce saz şairleri faaliyetlerini mahalle kahvehanelerinde sürdürmekteydi. 16. yüzyılın ilk yarısında âşık kahvehaneleri ortaya çıkınca saz şairleri artık bu kahvehanelerde koşma, mani ve destan okumaya başladı. Bu bakımdan günlük hayatın kültürel yönü üzerinde etkili olan âşık kahvehaneleri, Osmanlının zengin kültür dokusunu temsil eden âşık tarzı saz şairlerini toplumla bir araya getiren aracı niteliğindedi⁴⁸⁶. Bu kahvehanelere ilk zamanlarda ozanlar ve saz şairleri gelirken daha sonra ise yeniçeri ocağının kuruluşuyla ordu şairi olarak ortaya çıkan Bektaşî tarikatı mensupları da gelmeye başladı. Böylelikle âşıkların bir araya geldiği ve dini özelliği olmayan bu mekânlarda tekkenin vermiş olduğu dini öğretilerinden yetinmeyen Bektaşî tarikatına bağlı yeniçeri ocağının ordu şairlerine de rastlamak mümkündü⁴⁸⁷. Aynı zamanda saz şairleri vasıtasıyla taşradaki insanların gündelik olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerini aksettiren âşık kahvehaneleri bu yönüyle kent ve taşra arasında bir tür iletişim kanalı görevini üstlenmekteydi⁴⁸⁸.

⁴⁸⁴ŞAHBAZ, *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler...*, s. 67.

⁴⁸⁵ŞAHBAZ, *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler...*, s. 67.

⁴⁸⁶KUZUCU, KOZ, *Türk Kahvesi* s. 181.

⁴⁸⁷EMEKSİZ, "İstanbul Kahvehaneleri", s. 130.

⁴⁸⁸SELVİ, "...Kahvehane Kültürü", s. 109.

İ. Çalgılı Kahvehaneler

Çalgılı kahvehanelere ergen olmak şartıyla toplumun her sınıfından insan gelebilirdi. Bu kahvehanelerin esas müşterilerini arabacı, tulumbacı, sandalcı esnafı ve esnafın kabadayı serseri kesimi oluşturmaktaydı. Ağırbaşlı müşteriler bu kahvehanelerden içeri girdikleri zaman bir adap içerisinde girerlerdi. Önce kahveciye ve kahvede oturanlara usulünce selam verir daha sonra bir köşeye oturarak çalgıyı ve okunanları sessizce dinlerlerdi. Çalgılı kahvehanelere aynı zamanda devlet adamları ve kültürlü kişiler de gelirdi. Ancak bunlar çok dikkat çekmek istemedikleri için kahvehanelerin ücra bir köşesinde otururlardı. Kendilerine yakışır bir tarzda okuyanları ilgi ve takdir ile dinlerler, kalkarken de kahveciyi ve okuyup çalanları beğendiklerini bir şekilde dile getirir, daha sonra da mekândan ayrılırlardı⁴⁸⁹.

III. Osmanlıda Bozahane Kültürü

Bozacılık ilk dönemlerden beri temel mesleklerden biri olmasına rağmen Osmanlı'da toplumsal ve ekonomik bakımdan önemli olan bozahaneler hakkında şimdiye değin ciddi bir araştırma yapılmamıştır. Osmanlıya ait kentlerdeki pazar esnafı genellikle mumculuk, kumaş boyacılığı, sabunculuk, bozacılık (tahılın mayalanmasıyla elde edilen içki) gibi işlerle meşgul olurdu. Bu iş kolları arasında bozahaneler, mayalanmış darından yapılan içki (boza) imalathaneleri Osmanlı kentinin karakteristik yapısını ortaya koymaktaydı⁴⁹⁰. İçerisinde çok az alkol içerdiği için boza Müslümanlar tarafından içilmekteydi. Bir halk içeceği olan boza, Osmanlı kayıtlarında Türklerin en eski içeceği olarak geçmekteydi. Bu kayıtlara göre Osmanlıya bağlı birçok şehirde bozahaneler bulunmaktaydı. Özellikle 15. yüzyılda Bursa ve Amasya'da 16. yüzyılda Mardin'de boza imalathanelerinin varlığı söz konusuydu. Buna karşın 1567 tarihli bir ferman ile İstanbul meyhaneleri kaldırılmış ve tatar bozasının da sarhoşluk veren içeceklerden olduğu anlaşılmıştı. Alkol oranı yüksek olduğu için sarhoşluk veren tatar bozasının fıska u fücra neden olduğu ortaya çıkmıştı⁴⁹¹.

“.....Galata kadısına hüküm ki bundan akdem nice defa ahkam-ı şerife gönderilub İstanbul ve Galata'da vaki olan eğer meyhane ve kahvehane ve eğer tatar bozası işlenen mahallerdir. Külliye ref olunmak ferman olunmuşdu.

⁴⁸⁹KUTLU, Şemsettin, *Bir Şehr-i İstanbul ki*, İstanbul, Milliyet Yay., 1972, s. 228.

⁴⁹⁰EREN, *Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira*, s. 50.

⁴⁹¹BİNGÜL, *Osmanlıda Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, s. 200.

Haliyen üslub-u sabık üzere kemâkân meyhaneler ve kahvehaneler işleyüb ve tatar bozası satılıb fisk u fücür olduğu istima olundu.....”⁴⁹².

İstanbul ve Galata kadısına gönderilen hükümlerde kahvehane, meyhane ve tatar bozası işlenen yerlerde içki içildiği için bu gibi yerlerin kapatılması ve ellerinde içki olanların tuz katarak sirke haline getirmeleri emredilmiştir⁴⁹³.

16. yüzyılın sonlarında bozacı dükkânları meyhaneye benzer bir şekilde kullanılmakta ve buralara oturup vakit geçirmek için birçok insan gelmektedir. Bu mekânlarda yasal olan tatlı bozanın dışında içilmesi hatta satılması fetvalarla yasaklanan biraya benzer bir içecek olan acı bozanında satıldığı görülmektedir. Ayrıca bozahaneye gelen ve buralarda gizlice şarap içen müşteriler arasında kasabanın güvenliğinden sorumlu olan subaşının oğlu da bulunmaktadır. Aynı yüzyıl içerisinde Ankara’da da bozahanelere rastlamak mümkündür. Buradaki bozahanelere çoğu zaman içki ihtiyacını boza ile gidermek isteyen sarhoşlar gelmektedir. Bu bakımdan içki yasağı ile birlikte Ankara’daki bozahanelerin de meyhane olarak kullanıldığı anlaşılmış ve daha sonra bu şehirdeki bozahanelerin çoğu kapatılmıştır⁴⁹⁴.

Kanuni döneminde de boza ve bozahanelere yönelik birtakım kararlar alınmıştır. Bu dönemde boza ve bozahane ile ilgili alınan kararlar şu şekildedir:

“Şehir, vilayet ve köylerdeki meyhanelerde toplanılıp ulu orta şarap içmekten ve bozahanelerdeki topluluklar arasında boza içmek bahanesiyle şarap içilmesinden ve ahlaka aykırı davranışlarda bulunulmasından uzak durulsun”⁴⁹⁵. Buna göre bir süre bozahaneye gitmek ve bozahane açmak yasaklanmıştır. Ancak bu yasak fazla uzun sürmemiş bozacılık Osmanlıda bir meslek haline gelmiş ve Osmanlı’ya ait birçok şehirde ve kasabada bozahaneler açılmıştır. Bu bağlamda bozası ile meşhur olan Bursa’da da birçok boza imalathanesi bulunmaktadır. Özellikle Evliya Çelebi’nin Bursa bozahaneleri ile ilgili tespitleri şöyledir:

“.....İstanbul kahvehaneleri IV. Murat devrinde yasaklanınca Bursa kahvehaneleri ünlenmiş olup tiryakilerinin yüzleri gülmüştür. Bursa’da 97 yerde bozahane vardır. Pâk kâşili ve münakkaş tavanlı ve kârgir sofalı biner âdem alır bozahane ve buzahaneler vardır kim temmuzda zîr-i zeminler içre bozaların buzlar üstüne koyup bozaları göğreyip bozarup sovak olur. Cüllâb misal pâk

⁴⁹²BİNGÜL, *Osmanlıda Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, ss. 200-201.

⁴⁹³ÖCALAN, “Bursa’da Boza ve Tarihi Bozahaneler”, s. 116.

⁴⁹⁴BİNGÜL, *Osmanlıda Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, ss. 201-202.

⁴⁹⁵EREN, *Geçmişten Günümüze Anadolu’da Bira*, s. 50.

bozası olur. Cümle ayan-ı kibarı bozahaneye girmek ayıp değildir. Zira kahvehaneler gibi bunlarda dahi hânende ve sâzendeler vardır. Ve mahub boza sakileri var kim her biri birer pençe-i âfitab meh-pânlardır. Bellerinde Bursa'nın kırk kalem münakkaş peştemâlları ve pâk libaslarıyla refâr eder, elindeki ayağına âşıklar ayak bağlayup bozaya büzülüp bozadır derd-i seri olur....”⁴⁹⁶.

Ankara ve Bursa'daki bozahaneleri karşılaştıran Evliya Çelebi Ankara'da yanlışlıkla girdiği bozahaneden çabucak çıktığını söyleyerek buralara girmenin ayıp olduğunu ifade etmiştir. Ancak Bursa bozahaneleri hakkında böyle bir açıklama yapmamıştır. Ona göre Bursa'da bozahaneye gitmek utanç verici bir durum değildir. Aynı zamanda seyyah, Bursa'daki bozahanelerin bir kısmının Balıkpazarı'nda bulunduğunu söyleyerek bu bölgede meyhanenin oldukça fazla olduğundan bahsetmiştir⁴⁹⁷.

İçki içmenin yasaklandığı veya içki içmeye tövbe edenlerin bir iki bardak boza ile sarhoş oldukları zaman zaman yapılan şikâyetlerden anlaşılmaktadır. İşte bu şikâyetlerden birisi de Bursa'da olmuştur. Buna göre 1671 yılında Bursa'da şeyhülislamın ve sadrazamın vermiş olduğu fetvayla içki satışı yasaklanmasına rağmen bazı kişiler tatlı boza satar gibi görünüp içki satmışlardır. Ve bozahaneler sarhoşlarla dolup taşmıştır. Bunun üzerine halk boza sarhoşundan dışarı çıkamadıklarını ve şehirlerinde huzur kalmadığını dile getirmişlerdir. Bu şikâyet üzerine ekşi boza satan yerlerin kapatılması emredilmiştir. 1614 yılında ise Hamzabey Mahallesinde bazı kişilerin Raziye, Saliha adlı kadınlarla âlem yaparken yakalanmış ve bunların ekşi boza ile sarhoş olduğu tespit edilmiştir. Ekşi boza içmek adeta içki içmek gibidir ikisi de suç sayılmaktadır. 1583'te Bursa'da bir kadın mahkemeye başvurarak kocasının içki veya ekşi boza içtiğinden şikâyetçi olmuştur. Daha sonra kocası bu tür içecekleri içmeyeceği üzerine yemin etmiştir. Eğer yemini tutmayıp içmeye devam ederse kadın kocasını boşayacağına dair şart koşmuştur⁴⁹⁸. Görüldüğü üzere meyhaneler ve bozahaneler işlevleri açısından bir dönem eşdeğer görülmüş hatta bu durum dilimizde çeşitli deyimlerin doğmasına sebep olmuştur. “Bozahane” sözü çoğunlukla meyhane anlamında kullanıldığı için, “Meyhaneciye şahit kim diye sormuşlar, bozacıyı göstermiş” deyimi bozacı ile meyhaneciyi aynı işi yapan kimseler olarak göstermektedir⁴⁹⁹.

⁴⁹⁶ÖCALAN, “Bursa'da Boza ve Tarihi Bozahaneler”, s. 116.

⁴⁹⁷ÖCALAN, “Bursa'da Boza ve Tarihi Bozahaneler”, s. 118.

⁴⁹⁸ÖCALAN, “Bursa'da Boza ve Tarihi Bozahaneler”, ss. 118-119.

⁴⁹⁹ÖCALAN, “Bursa'da Boza ve Tarihi Bozahaneler”, s. 113.

Bozanın Osmanlı devrinde ne zamandan beri kullanıldığı hakkında bilgi olmamakla beraber bozahanelerin sayıları zaman zaman değişiklik göstermektedir. İlk zamanlarda devlete vergi ödemek şartıyla dört bozahane açılmıştır. Daha sonra ise on bir miri bozahane açılmış ve bunların dışında var olan bozahanelerin kapıları mühürlenmiştir. Bu bozahaneler hem emred oğlanlarını çalıştırdığı hem de arak ve ekşi boza sattıkları için kapatılmıştır. İçki satışı ve ahlakdışı bazı işler yaptığı için bir süre sonra on bir bozahanelenin de bir kısmı kapatılmış, sadece dört bozahane kalmıştır. Bozahanelerin kapatılması bozacıların gelirini olumsuz yönde etkilemiş bunun üzerine bozacılar artık bu mekânlarda içki satmayacağına ve gayri ahlaki işlerde bulunmayacağına dair söz vermiş ve devlete üç yılda 20.000 akçe daha fazla iltizam bedeli ödeyerek tekrar on bozahanelerin açılmasını sağlamışlardır⁵⁰⁰.

Daha öncede belirtildiği üzere Osmanlı Devleti'nde bozahaneler meyhaneler gibi kullanıldığından dolayı birtakım tepkilere neden olmuş ve alınan kararlar doğrultusunda buraların kapatılması emredilmiştir. Buna göre Karahisar'a dışarıdan içki getirilip meyhaneler ve bozahanelerde satıldığı ve halkında bu gibi yerlere gidip körkütük sarhoş olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine kasabaya dışarıdan gelen içkilerin ortadan kaldırılması emredilmiştir⁵⁰¹. Yine Şam Beylerbeyi'ne ve kadısına gönderilen fermanda Şam'da bulunan meyhane, bozahane ve kahvehane gibi yerlerin fesat yuvası olduğu belirtilmekte ve buraların "*bi'l-külliyen ref*" olunması emredilmektedir⁵⁰². Halep Beylerbeyi'ne ve kadısına gönderilen emri şerifte ise kurallara uymayan bozahane ve kahvehanelerin kapatılması bildirilmiş yani söz konusu yerlerin bir daha açılmaması hususunda karar alınmıştır. Emre uymayanlara da gerekli cezalar verilmiştir⁵⁰³.

Bir dönem bozahaneler meyhaneler gibi kullanıldığı için buralara kötü gözle bakılsa da Osmanlı Devleti için bozahaneler önemli bir gelir kaynağı sayılmaktaydı. Bu bakımdan 1614 tarihli bir kayda göre bozahanelerden alınan vergi 15-510 akçe arasındaydı. Yalnız bu bozahanelerin iş hacimlerine ve büyüklüklerine göre değişmekteydi. Bu dönemde var olan 27 bozahanedan 43.620 akçe aylık gelir elde edilmişti. Nitekim bozahane mukataası üç yıl olmak kaydıyla 130.000 akçeye iltizam edilmişti. 1578 tarihinde bozahanelerde elde edilen gelir Damga-i Akmişe

⁵⁰⁰YEDİYILDIZ, M. Asım, "Osmanlı Bozahaneleri: Bursa Örneği (1550-1600)", *Acısıyla Tatlısıyla Boza*, Ed. Ahmet Nezih Turan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 105.

⁵⁰¹B.O.A., MD 6, No: 509, s. 291.

⁵⁰²B.O.A., MD 6, No: 1363, s. 296.

⁵⁰³B.O.A., MD: 6, No: 1218, s. 221.

mukataasının ihzariye mukataası ile birleşince 780.000 akçe olmuştu. Bu ise hiçte azımsanacak bir gelir değildi. Bu ortalama iki mukataa gelirinin 1/7'ine denk gelmekteydi⁵⁰⁴.

Sonuç olarak darı, buğday, mısır ve pirinç gibi tahıl ürünlerinden elde edilen boza günümüzde de tüketilmektedir. Bu içecek dün olduğu gibi bugünde bozahanelerde tüketilmiştir. Eskiden bu mekânların kahvehane ve meyhaneler gibi kullanılması çeşitli zamanlarda kapatılmalarına neden olmuştur. Fakat bu fazla uzun sürmemiş, tatlı boza satmak şartıyla bozahanelerin Osmanlı toplumunun iktisadi, sosyal ve kültürel hayatında önemli fonksiyon icra ettiği görülmüştür⁵⁰⁵.

---

⁵⁰⁴YEDİYILDIZ, “Osmanlı Bozahaneleri: Bursa Örneği...”, s. 108.

⁵⁰⁵ÖCALAN, “Bursa’da Boza ve Tarihi Bozahaneler”, s. 120., YEDİYILDIZ, “Osmanlı Bozahaneleri: Bursa Örneği...”, s. 109.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde yasaklanmış içeceklerin başında içki gelmektedir. İçki çok eski zamanlardan beri kullanılmakta ve buna paralel olarak, içkiyle mücadelenin tarihi de çok eski dönemlere kadar uzamaktadır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti içkiyle, getirdiği kanuni düzenlemeler ve uyguladığı cezalarla ciddi manada mücadele etmiştir. Bu mücadeleyi verirken de hem Müslüman halkın hassasiyetini hem de gayrimüslim halka tanınan hakları göz önünde bulundurmuştur. Devlet, gayrimüslimlerin birtakım şartlar altında içki içmesine, satmasına ve üretmesine izin vermiştir. İçki yasağına rağmen bu yasaklara riayet edilmemiş, üretim ve tüketim gizli, bir şekilde devam etmiştir. Üretimin olmasına karşın vergi tahsil edemeyen devlet çözüm yolları aramaya başlamıştır. Devlet, içki üretiminden ve satışından tahsil edeceği vergileri yeniden düzenlemiş, meyhane açılacak yerlerle bu yerlerin açılış-kapanış saatlerini belirlemiş, gerçekleştirdiği kanuni düzenlemeler ve uyguladığı cezalarla da konun sıkı takipçisi olmuştur.

Yasaklanmış içecekler kapsamı içerisinde içki dışında, afyon, esrar, tütün, enfiye, nargile, gibi içecekler de mevcuttur. Bu tür içecekler Osmanlı toplumunda gayrimüslimler başta olmak üzere Müslümanların bir kısmı tarafından da tüketilmiştir. Afyon, esrar, tütün vs. içeceklerin kullanımının sağlık açısından insana, sosyal açıdan da topluma zararını göz önünde bulunduran Osmanlı Devleti, içkiye uyguladığı yasaklamayı söz konusu bu içeceklere de uygulamıştır.

Osmanlı Devletinde; içki, afyon, esrar ve tütün yasaklarının yanı sıra kahvenin de yasaklandığı görülmektedir. Osmanlı topraklarına ilk geldiği zamanlar dönemin Şeyhülislamı Ebusuud Efendi kahveyi uyuşturucu madde olarak kabul etmiş, dini açıdan kahve içmeyi caiz görmeyerek bunun yasaklanmasını istemiştir. Ancak kahveye yönelik alınan yasaklar yetersiz kalınca kahveye rağbet de giderek artmıştır. Kahve satışı sonrasında toplanan vergiler sayesinde devlet önemli bir gelir elde etmiştir. Hatta adını kahveden alan kahvehaneler bu içeceğin merkezi haline gelerek yaygınlaşmıştır.

Osmanlıda bir zamanlar yasaklı içecekler arasında boza da yer almıştır. Bu dönemde bozahanelerde tatlı ve ekşi boza olmak üzere iki çeşit boza satılmaktaydı. Ekşi boza, içerisinde alkol bulundurduğu için dinen haram sayılmaktaydı. Bundan dolayı devlet, ekşi boza ve içki satan bozahaneleri kapatmıştır. Diğer yasaklı içeceklerde olduğu gibi bozahanelerin kapatılmasından dolayı devlet gelir kaybına uğramış bu yaptırım uzun ömürlü olmamıştır.

Söz konusu dönem içerisinde afyon, esrar, tütün, vs. içeceklerin tüketildiği kahvehanelerin ise içki içmeye elverişli mekânlar olduğu anlaşılmıştır. Buna göre kahvehaneler ilk zamanlarda halkın toplandığı, sanattan siyasete kadar pek çok konunun tartışıldığı edebiyatçıların, sanatçıların, ilim adamlarının ve toplumun her tabakasından insanların uğradığı mekânlar olmuştur. Bu mekânlar içki içilip devlet yöneticilerinin eleştirildiği, dedikodunun, her türlü ahlaksızlığın yapıldığı fitne ve fesat yuvası olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. Ancak bu yasaklar da dönemsel olarak uygulanmış ve fazla uzun sürmemiştir.

Osmanlı Devleti içki ve keyif verici içeceklere yönelik uyguladığı yasaklarla, toplumsal problemleri çözmeye, huzur ve asayiş sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca, içki üretiminin ve tüketiminin de kanunlara uygun bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayarak, devlet hazinesinin gelir kaybını önlemeyi amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

- B.O.A., AE.SSÜL.II. Dosya No: 1, Gömlek No: 7.
B.O.A., AE.SSÜL.II. Dosya No: 1, Gömlek No: 8.
B.O.A., AE.SSÜL.II. Dosya No: 12, Gömlek No: 1185.
B.O.A., AE.SAMD.I. Dosya No: 9, Gömlek No: 808.
B.O.A., C.ADL. Dosya No: 80, Gömlek No: 4832.
B.O.A., C.ADL. Dosya No: 97, Gömlek No: 5833.
B.O.A., C.BLD. Dosya No: 137, Gömlek No: 6844.
B.O.A., C.BLD. Dosya No: 127, Gömlek No: 6341.
B.O.A., C.BLD. Dosya No: 89, Gömlek No: 4438.
B.O.A., C.DH. Dosya No: 218, Gömlek No: 10877.
B.O.A., C.HR. Dosya No: 19, Gömlek No: 945.
B.O.A., C.HR. Dosya No: 156, Gömlek No: 7761.
B.O.A., C.HR. Dosya No: 8, Gömlek No: 392.
B.O.A., C.ML. Dosya No: 96, Gömlek No: 4308.
B.O.A., C.ML. Dosya No: 248, Gömlek No: 10273.
B.O.A., C.ZB. Dosya No: 13, Gömlek No: 642.
B.O.A., C.İKTS. Dosya No: 21, Gömlek No: 1043.
B.O.A., D.MMK.d. Gömlek No: 22722.
B.O.A., D.MKF.d. Gömlek No: 31050
B.O.A., D.MMK.DHN.d. Gömlek No: 23251.
B.O.A., D.MMK.İGE.d. Gömlek No: 23378.
B.O.A., HAT, Dosya No: 193, Gömlek No: 90548.
B.O.A., HAT, Dosya No: 200, Gömlek No: 10172.
B.O.A., İE.DH. Dosya No: 7, Gömlek No: 682.
B.O.A., İE.DH. Dosya No: 28, Gömlek No: 2503.
B.O.A., İE.DH. Dosya No: 22, Gömlek No: 2025.
B.O.A., İE.HR. Dosya No: 12, Gömlek No: 1136.

B.O.A., İE.ML. Dosya No: 42, Gömlek No: 4042.

B.O.A., KK.d. Gömlek No: 5482.

3 Nolu Mühimme Defteri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını: 12, Ankara, 1993.

5 Nolu Mühimme Defteri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını: 21, Ankara, 1994.

6 Nolu Mühimme Defteri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını: 28, I, II, Ankara, 1995.

7 Nolu Mühimme Defteri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını: 37, I, II, II, Ankara, 1998, 1999.

12 Nolu Mühimme Defteri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını: 33, II, Ankara, 1996.

82 Nolu Mühimme Defteri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını: 47, Ankara, 2000.

85 Nolu Mühimme Defteri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını: 60, Ankara, 2002.

B. Şer'iyeye Sicilleri Arşivi (İslam Araştırmaları Merkezi İstanbul Kadı Sicilleri Kataloğu)

Bab, 17/313, s. 282.

Eyüb Şeri'yye Sicilleri, 26/ 275, s. 245.

Eyüp Şeri'yye Sicilleri, 27/113, s. 124.

Hasköy Şer'iyeye Sicilleri, 23/554, s. 386.

Hasköy Şer'iyeye Sicilleri, 30/27, s. 57.

İstanbul Şeri'yye Sicilleri, 21/65, s. 129.

İstanbul Şeri'yye Sicilleri, 21/68, s. 131.

İstanbul Şeri'yye Sicilleri, 21/71, s. 133.

İstanbul Şeri'yye Sicilleri, 21/72, s. 133.

İstanbul Şeri'yye Sicilleri, 21/132, s. 211.

Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 1/81, s. 134.

Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 1/295, s. 210.

Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 1/569, s. 328.

Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 1/677, s. 374.

Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 1/718, s. 390.

Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 1/764, s. 412.

- Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 2/691, s. 344.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 2/861, s. 462.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 3/189, s. 112.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 3/208, s. 120.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 3/589, s. 322.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 4/47, s. 85.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 4/100, s. 102.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri: 4/207, s. 135.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 4/528, s. 231.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 4/796, s. 321.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 4/893, s. 358.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 4/1018, s. 419.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 5/16, s. 60.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 5/154, s. 123.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 5/297, s. 172.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 5/485, s. 233.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 5/632, s. 281.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 6/121, s. 103.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 6/294, s. 156.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 6/644, s. 265.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 6/684, s. 278.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 6/688, s. 279.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 6/833, s. 339.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 7/159, s. 133.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 7/688, s. 324.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 7/753, s. 344.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 8/115, s. 112.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 8/148, s. 124.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 8/155, s. 126.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 8/363, s. 202.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 8/526, s. 266.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 8/535, s. 269.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 9/28, s. 57.
Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 9/50, s. 66.

- Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 9/53, s. 67.
 Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 9/112, s. 89.
 Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 9/113, s. 89.
 Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 9/205, s. 122.
 Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 9/211, s. 123.
 Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 9/232, s. 130.
 Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 9/265, s. 142.
 Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 9/280, s. 149.
 Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 9/314, s. 163.
 Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 9/431, s. 203.
 Üsküdar Şeri'yye Sicilleri, 9/453, s. 211.

C. Diğer Kaynaklar

- ABDÜLAZİZ BEY**, “Enfiye Mendilleri, Enfiyeler, Enfiye Kutuları”, *Ehlikeyfin Kitabı*, hzl. Fatih Tıǧlı, Kitabevi, İstanbul 2011.
- AÇIKGÖZ**, Namık, “Kahvenin Edebi Serüveni”, *Osmanlı Kültür ve Sanat*, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C. 9, ss. 151-161.
- AKBULUT**, İlhan, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2003, C. 52, S. 1, s. 167-181
- AKBULUT**, Uğur, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Kahvehanelerden Kaynaklanan Sosyal Sorunlara Dair Bazı Tespitler”, *AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2015, S. 54, ss. 561-583.
- AKDAĞ**, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1453-1539)*, Ankara, Barış Yayıncılık, 1999, II.
- AKGÜNDÜZ**, Ahmet, **ÖZTÜRK**, Said, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999.
- AKGÜNDÜZ**, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri (Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri)*, İstanbul, Fey Vakfı Yay.,1990, I.
- AKGÜNDÜZ**, Ahmet, “Gedik”, *DİA*, Ankara 1996, C. 13, ss. 541-54.
- AKGÜNDÜZ**, Ahmet, “Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'i Tahlili”, *İslami Araştırmaları Dergisi*, 1999, C. 12, S. 1, ss. 1-16.
- AKMAN**, Arif, “Modern Şarap Teknolojisine Kısa Bir Bakış”, *Gıda Dergisi*, Mayıs 1977, C. 2, S. 3 ss. 87-93.
- ALTINAY**, Ahmet Refik, *Eski İstanbul*, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1931.

- ALTINAY**, Ahmet Refik, *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1931.
- ALTINAY**, Ahmet Refik, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, hzl. Abdullah Uysal, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- AND**, Metin, *16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- AŞIK PAŞAZÂDE**, *Osmanoğullarının Tarihi Tevârih-i Âl-i Osmân*, hzl. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç, İstanbul, Gökkuşbu Yay., 2007.
- AYDOĞAN**, Bedri, “Mehmet Akif Ersoy’un Meyhane ve Mahalle Kahvesi Şiirleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih ve Toplum Dergisi Türkoloji Araştırmaları*, Adana 1997, C. 3, ss. 85-106.
- AYGÜN**, Cengiz, “Sohbetin Olmazsa Olmazı Kahve”, *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, 2016, S. 26, ss. 151-153.
- BAHADIR**, Savaşkan Cem, *16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- BAHADIR**, Savaşkan Cem, “Şarap Yasağının XVI. Yüzyıl Divanlarındaki İzleri ve Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Şarap Yasağı”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, t.y., S. 5, ss. 71-101.
- BAKTIR**, Mustafa, “Afyon”, *DİA*, Ankara 1988, C. 1, ss. 442-443.
- BAKTIR**, Mustafa, “İslam’da İçki”, *DİA*, Ankara 2000, C. 21, ss. 458-462.
- BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY**, *Bir Zamanlar İstanbul*, hzl. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, t.y.
- BARDAKOĞLU**, Ali, “Ceza”, *DİA*, Ankara 1993, C. 7, ss. 470-478.
- BAŞOĞLU**, Tuncay, “Uyuşturucu”, *DİA*, Ankara 2012, C. 42, ss. 248-253.
- BAYINDIR**, Abdülaziz, “İslam Açısından Sarhoş Edici İçkiler”, *İslam Medeniyeti Mecmuası Üç Aylık Dini, İlmî, Edebi Araştırmalar Mecmuası*, C. 4, S. 3, Haziran 1980, ss. 3-17.
- BAYKARA**, Arzu, *İki Savaş Arası (1856-1877) İstanbul’da Gündelik Hayat*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006.
- BAYTOP**, Turhan, “Esrar”, *DİA*, Ankara 1995, C. 11, ss. 431- 432.

- BİLMEN**, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, çev. Fatih Dersiâmlarından, İstanbul, Bilmen, Yayınevi, 1970.
- BİLMEN**, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu (Fıkıh Terimleri Ansiklopedisi)*, çev. Hayrettin Yücesoy, Mehmet KILIÇ, Ramazan Tığ, Davut Darı, Ankara, Gündüz Yayınevi, 1996.
- BİLMEN**, Ömer Nasuhi, *İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, hzl. Abdullah Kahraman, İstanbul, Nizamiye Akademi, 2017.
- BİNGÜL**, İlyaz, *Osmanlıda Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, Ankara, Gram Yay., 2013.
- BOZKURT**, Nebi, “İçki”, *DİA*, Ankara 2000, C. 21, s. ss. 455-456.
- BOZYİĞİT**, A. Esat., “Nargile”, *Ehlikeyfin Kitabı*, hzl. Fatih Tıgılı, Kitabevi, İstanbul 2011.
- BURSA ECZACI ODASI BÜLTENİ**, Çağların İçkisi Şarap, Aralık 2000, S. 28, ss. 64-68.
- BUSBECQ**, Ogier Ghiselin de, *Türkiye'yi Böyle Gördüm*, hzl. Aysel Kurtoğlu, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1970.
- CÂNAN**, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1989, VI.
- CEYLAN**, Feyza, *Eğlence Kavramının İstanbul'da Geçirdiği Değişim Süreci ve Mekâna Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004.
- CEYLAN**, Ömür, “Sarhoşların Belalıları: Muhtesip, Şahne, Ases”, *Tarih ve Medeniyet*, Haziran 1996, S. 28, ss. 37-39.
- CEYLAN**, Ömür, “Türk'ün Vefalı İçeceği Boza”, *Acısıyla Tatlısıyla Boza*, Ed. Ahmet Nezih Turan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- ÇAKSU**, Ali, “18. Yüzyıl Sonu İstanbul Yeniçeri Kahvehaneleri”, *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Vakit Eğlenceleri*, drl. Dana Sajdi, Koç Üniversitesi Yay., İstanbul 2014.
- ÇELEBİ**, Katip, *Mizanü'l-Hakk Fi-İhtiyari'l-Ehakk*, hzl. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1980.
- ÇELEBİ**, Evliya, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, çev. Zuhuri Danışman, İstanbul, Kardeş Matbaası, 1969, II.
- D'OHSSON**, M.de M, *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, çev. Zerhan Yüksel, İstanbul, Tercüman Yay., 1972.

- D'OHSSON**, M. de M., “Kahveye Dair, *Ehlikeyfin Kitabı*, hzl. Fatih Tıǵlı, Kitabevi, İstanbul 2011.
- DE AMİCİS**, Edmondo, *İstanbul (1874)*, çev. Beynun Akyavaş, Ankara, TTK Yay., 2013.
- DEMİRCİ**, Kürşat, “İçki”, *DİA*, Ankara 2000, C. 21, ss. 456-458.
- DENİŞ**, Halil Emre, “Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Kahvehaneler: Sosyal ve Siyasal Yaşamın İncelenmesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Sosyal Bilimler Dergisi*, Kasım-Aralık 2011, S. 27, ss. 1-16.
- DERNSCHWAM**, Hans, (1992). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- DEVELLİOĞLU**, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2013.
- DOĞRUEL**, Fatma, **DOĞRUEL**, A. Suut, *Osmanlıdan Günümüze Tekel*, İstanbul, Tekel, 2000.
- DÜZDAĞ**, Mehmet Ertuğrul, *Şeyhülislam Ebusuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1972.
- EL-CEZERİ**, Abdurrahman, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, çev. Hasan Ege, İstanbul, Bahar Yayınevi, t.y, III-IV.
- EL-CEZERİ**, Abdurrahman, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, çev. Hasan Ege, İstanbul, Bahar Yayınevi, 1979, VII.
- ELDEM**, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara, TTK Basımevi, 1994.
- EMEKSİZ**, Abdulkadir, “İstanbul Kahvehaneleri”, *Karaların ve Denizlerin Sultanı İstanbul*, hzl. Filiz Özdem, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, C. 2, ss. 123-139.
- ERDOĞAN**, Muzaffer, “İstanbul'da Enfiyecilik.”, *Ehlikeyfin Kitabı*, hzl. Fatih Tıǵlı, Kitabevi, İstanbul 2011.
- ERDOĞRU**, M. Akif, “On Altıncı Yüzyılda Üsküdar ve Civarında Şarapla İlgili Hukuki Uygulamalar”, 7. *Üsküdar Sempozyumu 1352'den Bugüne Şehir*, 2-4 Kasım, İstanbul 2012, ss. 485-496.
- EREN**, Ercan, *Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2005.
- EREN**, Ercan, “Bira Yoksa Bozada mı Yok”, *Acısıyla Tatlısıyla Boza*, Ed. Ahmet Nezih Turan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007.

- ERKAL**, Abdulkadir, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2007, C. 14, S. 33 ss. 25-60.
- ERSAN**, Mehmet, “Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Temmuz 2006, C. 21, S. 1 ss. 73-106.
- ERSAN**, Mehmet, “Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Aralık 2006, C. 21, S. 2, ss. 77-92.
- ERYILMAZ**, Bilal, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul, Risale Yayınları, 1996.
- FAROQHI**, Suraya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Elif Kılıç, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- FONTMAGNE**, Durand De, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, çev. Gülçiçek Soytürk, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1977.
- GERLACH**, Stephan, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, çev. Türkis, İstanbul, Noyan, Kitap Yayınevi, 2007, II.
- GÖKTAŞ**, Erbil, “Osmanlı Döneminde Kahvehaneler, Kıraathaneler ve Bunların İşlevleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1999, S. 11 ss. 67-80.
- GÜNDÜZ**, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara, Vadi Yay., 1998.
- GÜNGÖR**, Şeyma Taşcıoğlu, “İstanbul Halk Hikâyelerinde Çevre, Kültür Unsurları ve Toplum Hayatı”, *Osmanlı Kültür ve Sanat*, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C. 9 ss. 143-150.
- GÜRSOY**, Deniz, *Çilingir Sofrasında Rakı*, İstanbul, Oğlak Yayınları, 2001.
- HALEBİ**, İbrahimi, *İzahlı Mültekâ El-Ebhur Tercümesi*, çev. Mustafa Uysal, İstanbul, Dizerkonca Matbaası, 1968, II.
- HANÇERLİOĞLU**, Orhan, *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.
- HATTOX**, Ralph S. *Kahve ve Kahvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğudaki Kökenleri*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998.
- HOCA SADETTİN EFENDİ**, *Tâcü't Tevarih*, hzl. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yay., 1974, I-II.
- İŞİN**, Ekrem, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- İÇLİ**, Ahmet, “Fasîh’in Tenbâkû-nâmesi”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, t.y, C. 7, S. 31, ss. 150-157.

- İGÜS**, Esmâ, “Balkanlar’dan Anadolu’ya Boza ve Türleri ile Türkiye’deki Balkan Kökenli Bozacılar”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, S. 1, C. 6, ss. 101-111.
- İMAM-I GAZÂLÎ**, *Huccet-ül- İslâm Eyyühel Veled Tercümesi*, hzl. Hüseyin Hilmi Işık, İstanbul, Salâh Bilici Kitabevi, 1970.
- İMAM-I KASTALÂNÎ**, *Mevâhib-i Ledünniyye Tercümesi*, çev. H. Rahmi Yananlı, İstanbul, Divan Yay., 1983.
- İLMİHAL**, (*İslam ve Toplum*), Ankara, DİA, 2010, II, s. 69.
- İLYASOĞLU MERCİMEK AHMET**, *Kabusnâme*, hzl. Atilla Özkırmı, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1980, I-II.
- İNALCIK**, Halil, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606)*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- İNALCIK**, Halil, *Has Bağçede ‘Ays u Tarab Nedimler, Şairler, Mutribler*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2010.
- İSİNA**, Almagül, “Kazak Kültüründe Nasıbay”, *Tütün Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2007.
- KARAVELİOĞLU**, Murat A., “Muhammed Nur Doğan Fatih Divanı ve Şerhi (Metin, Nesre Çeviri ve Şerh)”, *İlmi Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 2004, ss. 180-182.
- KARPAT**, H. Kemal, *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, çev. Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.
- KAYA**, Zeliha , “Şarap Üretimi ve Kalite”, *Aydın Gastronomy*, 2017, C. 1, S. 2 s. 17-30.
- KAYNAK**, Rahşan, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şeri’yye Sicillerine Göre)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- KILIÇ**, Abdurrahman, “Tulumbacı Kahvehaneleri”, *Yangın ve Güvenlik Dergisi*, 2001, S. 56, ss. 1-7.
- KOÇ**, ÜMİT, “Klasik Dönem Osmanlı Ülkesinde Boza”, *Acısıyla Tatlısıyla Boza*, Ed. Ahmet Nezih Turan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- KOÇ**, İlker, *Hititler*, Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları, 2006.
- KOÇU**, Reşad Ekrem, *Tarihimizde Garip Vakalar*, İstanbul, Doğan Kitabevi, 1951.

- KOÇU**, Reşad Ekrem, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2002.
- KÖPRÜLÜ**, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976.
- KÖSE**, Osman, “ XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul'da İçki ve Fuhuş Yasağı”, *Turkish Studies*, 2007, C. 2, S. 1 ss. 104-123.
- KUTLU**, Şemsettin, *Bir Şehr-i İstanbul ki*, İstanbul, Milliyet Yay., 1972.
- KUZU**, Fettah, “Klasik Şiirde Şarap Kavramı ve Fehîm-i Kadîm'in Şarab Redifli Gazeli Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2014, C. 4, S. 13 ss. 961-972.
- KUZU**, Fettah, “Şeyh Galib'in Sâkîname'sinde İmgesel Söylem”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 2015, C. 4, S. 12, ss. 133-144.
- KUZUCU**, Kemalettin, **KOZ**, M. Sabri, *Türk Kahvesi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- LATİFİ**, *Evsâf-ı İstanbul*, hzl. Nermin Suner Pekin, İstanbul, Baha Matbaası, 1977.
- MAİDE**, 5/ 90.
- MATRAN**, Robert, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1991.
- MIKHAIL**, Alan, “Gönül Arzu Eder ki: Toplumsal Cinsiyet, Kentsel Mekân ve Osmanlı Kahvehaneleri” *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Vakit Eğlenceleri*, drl. Dana Sajdi, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.
- MONTAGU**, Lady, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, çev. Aysel Kurutluoğlu, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1970.
- NAİMA MUSTAFA EFENDİ**, *Naîmâ Tarihi*, çev. Zuhuri Danışman, İstanbul, Bahar Matbaası, 1968, II.
- NİZAMÜLMÜLK**, *Siyasetnâme*, hzl. Sadık Yalsızuçanlar, İstanbul, Antik Dünya Klasikleri, 2007.
- ORTAYLI**, İlber, “Osmanlılarda Millet Sistemi”, *DİA*, Ankara 2005, C. 30, ss. 66-70.
- ORTAYLI**, İlber, *İstanbul'dan Sayfalar*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2016.

- ÖCALAN**, Hasan Basri, “Bursa’da Boza ve Tarihi Bozahaneler”, *Acısıyla Tatlısıyla Boza*, Ed. Ahmet Nezih Turan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- ÖGEL**, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1978 II.
- ÖGEL**, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1978, IV.
- ÖNCÜ**, Fatih, **ÖGEL**, Kültegin, **ÇAKMAK**, Duran, “Alkol Kültürü 1: Tarihsel Süreç ve Meyhane Kültürü”, *Bağımlılık Dergisi*, 2001, S. 2, ss. 133-138.
- ÖNCÜ**, Fatih, **ÖGEL**, Kültegin, **ÇAKMAK**, Duran, “Alkol Kültürü 2: İçki Kültürü ve Edebiyatta İçki”, *Bağımlılık Dergisi*, 2002, S. 3 ss. 31-36.
- ÖZBİLGİN**, Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmâniyye*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2014.
- ÖZEL**, Ahmet, “Gayrimüslim”, *DİA*, Ankara 1996, C. 13, ss. 418-427.
- ÖZEN**, Şükrü, “Tütün”, *DİA*, Ankara 2012, C. 42, ss. 5-9.
- ÖZTÜRK**, Göksel, **ÖZTÜRK**, Gürcan “İstanbul’da Nargile Mekânları”, *Tütün Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2007.
- ÖZYAZICI**, Alparslan, *Alkollü İçkiler Sigara ve Diğerleri*, Ankara, DİA, 2001.
- PEÇEVİ**, İbrahim, *Peçevi Tarihi*, hzl. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, I.
- QUATAERT**, Donald, “19. Yüzyıla Genel Bakış Islahatlar Devri (1812-1914)”, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 2*, Ed. Halil İnalcık-Donald Quataert, Eren Yayınları, İstanbul 2004.
- RİCAUT**, *Türklerin Siyasi Düsturları*, hzl. M. Reşat Uzmen, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, t.y.
- SAJDİ**, Dana, “Gerileme Hoşnutsuzlukları ve Osmanlı Kültürel Tarihi”, *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Vakit Eğlenceleri*, drl. Dana Sajdi, Koç Üniversitesi Yay., İstanbul 2014.
- SARAÇ**, M. A. Yekta, “Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği”, *İlmi Araştırmalar Dil, Edebiyat Tarih İncelemeleri*, 2000, S. 10 ss. 135-154.
- SAPAZ**, Ahmet, *Bütün Yönleriyle İçki ve Kokteyl Rehberi*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1997.

- SELÂNİKİ MUSTAFA EFENDİ**, *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)*, hzl. Mehmet İpşirli, Ankara, TTK Yay., 1999, II.
- SELVİ**, Yeliz, “Taşbaskı Halk Resimleri ve Kahvehane Kültürü”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2014, C. 1, S. 13, ss. 105-118.
- SEVİM**, Ali, **MERÇİL**, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara, TTK Yay., 1995.
- SEVENGİL**, Ahmet Refik, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*. İstanbul, Alfa Yay., 2014.
- SÖKMEN**, Cem, *Aydınların İletişim Ortamı Olarak Eski İstanbul Kahvehaneleri*, İstanbul, Ötüken Yay., 2016.
- ŞAHBAZ**, Selin, *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler, Kahvehanelerin Sosyal Yaşamdaki Yeri ve Önemi: Aydın Merkez Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2007.
- ŞAHİN**, Esmâ, *Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.
- ŞA'RÂNÎ**, Abdüvehhâb-ı, *Mîzân-ül Kübrâ*, çev. A. Farûk Meyân, İstanbul, Bereket Yayınevi, 1980, I.
- ŞEKER**, Mehmet, *Gelibolulu Mustafa Ali ve Mevâ'idü'n- Nefâis Fi- Kavâidi'l Mecâlis*, Ankara, TTK Yay., 1997.
- ŞEN**, MESUT, “Tütünle İlgili Kelimeler Üzerine”, *Tütün Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2007.
- ŞENTÜRK**, Ahmet Atilla, “Fatih Şarap İçer miydi?”, *Tarih ve Medeniyet*, Temmuz 1997, S. 40, Temmuz, ss. 13-14.
- ŞİMŞEK**, Esmâ, **ELALTUNTAŞ**, Ömer Faruk, Osmanlı Devleti'nde Uygulanan İçki Yasağının Fıkralara Yansıması. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 2018, C. 6, S. 16 ss. 21-38.
- TAŞTAN**, Yahya Kemal, “Sûfi Şarabından Kapitalist Meta'ya Kahvenin Öyküsü”, *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, Ankara 2009, C. 2, S. 4 ss. 53-86.
- TAVERNIER**, J.B., *XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat*, çev. Ertuğrul Gültekin, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eseri 1980.
- THÉVENOT**, Jean, *1655-1656'da Türkiye*, çev. Nuray Yıldız, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1978.

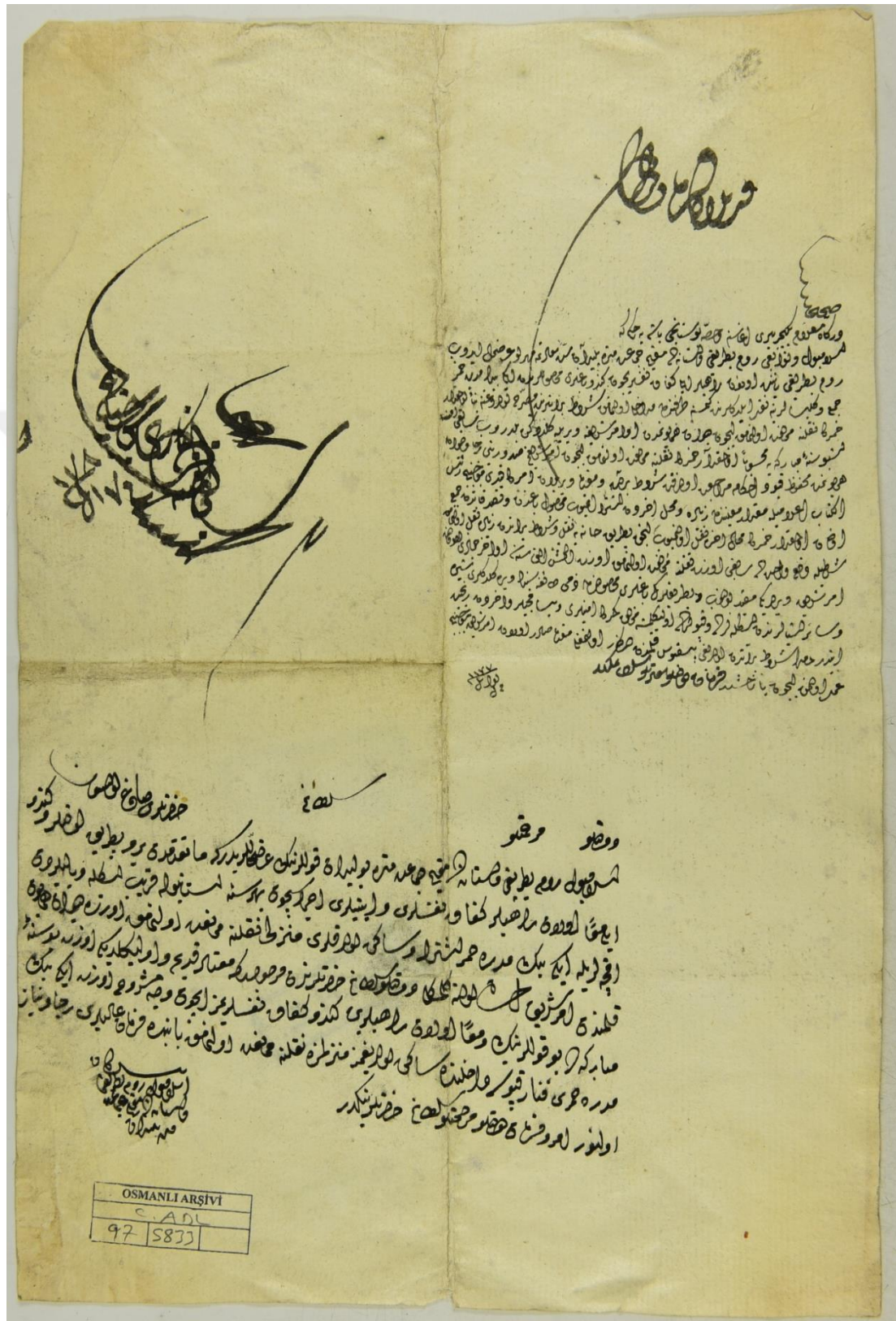
- TOYNBEE**, Arnold Joseph, *Türkiye’de ve Yunanistan’da Batı Meselesi*, çev. Kadri Mustafa Orağlı, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2007.
- TUNALI**, Ramazan, *Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslam’da İçki*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2006.
- TUNÇ**, Şafak, *Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul, 2014.
- TURAN**, Ahmet Nezihi, “Bozayı Kurcalamak”, *Acısıyla Tatlısıyla Boza*, Ed. Ahmet Nezihi Turan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- TURAN**, Namık Sinan, “Osmanlı Toplumunda İçki”, *Evrensel Kültür Dergisi*, Temmuz, 2012, S. 274, ss. 39-40.
- TÜRKAY**, Cevdet, “XVIII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul’da Enfıye Dükkânları”, *Ehlikeyfin Kitabı*, hzl. Fatih Tığlı, Kitabevi, İstanbul 2011.
- ÜÇOK**, Çoşkun, **MUMCU**, Ahmet, **BOZKURT**, Gülnihal, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara, Savaş Yayınevi, 2002.
- ÜNAL**, Metin, “Tütünün Dört Yüz Yılı”, *Tütün Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2007.
- ÜNVER**, Süheyl, “Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler”, *Türk Etnografya Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1962, S. 5, ss. 39-84.
- ÜRER**, Harun, “Osmanlıda Kahve/Kahvehane Kültürü ve Salihliden Bir Kahvehane Örneği Himaye-i Etfal”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Ekim, 2010, S. XIX/2, ss. 1-26.
- VELAY**, A. Du, *Türkiye Maliye Tarihi*, drl. Maliye Tetkik Kurulu, Ankara, Damga Matbaası, 1978.
- YALAP**, Hakan, “Klasik Türk Edebiyatı Işığında Edebiyat ve Kültür Tarihimizde Kahve ve Kahvehaneler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2017, C. 6, S. 3, ss. 1907-1930.
- YALINKILIÇ**, İlhami, “Fatih Hem Şâirdi; Hem Şarap İçmezdi”, *Tarih ve Medeniyet*, Temmuz 1997, S. 40, ss. 11-12.
- YAMAN**, Talat Mümtaz, “Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler”, *Ehlikeyfin Kitabı*, hzl. Fatih Tığlı, Kitabevi, İstanbul 2011.
- YAŞAR**, Ahmet, “Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, C. 3, S. 6, ss. 237-256.

- YAVUZ**, A. Fikri, *İslâm İlmihali İslâm Fıkhi ve Hukuku*, İstanbul, Çile Yayınevi, 1985.
- YAZICI**, Muhammed, “Osmanlı Dünyasında İçki İçme Suçuna Dair Bazı Gözlemler (XVI. Yüzyıl)”, *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 2012, C. 5, S. 8, ss. 1317-1332.
- YEDİYILDIZ**, M. Asım, “Osmanlı Bozahaneleri: Bursa Örneği (1550-1600)”, *Acısıyla Tatlısıyla Boza*, Ed. Ahmet Nezih Turan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- YEĞİN**, Abdullah, *Osmanlıca-Türkçe (İslami, İlmi, Edebi, Felsefi) Yeni Lûgat*, İstanbul, Talat Matbaacılık, 1991.
- YILDIRIM**, Mustafa, “İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası”, *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, S. 13-14, ss. 31-52.
- YILDIZ**, Cengiz, *Kahvehane Kültürü*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2008.
- YILMAZ**, Fehmi, *Osmanlı İmparatorluğunda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2005.
- YILMAZ**, Fehmi, “Tütün Üzerine Düşünceler: Batıda ve Bizde”, *Tütün Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2007.
- YILMAZ**, Fehmi Yılmaz, “Tütün”, *DİA*, Ankara 2012, C. 42, ss. 1-4.
- YILMAZ**, “Fikret, Boş Vaktiniz Var mı? veya 16. Yüzyılda Anadolu’da Şarap Eğlence ve Suç”, *Tarih ve Toplum*, 2005, S. 5, ss. 11-49.
- YORULMAZ**, “Hüseyin, Divan Şiirinde Tütün ya da Tömbeki”, *Tütün Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2007.
- ZAT**, Vefa, *Adabıyla Rakı ve Çilingir Sofrası*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- ZAT**, Vefa, *Biz Rakı İçeriz (Rakının Geçmişi ve Bugünü)*, İstanbul, Overteam Yayınları, 2012.

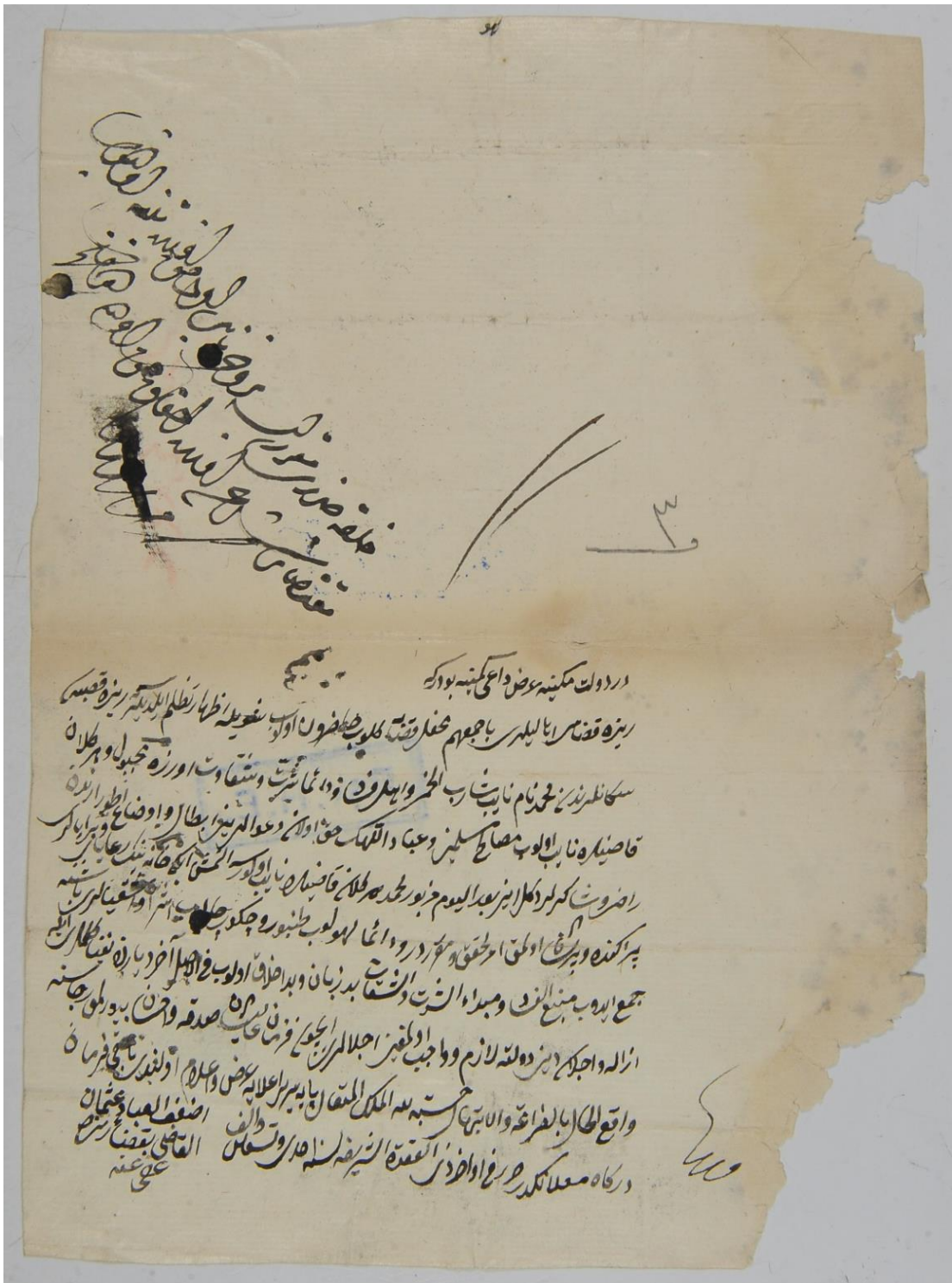

Ek 2. Gayrimüslimlerin Kendilerine Yetecek Kadar Şarap Yapmasına İzin Verilmesini İhtiva Eden Belge. B.O.A., C.ADL. Dosya No: 97, Gömlek No:5833

Ek 3. Şarap İçip Halka Zarar Veren Kişilere Verilen Cezaları İhtiva Eden Belge.
B.O.A., C.ADL. Dosya No: 80, Gömlek No: 4832.

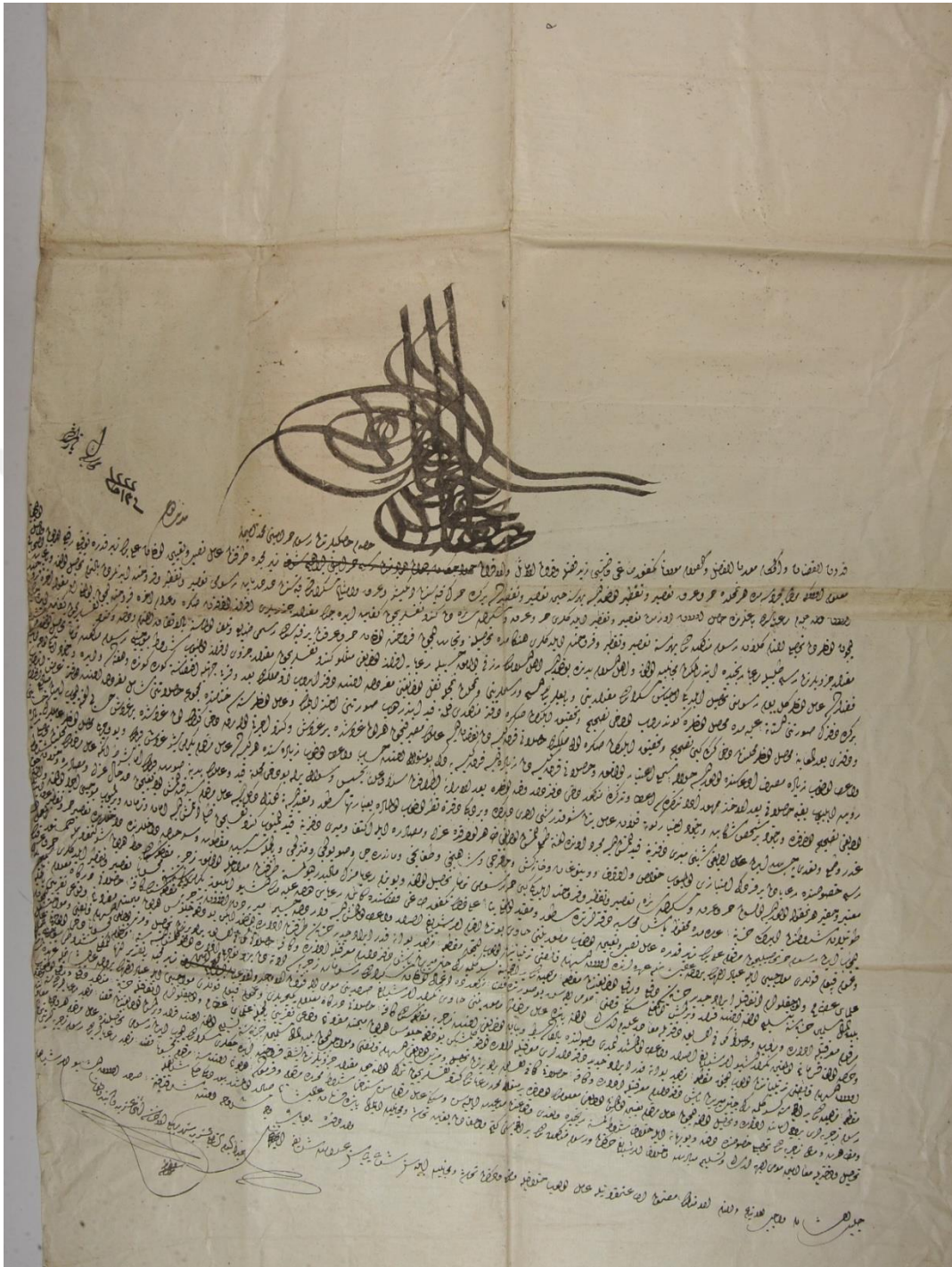

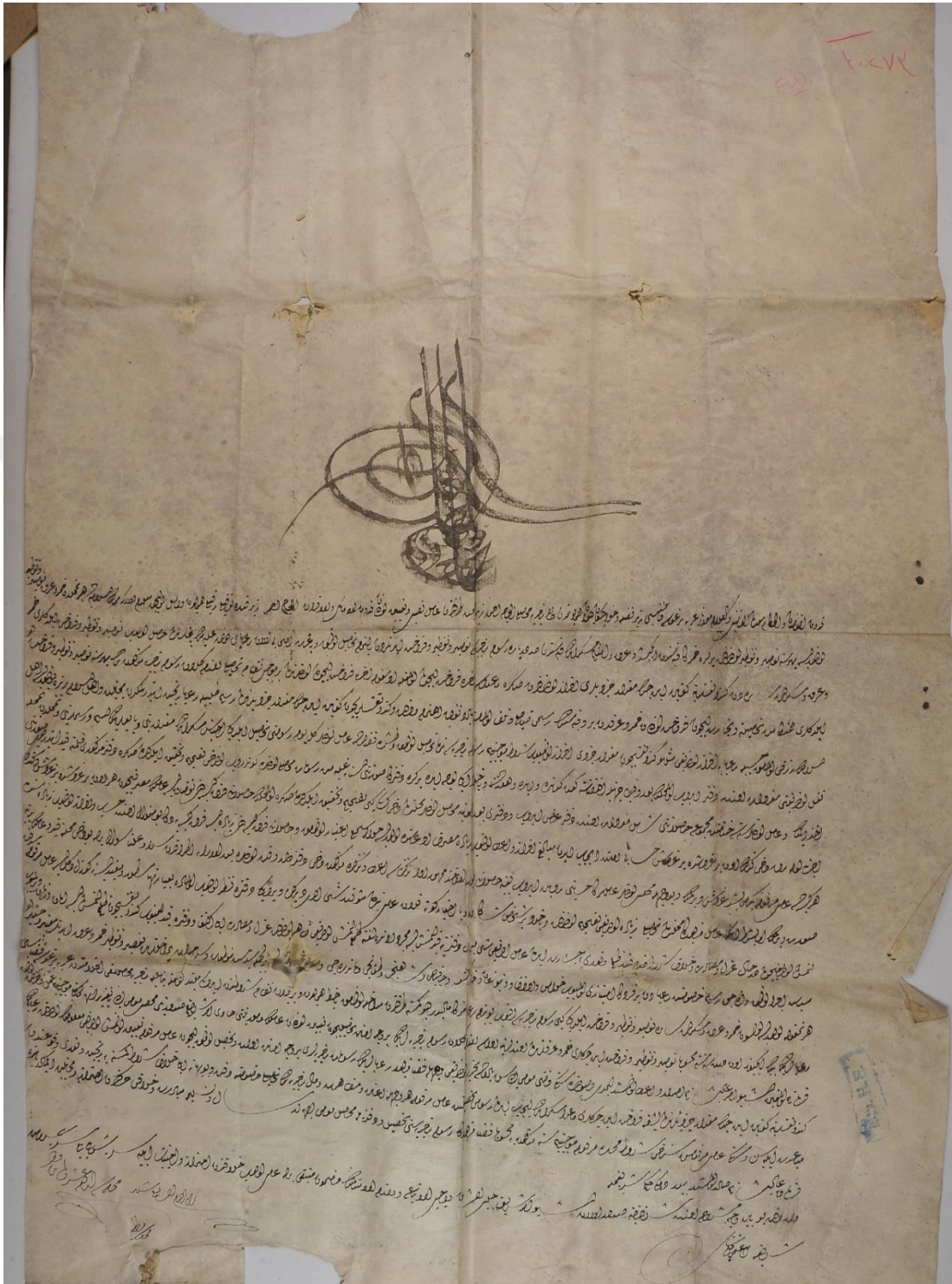

Ek 6. Şarap ve Rakıdan Alınan Zecriyye Vergisini İhtiva Eden Belge. B.O.A., C.ML. Dosya No: 96, Gömlek No: 4308.

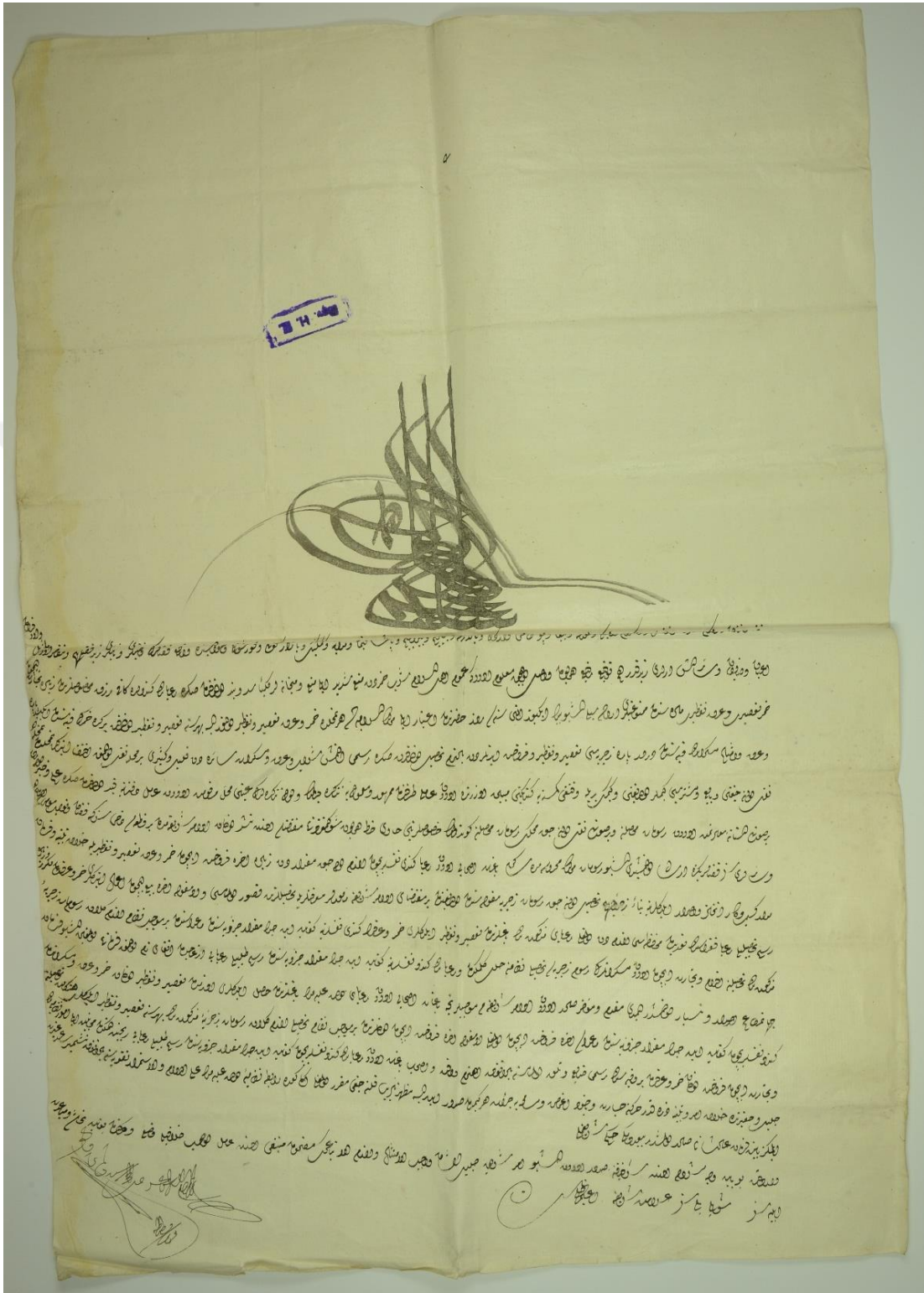

Ek 7. Osmanlıya Bağlı Kazalara Satılan Müskiratların Miktarı ve Alınan Zecriyye Vergisini İhtiva Eden Belge. B.O.A., C.ML. Dosya No: 248, Gömlek No: 10273.

Ek 8. İçki Yasasını ve Şarap Naklini İhtiva Eden Belge. B.O.A., C.BLD. Dosya No: 89, Gömlek No: 4438.

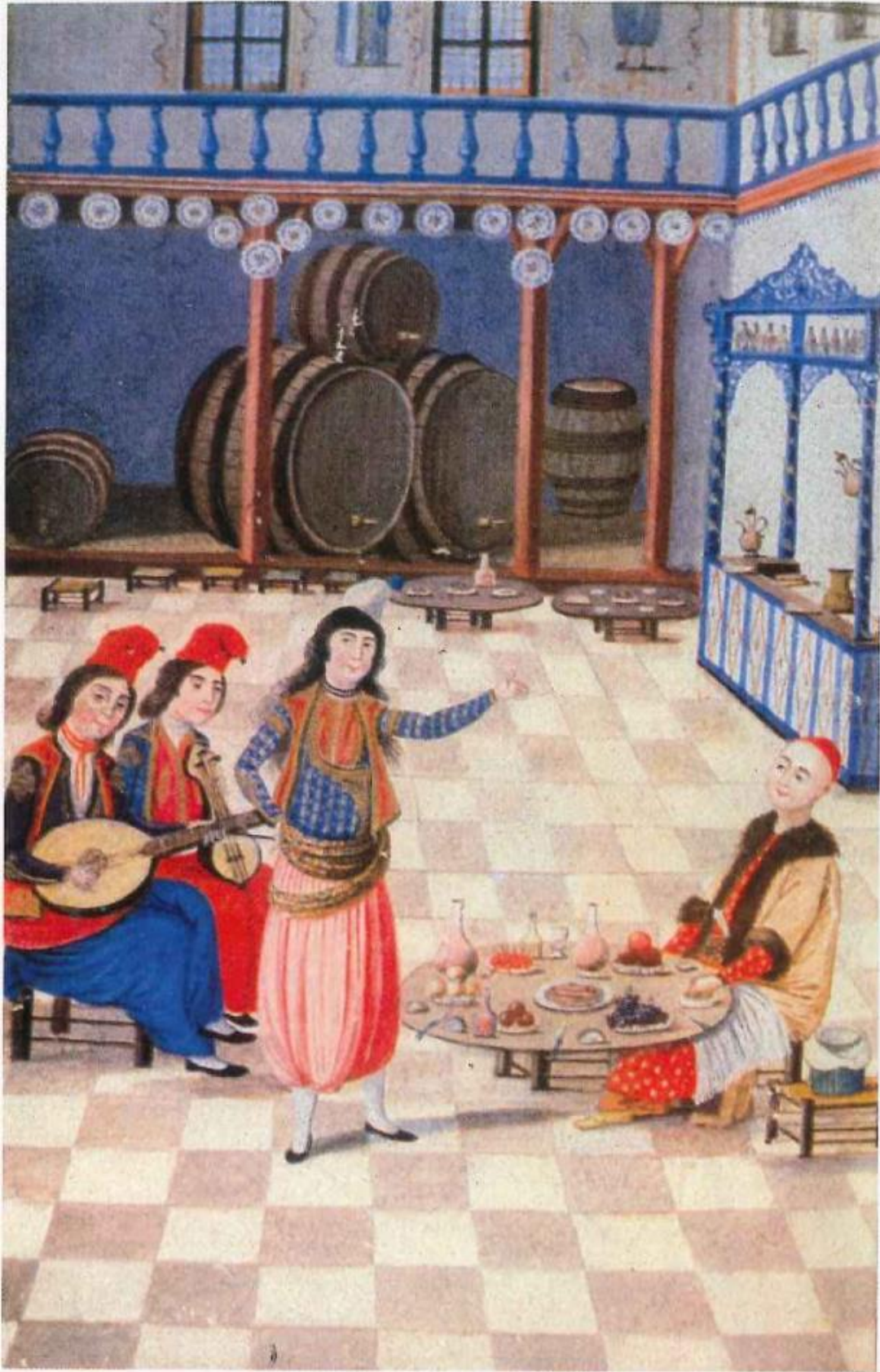

Ek 10. Osmanlıda Bir Bahçe Köşkünde İşret. Halil, İnalçık. (2009). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 147.

Ek 11. Osmanlıda Meyhane Kültürü. Refik Ahmet, Sevensil. (2014). *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*. Alfa Yay., İstanbul, s. 196

ÖZGEÇMİŞ

Neslihan Fulin 1985 yılında Elazığ'da doğdu. Ortaöğrenimini Elazığ'da tamamlayan Neslihan Fulin 2006 yılında Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih bölümünün lisans programını kazandı ve bu programdan 2010 yılında mezun olup aynı yıl yine Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başladı. Bu programdan 2013 yılında mezun oldu ve 2014 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda doktora yapmaya hak kazanmıştır.

VİTAE

Neslihan Fulin was born in Elazığ in 1985. After completing her secondary education in Elazığ, she enrolled in the department of History at Fırat University, Faculty of Humanity and Social Sciences in 2006. She graduated from this department in 2010 and started her master's study in the department of History at Fırat University Social Sciences Institute in the same year. She graduated from this program in 2013 and was entitled to do her doctorate in the department of History at Gaziantep University Social Sciences Institute in 2014.